

”Lær son din aa skjota du fredsæle mann”

Om holdninger til forsvaret og det nasjonale i redaksjonsmiljøet rundt
avisen *Den 17de Mai* 1906–1912

Marie Lund Alveberg

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitetet i Oslo
Høst 2011

Verjesong.¹

*Lat ringja um lande fraa kyrkjetaarn!
Til varsel og verje for landsens born
skal fredsklokka kallande kyngja.
For fyrst gjennom striden so finner me fred,
og fremst under fana me alle gaar med,
so taktfaste fotsteg skal dynja.*

*Me aukar vaart land med kvart aakerbrot,
og sidan me verjer med skarpaste skot
den jordi som ut me hev vida.
Ja slik skal me verja og vinna det land
som federne bygde med sverdet ved hand,
og heimen or fatigdom fria.*

¹ *Den 17de Mai* 27.07.1909, "Verjesong". Skrevet av Tore Ørjasæter (1886-1968), lyriker og bondedikter, en del av norskdomsbevegelsen med røtter i folkeskolemiljøet rundt Olav Aukrust (Eirik Helleve. *Tore Ørjasæter*. Norsk biografisk leksikon, http://snl.no/nbl_biografi/Tore_Ørjasæter/utdypning(10.08.2010). Ørjasæter fikk flere nasjonalistiske og militante dikt på trykk i *Den 17de Mai* i perioden for undersøkelsen.

FORORD

Det er mange som fortjener en takk for stort og smått ved veis ende i dette studiet. Først av alt vil jeg takke min veileder, Øystein Sørensen, for mange fruktbare samtaler og støt koordinering hele den lange og mangslungne veien frem til masteroppgavens slutt. En god takk fortjener også Oddmund Hoel for nyttige hint og vink i starten og slutten av prosessen. Likeledes retter jeg en takk til Nynorsk Kultursentrum for utlån av databasen over avisen *Den 17de Mai*.

De ulike stadiene av masterstudiet har vært både spennende, utfordrende og strevsomme og jeg er svært takknemmelig over å ha fått dele dem med alle fine mennesker jeg har lært å kjenne på masterprogrammet i Historie. De mange gode samtalene som har forekommet over en kopp kaffe på pauserommet vil sent glemmes. En god porsjon nye ideer, motivasjon og pågangsmot har blitt sanket i slike møter.

En stor porsjon takknemmelighet retter jeg også mot venner og fagfeller for gode samtaler, konstruktiv tilbakemelding og korrekturlesing underveis. Særlig Anette Tøgard, Maria Halle, Kristin Li, Marthe Glad Munch - Møller, Nina-Maria Rud og Siri Høie fortjener en takk i så måte.

Fremst av alt en stor takk til familien. Til mamma og pappa, Wenche og Erik, for uttallige timer med barnevakt, for korrekturlesing og oppmuntrende ord. Og til min mann, Fredrik, som med tålmodighet og forståelse har vært med meg gjennom hele prosessen og frigjort dyrbar tid i et travelt småbarnsliv. Din hjelp og støtte har vært uvurderlig.

Oppgaven dedikeres til min datter Sofie – måtte du finne et fag eller virke i livet ditt som gir deg like mye glede og utfordring som det historiefaget har gitt meg.

Marie Lund Alveberg

Blindern 16. november 2011

INNHALDSFORTEGNELSE

Forord	v
Innholdsfortegnelse	vii
1 INNLEDNING	1
1.1 Tema.....	1
1.1.1 Presentasjon	1
1.1.2 Problemstilling	3
1.1.3 Avgrensning	4
1.2 Avisen <i>Den 17de Mai</i> og redaksjonsmiljøet	5
1.3 Kilder og metodiske bemerkninger	6
1.3.1 Kilder og litteratur	6
1.3.2 Metodiske bemerkninger	8
1.4 Forskningslitteratur	9
1.5 Gangen i oppgaven.....	11
2 TEORI	13
2.1 Nasjonalismeteor og forsvarsideologi.....	13
2.1.1 Nasjonsbegrepet	13
2.1.2 Nasjonal identitet og holdninger til forsvaret.....	16
2.2 Militarismeteor og forsvarsideologi	18
2.2.1 Folkevæpningsforsvar og militarisme	18
2.2.2 Militarismebegrepet	21
3 TRUSSELBILDEOPPFATNINGER AV SVERIGE	25
3.1 Svensketrusselen i kjølvannet av unionsoppløsningen	26
3.1.1 Trusselvurderinger av Sverige – fysisk og moralsk rustning.....	27
3.1.2 ”Skaden fraa Karlstad maa bøstast”	30
3.1.3 Georg Stang – ”grensefestningenes far”	33
3.1.4 Riksråd Lowzow, hærordningen og Forsvarsforeningen	36
3.1.5 Trusselvurderingene av Sverige flater ut	39
3.2 Svensketrusselen i møte med andre forsvarsbehov	40
3.2.1 Nøytralitetsdebatten – ”å ligge nesegrus for Sverige”	41
3.2.2 Økt fokus på sjøforsvar og stormaktskonflikt.....	43
Oppsummering	45
4 FORSVAR TIL HØYRE OG VENSTRE	47
4.1 Sverige som ”snill” nabo?	48
4.2 Det ”norsk-svenske” Høyre.....	50
4.3 ”Fredsvenner” og ”fredsfaar”	53
4.4 Sosialister og forsvarsnihilister – det sosialistiske forsvarsparadoks	55
Oppsummering	61
5 NASJONEN, FORSVARET OG FOLKEVÆPNINGA	63
5.1 Sivilistene, nasjonen og folkevæpningslinja	64
5.1.1 Folkevæpningsideologien – det beste nasjonale forsvaret	64
5.1.2 Utdanningssystemet – idrett, skyteøving og moralsk oppseding	67
5.1.3 Det frivillige skyttervesenet – et styrkende ledd for den regulære hær?.....	69
5.1.4 Folkevæpningsforsvarets utdanningsgrunnlag – lærere som underoffiserer	73

5.2 Offiserene, nasjonen og folkevæpningslinja	75
5.2.1 Georg Stang – hadde godvilja og offerhugen skyttersaki ber vitnemaal um	76
5.2.2 Henrik Angell – heller krig med ære enn fred uten?.....	78
5.2.3 Sophus Christensen – kan eldhug og fedraland kjærleik gjeva oss sigeren?	81
5.3 Folkevæpning som nasjonsbygging	84
Oppsummering	89
6 TOPPMÅL AV MILITARISME?	91
6.1 Militarisme på norsk – mot et mer åpent begrep?.....	91
6.2 Steinsvik og Christensen – lik strategi, ulike mål?	99
Oppsummering	104
7 AVSLUTNING	105
7.1 Redaksjonsmiljøets holdninger til forsvaret og det nasjonale.....	105
7.2 Forsvarets rolle i norsk nasjonsbygging.....	109
7.3 Folkevæpning som katalysator for militarisme	111
7.4 Forsvarskrig og Angrepskrig.....	113
7.5 Først gjennom striden så finner vi fred?	114
KILDER OG LITTERATUR	116
Trykte Kilder.....	116
Litteratur.....	117
Tidsskrift	121
Oppslagsverk og Nettsteder	121

1

INNLEDNING

1.1 Tema

1.1.1 Presentasjon

Naar det dreg up til uver land mot land imellom [...]. Naar dei store kjenslur tek oss, vert "fredsvener" og "krigsgalne", sosialistar og offiserer like. Under ein strid med eit ana land vil dei alle gaa i elden for sitt land [...]. Me "krigsgalne" veit at dette er so. Me veit at naar det røyner paa, vil alle gaa til grensa og ofre livet [...]. Da maa man i fredstid bu seg, so ein paa alvorsdagen kan møte som menn, som gode landeverjarar [...].²

Sitatet kunne ha vært et sammendrag av strategien flere sivile og militære aktører i redaksjonsmiljøet rundt den landsdekkende avisen *Den 17de Mai*³ ønsket seg og agiterte for i oppløpet mot unionsoppløsningen med Sverige i 1905. Da stilte *Den 17de Mais* redaktør Rasmus Steinsvik (1863–1913) under parolen "Ut or Unionane"⁴ side om side med militante offiserer, illsinte nasjonalister og moderate fredsvenner. Nasjonen skulle gjenvinnes og verges gjennom et sterkt og norsk forsvar - for enhver pris.⁵

I stedet er sitatet hentet fra samme avis i 1911, flere år etter at de nasjonalistiske og militaristiske holdningene fra unionsoppløsningsåret hadde nådd sitt klimaks. Selv om Norge "vant" friheten i 1905 fantes det aktører innenfor redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mai*, hvis aktuelle trusselvurderinger og prinsipielle forsvarsprogram fortsatte å representere ytterliggående og reaksjonære holdninger. De samme militante og nasjonalistiske holdningene valgte mange i Norge å legge fra seg ved grensa etter separasjonen fra Sverige.⁶

² *Den 17de Mai* 11.09.1911, "Sosialistar og fredsvener i krigstid".

³ Historiker Oddmund Hoel har påpekt at *Den 17de Mai* kunne regnes som en av de største riksdekkende avisene i perioden. Hoel påpeker at "Berre *Morgenposten* og *Aftenposten* hadde større opplag i 1911. Tek ein omsyn til dei svært ulike spreingsmønster til avisene, gjer nok dette *Den 17de Mai* til den riksavisa med størst spreing utover i landet." Oddmund Hoel, *Mål og Modernisering 1868-1940: Norsk målreising 2*. (Oslo: Det norske samlaget, 2011), 55.

⁴ Deler av Venstres ungdomslag formet slagordet, "Ut or unionane", som knyttet politisk og kulturell nasjonalisme sammen i forkant av unionsoppløsningen (Øystein Sørensen, "Hegemonikamp om det norske: Elitenes nasjonsbyggingsprosjekter 1770-1945." I *Jakten på det norske: Hegemonikamp om det norske*. (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2001: 17-46), 35.

⁵ Den fredelige unionsoppløsningen mellom Norge og Sverige i 1905 tilhørte sjeldenhetene i historien om det 20. århundre. Samtidig ble det foretatt krigsforberedelser på begge sider av grensen og det fantes de som ikke ville godta kompromiss og fredelig løsning på bekostning av nasjonal ære og fedrelandskjærighet. *Den 17de Mai* ble regnet som en del av krigshisserne i 1905. I *1905 – prosjektet* finne det flere interessante arbeid. Øystein Sørensen og Evert Vedung er to av historikerne som har studert krigsønsker og nasjonalisme i nabolandene.

⁶ Militærhistorikerne Rolf Hobson og Tom Kristiansen har påpekt at det oppstår et skille i norsk politikk og samfunn mellom 1905-1914 mellom nasjonalister og offiserer som fremdeles var opptatt av svenske trusselbildeoppfatninger og politikere, diplomater og høyrefolk som var mer opptatt av nye utfordringer forsvaret møtte (Rolf Hobson, Tom Kristiansen, *Norsk Forsvarshistorie 3, 1905-1940: Total krig, nøytralitet og politisk splittelse*, (Bergen: Eide forlag, 2001), 16). For mer om svensketrusselen etter 1905 jf. kapittel 3 og 4.1.

Denne oppgaven er en ideologianalyse av holdninger til forsvaret og det nasjonale i *Den 17de Mai* redaksjonsmiljø mellom 1906–1912. Målet for undersøkelsen vil bli å finne ut i hvilken grad redaksjonsmiljøets ideer vedvarte, hvordan de samsvarte med miljøets nasjonssyn, og om det er rimelig å kalle deres ideologiske overbevisning i forsvarsspørsmål for militaristisk. Forsvarspolitikken i kjølvannet av unionsoppløsningen danner innfallsvinkelen til analysen. Miljøets trusselvurderinger av Sverige og debatt og polemikk i samband med utforming av et nytt territorialforsvar i Norge etter 1905 vil stå i fokus.

Redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mai* har først og fremst blitt forbundet med norskdomsbevegelsen og deres kulturnasjonalistiske nasjonsbyggingsprosjekt. Det har imidlertid blitt påvist at deler av redaksjonsmiljøet var aktive i den politiske venstrefløyen i partiet Venstre og fremmet en radikal, offensiv og folkelig forsvarspolitik med klare linjer til kjente, militaristiske offiserer som Georg Stang (1858-1907), Henrik Angell (1861-1922) og Sophus Christensen (1848-1920).⁷ På tross av slike påvisninger har få undersøkt hva som hendte med de radikale holdningene etter 1905. *Den 17de Mai* militærpolitiske engasjement er sjeldent nevnt i historiske fremstillinger og har vært gjenstand for lite analyse.⁸

Fra et nasjonalismeteorisk perspektiv er temaet interessant i det man kan se et samspill mellom forsvarsideologisk overbevisning og nasjonal identitet. Militærets rolle i nasjonsbyggingen har vært lite utforsket.⁹ Fra et militarismeteorisk perspektiv kan en slik undersøkelse bidra til en fruktbar diskusjon rundt militarisme som fenomen i Norge.¹⁰ Fra en internasjonal synsvinkel er det interessant å betrakte Norge i sammenheng med de fleste land i Europa i perioden frem mot første verdenskrig. I disse landene var militarisme ofte et høyrefenomen, først og fremst støttet av konservative eliter. Militarisme i Norge, i den grad den kan ha eksistert etter 1905, var imidlertid et venstrefenomen.

Samtidig vil en utforsking av nasjonalistiske og militaristiske holdninger til forsvaret innenfor et venstrenasjonalistisk miljø i Norge etter 1905 være med på å pirke ved en utbredt forestilling om at det hersket en spesielt sterk konsensusoppfatning rundt forestillinger om fred i Norge i begynnelsen av det 20. århundre.¹¹

⁷ For mer utdypende informasjon om disse aktørene jf. kapittel 3.2.3, 5.2, 5.3 og 6.2.

⁸ Et unntak i så måte er Oddmund Hoels interessante bok, *Mål og Modernisering*, som bygger på hans doktoravhandling fra 2009. Her inkluderes *Den 17de Mai* i en bredere analyse som blant annet tar for seg norskdomsrørslas militærpolitiske engasjement mellom 1868-1940. Jf. Hoel, *Mål og Modernisering*, 2011.

⁹ Historiker Daniele Conversi har blant annet kritisert moderne nasjonalismeteorier for å ignorere funksjonen til kriger og statsledet militarisering i nasjonsbyggingsprosesser. Jf. kapittel 2.2.2 og 6.1.

¹⁰ For mer om militarisme som fenomen, samt en bredere begrepsdiskusjon jf. kapittel 2.2.2 og 6.1.

¹¹ Jf. Halvar Leira, "Hele vort Folk er naturlige og fødte Fredsvenner: Norsk fredstenking fram til 1906". *Historisk tidsskrift*, nr 02 (2004), 154-180. Og Helge Pharo, "Den norske fredstradisjonen – et forskningsprosjekt". *Historisk tidsskrift*, nr. 02 (2005), 239-255.

1.1.2 Problemstilling

I denne oppgaven skal jeg analysere redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mais* forhold til forsvaret og nasjonen med et spesielt fokus på miljøets folkevæpningsideologi og deres oppfatning av militærets rolle i norsk nasjonsbygging mellom 1906-12. Når jeg velger å diskutere nasjonalistiske og militaristiske strømninger i miljøet i lys av fenomenet folkehær og folkevæpning er det flere årsaker til dette.

Fokuset på folkehæren kan bidra til å skille ut ulike nasjonale oppfatninger av hæren som et symbol på noe ekte norsk. I en slik prosess mener jeg at det er mulig å spore en grunnleggende uenighet i norsk forsvarsdebatt om hæren og forsvarets rolle rundt 1905. Samtidig kan folkevæpningstradisjonen på flere vis bindes til mer tradisjonelle og konservative forsvarstradisjoner og fenomenet militarisme.

Hva var redaksjonsmiljøet i Den 17de Mais løsning på de forsvarspolitiske truslene som de oppfattet at nasjonen Norge møtte etter 1905? Hva bestod deres prinsipielle forsvarsideologi av? Samsvarte de sivile og militæres holdninger til forsvaret og det nasjonale? Er det rimelig å kalle deres forsvarsideologiske holdninger for militaristiske?

Underproblemstillinger

I årene etter 1905 førte en blanding av frykt for svensk revansjisme og forståelsen av Sverige som en militær trussel til en vedvarende ”svenskefrykt” i norsk politikk og forsvar.¹² Den svenske trusselen viste seg blant annet ved at alle partier, bortsett fra arbeiderdemokratene, ønsket fortsatt opprustning mot Sverige etter 1905.¹³ Samtidig har det blitt påvist at forholdet mellom Norge og Sverige etter 1905 var nokså kjølig og at det omfattende svensk-norske samarbeidet i det sivile samfunnet forvitret etter 1905.¹⁴

I hvilken grad kan forholdet til Sverige og forestillingen om ”den svenske trusselen” ha vært med på å definere og motivere til miljøets forsvarsideologiske tankegang mellom 1906-12? Vedvarte en slik trusselbildeoppfatning like kraftig i hele perioden eller var dette kun en parentes fra 1905?

¹² Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 16.

¹³ Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 20-25.

¹⁴ Jf. f.eks. Øystein Sørensen, Torbjörn Nilsson (red.). *Norsk-Svenske Relasjoner i 200 år.* (Oslo:Aschehoug & Co, 2005).

Mange grupperinger i Norge hadde i større eller mindre grad andre og fravikende holdninger til forsvaret og det nasjonale. For miljøet var det særlig aktører med tilknytning til det norske partiet Høyre, aktører innenfor fredsbevegelsen og norske sosialister som utpekte seg som meningsmotstandere. Mange av disse meningsmotstanderne innså verdien av å ha et sterkt forsvar.

Blant de kretsene som var minst forsvarsvennlige rundt 1905 finner vi sosialistene, særlig i form av representanter for den tidlige arbeiderbevegelsen, hvor forsvarsnihilisme og antimilitarisme ikke var uvanlig. Sosialistenes holdninger gjorde militærspørsmål særlig omstridt i norsk politikk i perioden.¹⁵

Hvordan bidro redaksjonsmiljøets syn på og argumentasjon i forsvarsdebatter med meningsmotstandere, eller "indre fiender", til miljøets tanker om forsvaret og det nasjonale?

1.1.3 Avgrensning

Redaksjonsmiljøet i *Den 17de Mai* utgjør et vidt begrep. Først og fremst vil mitt fokus ligge på undersøkelse av den delen av miljøet som hadde en klar politisk og venstrenasjonalistisk identitet. Norskdomsidentiteten blir sekundær – men viktig i et egalitært perspektiv, med tanke på folkevæpningselementene i deres forsvarsideologi. Jeg har valgt å fokusere på et sett med sivile og militære hovedaktører som jeg mener rommet de førende holdningene i miljøets aktuelle trusselvurderinger og prinsipielle forsvarsprogram.

Dette gjelder særlig redaktør Rasmus Steinsvik og militære premissleverandører som Georg Stang, Henrik Angell og Sophus Christensen. Dette utelukker ikke at flere enkeltaktører og grupperinger, for eksempel innenfor norskdomsbevegelsens ungdomsforeninger, hadde mye å si om, og bidra med, i forsvarssaker.¹⁶ Utvalget av aktører i analysen har også vært avgjørende for tidsavgrensingen i undersøkelsen. Et naturlig punkt å starte undersøkelsen er i 1906, da etterdønningene fra unionsoppløsningens holdningsunivers fremsto som tydeligst. Å avslutte undersøkelsen i 1912 fremstår imidlertid ikke som et like naturlig valg. Ettersom den mest sentrale sivile aktøren i undersøkelsen, Rasmus Steinsvik, døde i 1913 har det allikevel vært naturlig å sette en strek 1912. Samtidig har kildematerialet i

¹⁵ Hobson og Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 30-32.

¹⁶ Gunhild Aaby er en av flere historikere som har fremhevet at Bondeungdomslaget (BUL) og dets overordnede organ, Norges Ungdomslag (NU), gjennomgikk en endring rundt 1900. Aaby skriver blant annet at "mens deler av ungdomslagsbevegelsen på 1880- og 90-tallet hadde vært radikale, skarpe samfunnskritikere påvirket av sosialistisk ideologi kom de til å stå for en religiøs og forsvarsvennlig linje videre[...]"(Gunhild Halvorsdatter Aaby, "Kampen om nasjonaldøgnen: 17. maifeiring i Kristiania 1906-1925". Hovedoppgave i historie: Universitetet i Oslo, Høsten 2007, 97).

undersøkelsen vært såpass massivt og utforsket, og den tematiske bredden såpass stor at det har fordret et aktivt og ansvarlig avgrensingsvalg hos undertegnede.

Videre har jeg valgt å skille mellom hovedaktører som sivile og militære bidragsytere. Dette kan klargjøre at aktørene på den ene siden delte spesifikke holdninger til forsvaret og det nasjonale og på den andre siden tilhørte ulike miljø og innehadde ulike motiver for sin argumentasjon. De sivile aktørene fantes i *Den 17de Mai* avisredaksjon. De militære aktørene tilhørte offisersmiljøet i det norske forsvaret, men var også tilknyttet redaksjonsmiljøet gjennom militærpolitikk og norskdomsbevegelsen. Sivile-militære relasjoner er videre et sentralt begrepspar i mye militarismedebatt.¹⁷ Bruken av begrepene *aktuelle og prinsipielle* for å skille mellom ulike deler av miljøets forsvarsprogram er et bevisst valg som bidrar til å vise hva jeg oppfatter som vedvarende i deres holdninger og hva som var avhengiggjort av den daværende politiske, sosiale, militære og kulturelle situasjonen.

Flere militærhistorikere har diskutert norsk politisk og militant nasjonalisme ut fra en realhistorisk vinkling og har ønsket å analysere hva slags samfunnsmessige konsekvenser en eventuell, norsk militarisme har fått.¹⁸ Jeg vil understreke at min analyse tar utgangspunkt i en ideologihistorisk vinkling hvor avdekking av holdningene i seg selv og hva disse innebar er interessant. Om holdningene fikk konkrete konsekvenser for samfunnsutviklingen i Norge er i beste fall sekundært for analysen. Derimot er det interessant å spørre seg i hvilken grad slike holdninger utgjorde noe vedvarende i miljøet.

1.2 Avisen *Den 17de Mai* og redaksjonsmiljøet

Avisen *Den 17de Mai* blir av flere historikere som har undersøkt norskdomsbevegelsen betegnet som det viktigste talsorganet for bevegelsen.¹⁹ Historiker Øystein Sørensen har operert med en tredeling av idéstrømningene i norskdomsbevegelsen; miljøet med utgangspunkt i Christopher Bruun og folkeskolemiljøet, det romantisk pregede Vestmannalaget og det sosialradikale miljøet rundt *Fedrarheimen* og *Den 17de Mai*.²⁰

I 1877 stiftet norskdomsmannen Arne Garborg (1851-1924) *Fedrarheimen* som kan sies å være en forløper til *Den 17de Mai*. Garborg hentet blant annet inspirasjon fra radikale

¹⁷ Jf. kapittel 6.1.

¹⁸ Debatten har særlig dreid seg om det moderne militærvesenets plass i samfunnet og om militarisme som årsak til krig. Jf. kapittel 2.2.

¹⁹ Sørensen, *Jakten på det norske*, 34. Sørensen har kalt norskdomsrørsla både for en viktig strømning innad i venstrekoalisjonen og et eget nasjonsbyggerprosjekt. For mer om nasjonsbygging og nasjonalisme jf. kapittel 2.

²⁰ Øystein Sørensen, *Kampen om Norges sjel: Norsk idéhistorie III*. (Oslo: Aschehoug & Co, 2001), 358.

krefter i Paris etter et besøk i Frankrike på 1880-tallet.²¹ En av Garborgs viktigste medarbeidere og læregutter ble den radikale bondestudenten Rasmus Steinsvik. Steinsvik jobbet som redaktør i *Den 17de Mai*²² fra han stiftet avisen i 1894 frem til sin død i 1913. Ved siden av Steinsviks vedvarende og aktive forfatterskap fikk *Den 17de Mai* flere nye, faste bidragsyttere mellom 1906 og 1912.²³ En sentral sivil aktør i redaksjonen var jurist og norskdomsmann Nikolaus Gjelsvik (1866-1938), som også var aktiv i miljøets ungdomsbevegelse.²⁴

En viktig del av redaksjonsmiljøets økende fokus på militære spørsmål var ønsket om, og argumentasjon for, folkevæpning og folkehær.²⁵ Venstrebevegelsens militshær, de såkalte folkevæpningssamlagene, ble til etter splittelsen i Centralforeningen for legemsøvelser og vaabenbrug i 1880.²⁶ I 1894 ble "Det frivillige Skyttervesen" etablert med norskdomsmann og venstrepolitiker Ola Five (1846-1930) som formann.²⁷ De militbaserte elementene i den norske hæren etter 1905 kunne betraktes som landevernet, landstormen og det frivillige skyttervesenet.²⁸ Flere av de sivile og militære aktørene i redaksjonsmiljøet kjempet for disse elementene under hærordningsdebatten i 1908-1909. Motsatsen til militshæren ble betraktet som en profesjonell, etatsbasert og tradisjonell linjehær.²⁹

1.3 Kilder og metodiske bemerkninger

1.3.1 Kilder og litteratur

Kildegrunnlaget for denne oppgaven er i første rekke redaksjonelle artikler i *Den 17de Mai* mellom 1906 og 1912. I denne perioden kom avisen ut tre ganger i uken. Avisen finnes på mikrofilm på Nasjonalbiblioteket og i papirutgave på Deichmanns hovedbibliotek i Oslo.³⁰

²¹ Ole Dalhaug, *Rasmus Steinsvik og Den 17de Mai 1863-1913*. (Ukjent utgiver, 1998), 3.

²² Hulda Garborg valgte *Den 17de Mais* navn og den betegnende undertittelen, *Norsk Folkeblad*. Erik Werenskiöld laget avisen titteltegning med den norske husfaren som heiser det rene norske flagget på gårdstunet med barn og kone som tilskuere (Nerbøvik, Jostein. "Me var vinstrefolk og er vinstrefolk." Ivar Aasen-tunet, <http://www.aasentunet.no/default.asp?menu=1245&id=3420> (22.11.2010).

²³ Profilerte skribenter i avisen fra 1906 var blant annet Garborg, Gjelsvik, Castberg, Sletten, Bruun, Koht, Løvland, Angell og Stang. Mindre profilerte skribenter var blant annet Bull, Hjort, Fjørtoft, Fridtun, Rotevatn, Hovden og Midttun (Dalhaug, *Rasmus Steinsvik*, 187).

²⁴ Dalhaug, *Rasmus Steinsvik*, 189.

²⁵ For mer om folket i våpen-tradisjonen jf. kapittel 2.1, 5 og 6.

²⁶ Roald Berg. *Norsk Forsvarshistorie 2 1814-1905: Profesjon-union-nasjon*. (Bergen: Eide forlag, 2001). *Norsk Forsvarshistorie 2*, 199. Berg påpeker hvordan Centralforeningens mål var generell opprustning. Hoel beskriver Centralforeningen som dominert av konservative offiserer og embetsmenn bosatt i Kristiania.

²⁷ Hoel, *Mål og modernisering*, 165. Miljøets forhold til det frivillige skyttervesenet vil utbygges i kapittel 5.

²⁸ Hobson og Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie 3*, 33.

²⁹ For mer om hærordningsdebatten etter 1905 jf. Hobson, Kristiansen, *Norsk Forsvarshistorie 3*, kapittel 2.

³⁰ Begge utgavene har blitt gjennomgått og papirutgaven har vært særlig nyttig de årene avisen har blitt undersøkt i sin helhet. Noen mikrofilmer, særlig deler av 1910 har vært av særlig dårlig kvalitet. Papirutgaven fungerer da noe bedre men stopper dog opp etter 1911.

Ole Dalhaugs database over avisen *Den 17de Mai* har vært til hjelp i gjennomgangen av materialet.³¹ Databasen utelukker 15-20 % av avisinnholdet hvert år og må derfor kun brukes supplement. En rekke lederartikler, kommentarer og innsendte tekster med relevans for militærpolitiske og nasjonale spørsmål har blitt analysert. Min utvelgelse av materialet bygger dels på avistekstenes titler, dels på kategoriske utvelgelser, samt bevisst utforskning av avisens reaksjoner på viktige forsvarspolitiske begivenheter.

En slik innholdsutvelgelse krever korreksjon for å sikre en bred nok undersøkelse. Dette er besørget ved å gjennomgå avisens nyhetsdekning i sin helhet de årene hvor viktige forsvarspolitiske debatter, som debatten for/mot Karlstadavtalen i 1906 og Hærordningsdebatten i 1908, stod i fokus. Samtidig har jeg gått gjennom avisens lederartikler dag for dag i hele perioden. *Den 17de Mai* profilerte seg som et demokratisk organ med en åpen debattkultur hvor det fantes rom for både kollektive meninger og enkeltytringer.³² En viktig oppgave i så måte har vært å undersøke en rekke leserinnlegg som både gikk for og imot avisens redaksjonelle linje.

De mest sentrale leserinnleggene i analysen har de militære premissleverandørene i avismiljøet stått for. Disse gjenspeilet ofte redaksjonens syn. Like interessant for analysen har leserinnlegg skrevet av politiske og militære meningsmotstandere vært. Redaksjonsmiljøets polemikk mot meningsmotstandernes ytringer har vært sentralt for analysen.

Annet aktuelt kildemateriale har vært ulike aviser, bøker og dagbøker som er skrevet av og om sentrale sivile aktører i avisen som Rasmus Steinsvik og Nikolaus Gjelsvik. Bøker, og artikler av og om de militære hovedaktørene har også stått sentralt. Angells, Stangs og Christensens tekster har blitt gjennomgått tematisk, først og fremst etter i hvilken grad de ble referert til i avisen. Slik litteratur har blitt anvendt som primærlitteratur.

Mye sekundærlitteratur er gjennomgått for å avdekke de konfliktlinjer og situasjoner som var av vesentlig betydning for miljøets nasjonssyn og forsvarssyn. De politiske, kulturelle og nasjonale strømningene *Den 17de Mai* kjempet mot bygger først og fremst på sekundærlitteratur, selv om også noe primærlitteratur er studert også her. En undersøkelse av disse strømningene har vært nyttig for å si noe om kretsens holdninger og argumentasjon utenfor avisens spalter.

³¹ Ole Dalhaugs database forenkler tilgangen til stoffet i avisen. Der er stoffet kategorisert etter stikkord og resultatet av søkingen viser forfatter, type innlegg, tidspunkt og plassering i avisen. Det er Modum Blaaferveværk som eier databasen.

³² Det har for eksempel vist seg at det var store uenigheter mellom Steinsvik og Sletten om avisens innhold. I de periodene Steinsvik var bortreist fikk avisen et annet redaksjonelt preg med Klaus Sletten som redaktør enn med Steinsvik som var mer interessert i internasjonal politikk og forsvarssaker (Dalhaug, *Rasmus Steinsvik*, 189).

1.3.2 Metodiske bemerkninger

Historiker Knut Kjeldstadli har betegnet aviser som uvurderlige kilder for alt fra sporing av interessante politiske saker til å finne realopplysninger og holdninger.³³ Aviser kan betegnes som offentlige kilder og de er som oftest et kollektivt produkt.³⁴ *Den 17de Mai* er et resultat av kollektiv, redaksjonell virksomhet. Samtidig hadde avisen en utpreget debattkultur og kan forstås som en kilde til individuell meningsytring.

Steinsviks sterke preg på avisen som redaktør har gjort at jeg må være forsiktig med å betegne sentrale funn som representative for store deler av de sivile aktørenes meninger. Oddmund Hoel har også vist hvordan Steinsvik i forbindelse med en målsaksdebatt i 1901 utviste temmelig hard sensur overfor hva som ble trykket i avisen.³⁵ Det er ingen urimelig hypotese at han også kan ha lagt kraftige føringer for hva som kom på trykk av militærpolitiske saker. Allikevel kan en tenke seg at det burde ha fremkommet flere protester mot Steinsviks sterke meninger i forsvarssaker. Fravær av protester kan fortelle noe om hva slags støtte ideene fikk. Samtidig kan protestfraværet dreie seg om avisprofilens åpne debattkultur. Dette kan ha påvirket redaksjonens toleransenivå.

Historiker Ottar Dahl opererer med et skille mellom tilsiktet og faktisk leserkrets i aviser. Opphavspersonenes tilsiktede leserkrets er viktig for å forstå hva opphavsmannen forteller eller utelater. Den faktiske leserkretsen vil ha betydning for å belyse kildens effekt og utbredelsen.³⁶ Fra *Den 17de Mairs* stiftelse steg opplags- og abonnementstallene jevnt.³⁷ Nøyaktige opplagstall kan ikke bekreftes før 1911, da lå opplaget på rundt 15 000. I følge historiker Ole Dalhaug var det et sprik mellom faktisk og tilsiktet leserkrets i avisen. Mens *Den 17de Mai* først og fremst regnet seg som et organ for ”landsfolk” viste avisens annonseprofil i 1906 en dominans av byfolk.³⁸ Blant de som leste bladet og sendte inn tekster var blant annet lærere, advokater, politikere, militære, næringsdrivende og bønder.³⁹

³³ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den engang var: En innføring i historiefaget*. (Oslo: Universitetsforlaget, 1999). 165. Ettersom jeg er interessert i å spore ideer og holdninger i avisen har jeg først og fremst benyttet *Den 17de Mai* som en levning. Da anvender jeg avisen som kilde til hvordan kretsen tenkte, og til å fange opp verdier og tenkemåter i avisens opphavssituasjon mellom 1906–12.

³⁴ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. 2. utg. 8 opplag, (Oslo: Universitetsforlaget: 2002), 42-43.

³⁵ Hoel, *Mål og Meninger*, 46.

³⁶ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*, 40-44.

³⁷ Ole Dalhaug, *Rasmus Steinsvik*, 24-25.

³⁸ Ole Dalhaug, *Rasmus Steinsvik*, 25 og 181-182.

³⁹ Jeg har valgt å presentere det teoretiske grunnlaget for oppgaven samlet i kapittel 2. Teori blir dermed ikke redegjort for i samband med de metodiske bemerkningene i denne delen.

1.4 Forskningslitteratur

I forskningslitteratur av interesse for oppgaven finnes det et skille. Mens et eget forskningsmiljø innenfor norskdomsbevegelsens historikere har studert sivile aktører i *Den 17de Mai* har det stort sett vært etablerte militærhistorikeres bord å analysere militære aktører som er av interesse for denne oppgaven. Innenfor den bredere politiske historien har det først og fremst vært dominerende aktører innenfor venstrebevegelsen som Gunnar Knudsen og Christian Michelsen som har blitt analysert. Flere verker har vært sentrale i så måte. Leiv Mjeldheims bok *Den gylne mellomvegen*, Jostein Nerbøviks bok *Venstre hundre år* og Per Fuglums biografi om Gunnar Knudsen, *En skute – en skipper*, er gode oversiktsverk over Venstres historie.⁴⁰ Per Fuglum har blant annet vært inne på at det fantes etterfølgere etter det han kaller for den ”Stang-Castbergske militarismen” i Norge etter 1905.⁴¹ Harald Hals analyse av Christian Michelsen og regjeringens forhold til Sverige mellom 1906–1908 har vært av stor bruksverdi for denne oppgaven.⁴²

I norskdomsbevegelsens historie finnes det mange relevante forskningsarbeid. Flere av Jostein Nerbøviks bidrag om venstrenasjonalisme og norskdomsbevegelse har vært til nytte.⁴³ I sin bok fra 2011 har Oddmund Hoels undersøkelse av folkevæpningstradisjonen og eventuelle, militante trekk i norskdomsbevegelsen, vært viktig for oppgaven.⁴⁴ Ole Dalhaugs bok og database over *Den 17de Mai* har vært meget nyttige, men har forholdsvis lite fokus på miljøets militærpolitiske linje.⁴⁵ Margit Bergstrøms masteroppgave som blant annet tar for seg nasjonalisme og forsvarspolitikken innenfor kretsen rundt *Den 17de Mai* i 1905 har vært til hjelp.⁴⁶ Jeg har gått videre i Bergstrøms konklusjon om at det fantes en skytterlagsmilitarisme i deler av miljøet.⁴⁷

⁴⁰ Leiv Mjeldheim, *Den gylne mellomvegen: Tema frå Venstres historie 1905-1940*. (Bergen: Vigmostad & Bjørke, 2006). Ottar Grepstad, Jostein Nerbøvik (red.), *Venstre hundre år*. (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1984). Per Fuglum, *En skute – en skipper. Gunnar Knudsen som statsminister*. (Trondheim: Tapir Forlag, 1989).

⁴¹ Fuglum, *En skute – en skipper*, 68.

⁴² Harald Hals, ”Regjeringen Michelsen og Sverige 1905-1907.” *Scandia. Tidsskrift för historisk forskning* (Vol 71.nr 2, 2005), 217-236.

⁴³ Jostein Nerbøvik, *Norsk historie 1860-1914: Eit bondesamfunn i oppbrot*. (Oslo: Det norske samlaget, 2004). Jostein Nerbøvik, ”Nasjonalismen innanfor og til venstre for Venstre”. i *Jakten på det norske*, redigert av Øystein Sørensen (Oslo: Gyldendal Akademiske, 2001), 321-337.

⁴⁴ Oddmund Hoel, *Mål og Modernisering 1868-1940: Norsk målreising 2*. (Oslo: Det norske samlaget, 2011). Boken er en omarbeidet utgave av Hoels doktoravhandling fra 2009. Jf. Oddmund Løkensgard Hoel, *Målreising og modernisering i Noreg 1885-1940*. (Doktoravhandling ved NTNU, 2009: 208).

⁴⁵ Ole Dalhaug, *Rasmus Steinsvik og Den 17de Mai 1863-1913*. (Universitetet i Bergen, 1998). Min kopi av Ole Dalhaugs database fikk jeg tilgang til via Nynorsk Kultursentrum i 2007.

⁴⁶ Margit Bergstrøm, ”Norig for nordmenn, no eller aldri. Den sentrale krinsen rundt *Den 17de Mai* og *Studentmållaget* og deira kamp mot unionen i 1905”. Masteroppgave i historie: Universitetet i Oslo, 2005.

⁴⁷ Bergstrøm, ”Norig for nordmenn, no eller aldri”, 119-120.

”Prosjekt 1905, Svensk- norske relasjoner i 200 år” som ble opprettet i forbindelse med 100-årsjubileet for unionsoppløsningen rommer flere verker som har vært sentrale utgangspunkt for min oppgave. I bøkene *1905 – nye perspektiver, Norsk-svenske relasjoner i 200 år, Militære perspektiver på unionen mellom Norge og Sverige 1814-1905* samt jubileumsutgaven *Historisk tidsskrift nr. 2, 2005* finnes mange artikler av interesse for oppgaven.⁴⁸ Flere av dem drøfter emner innenfor nasjonalisme og militærpolitikk.

Innenfor norsk nasjonalismeteori bygger oppgaven først og fremst på viktige bidrag fra Øystein Sørensen og Helge Danielsen.⁴⁹ I *Norsk Idéhistorie 3* hevder Sørensen at den heroiske nasjonalisme ikke var et marginalt fenomen i 1905.⁵⁰ Sørensens arbeid er et fruktbart utgangspunkt, men drøfter ikke holdningene til forsvaret og nasjonen etter 1905. I sitt bidrag om nasjonalisme innenfor *Aftenpostens* redaksjonsmiljø presenterer Danielsen mye god nasjonalismeteori. Danielsens bidrag, samt flere sentrale norske og internasjonale teoretiske perspektiver innenfor nasjonalismeteori videreutbygges i kapittel to.

Det har blitt utgitt flere militærhistoriske verker av interesse for denne undersøkelsen. Av særlig interesse for min oppgave har verkene *Norsk Forsvarshistorie 2 og 3* vært.⁵¹ Verkene bygger delvis på metodiske innfallsvinkler som har vært lite anvendt i analyse av norsk militærhistorie tidligere. Denne tradisjonen, kalt War and Society-skolen, bygger på engelsk og tysk forskningstradisjon hvor militær- og forsvarshistorien blir satt inn i bredere kulturelle og samfunnspolitiske perspektiv. Tradisjonen har blitt presentert i Hobson og Kristiansens relevante publikasjon *Militærmakt, krig og historie*.⁵²

Historiker Nils Ivar Agøys bok, *For konge og fedreland*, om norske offiserer frem til 1905 har også vært til hjelp.⁵³ Samt Roy Andersens bidrag om *Opprustning og unionsstrid* fra 1998.⁵⁴ Alle drøfter de i større eller mindre grad offiserene, hæren og militshærens rolle i

⁴⁸ Øystein Sørensen, Torbjörn Nilsson (red.), *Norsk-Svenske relasjoner i 200 år og 1905 – Nye Perspektiver*, (Oslo: H. Aschehoug & Co, 2005). P. L. Aarstad (red.), *Militære perspektiver på unionen mellom Norge og Sverige 1814-1905*. Forsvarsmuseets skrifter. nr. 5 (2007). I denne boken har særlig Sørensens ”De som heller ville ha krig i 1905” vært viktig.

⁴⁹ Helge Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind: Om holdninger til det nasjonale i Aftenpostens redaksjonsmiljø i siste del av unionstiden*. (Oslo: Norges forskningsråd, 1997).

⁵⁰ Øystein Sørensen. *Norsk idéhistorie Bind III*. (Oslo: Aschehoug, 2001), 343-408. Liknende påstander finnes i Sørensens artikkel om debatten rundt Karlstad-forliket i *Historisk Tidsskrift 2005 Nr 2*, samt i Sørensens artikkel i Forsvarsmuseets antologi om militærpolitikk sett i lys av unionsoppløsningen i 1905.

⁵¹ Roald, Berg. *Norsk Forsvarshistorie 2 1814-1905: Profesjon-union-nasjon*, (Bergen: Eide forlag, 2001). Rolf Hobson, Tom Kristiansen, *Norsk Forsvarshistorie 3 1905-1940: Total krig, nøytralitet og politisk splittelse*, (Bergen: Eide forlag, 2001).

⁵² Rolf Hobson, Tom Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie. En innføring i forskning fra Clausewitz til våre dager*, (Oslo: Institutt for forsvarsstudier, nr. 6, 1995).

⁵³ Nils Ivar Agøy, *For konge og fedreland? Offiserer, politikk, unionsstrid og nasjonalisme 1890-1905*. (Norge: Den norske historiske forening - HIFO, 2001).

⁵⁴ Roy Andersen, *Opprustning og unionsstrid: forsvarets betydning 1829-1905*. (Oslo: Institutt for forsvarsstudier - IFS, 1998).

norsk forsvarshistorie. Militærhistorikerne har imidlertid ikke vært enige i disse rollene. Sentrale bidrag i polemikken blant disse finnes i tidsskriftene *HIFO nytt. Meldingsblad for den norske historiske forening*, 2002 og *Tidsskrift for samfunnsforskning*, årgang 44, 2003.⁵⁵

De seneste årene har man innenfor militærhistorikermiljøet betraktet den norske forsvarstradisjonen fra sosiologiske og kulturelle vinklinger. I denne konteksten har Ole Martin Brunborgs masteroppgave ”På sporet av en norsk krigerkultur” fra 2008 vært interessant.⁵⁶ Ståle Ulriksens bok *Den norske forsvarstradisjonen* har også vært viktig.⁵⁷ De internasjonale grenene av den militærsosiologiske forskningstradisjonen vil utdypes i kapittel to sammen med annen anvendt militarismeteorologi.⁵⁸

1.5 Gangen i oppgaven

For å kunne analysere *Den 17de Mais* holdninger til nasjonalisme og militarisme i forsvarsspørsmål må den empirisk baserte holdningsanalysen knyttes til en teoretisk avklaring, dette vil jeg foreta i kapittel 2. Kapittel 3 tar for seg miljøets holdninger til Sverige som aktuell, militær trussel og i hvilken grad en slik trusselbildeoppfatning var en vedvarende tendens i miljøet mellom 1906 og 1912. I kapittel 4 analyseres miljøets polemikk mot alternative forsvarssyn til høyre og venstre for dem selv. I forsvarspolemikken ble militarisme anvendt som et sentralt, polemisk begrep.

Kapittel 5 utgjør en sammenliknende analyse av sivile og militære aktørers prinsipielle forsvarsideologi. Folket i våpen-tradisjonen står i hovedfokus for analysen. I siste del av kapitlet analyseres folkevæpningstradisjonen i lys av de nasjonalmilitære krigshistorikerne og settes i sammenheng med norsk nasjonsbygging. Kapittel 6 tar for seg spørsmålet om hvorvidt det er rimelig å kalle miljøets prinsipielle forsvarsideologi for militaristisk. For å kunne avgjøre dette består første del av kapitlet av en drøftning av hvilke premisser som må ligge til grunn for at et fenomen skal kunne betegnes som militarisme. Kapitlets andre del analyserer to av miljøets hovedaktører ut fra antakelsen om at både den sivile og militære aktøren kan knyttes til konservative og radikale former for militarisme. Avslutningskapitlet utgjør en oppsummerende drøfting hvor undersøkelsens hovedfunn diskuteres.

⁵⁵ Diskusjonene vil videreutbygges i kapittel 2 og 6. I kjølvannet av ulike synspunkter på hærens rolle har særlig debatten mellom Berg og Agøy vært av interesse.

⁵⁶ Brunborgs masteroppgave kan sies å være et bidrag til et større prosjekt som blant annet ble en del av boken *Krigerkultur i en fredsnasjon: norsk militærprofesjon i endring* som kom i 2009. Krigerkultur i en fredsnasjon: norsk militærprofesjon i endring/ Håkan Edström, Nils Terje Lunde og Janne Haaland Matlary (red.) 2009.

⁵⁷ Ståle Ulriksen. *Den norske forsvarstradisjonen: Militærmakt eller folkeforsvar*. (Oslo: Pax Forlag AS, 2002).

⁵⁸ Navn som Alfred Vagts, Brian Fogarty og Volker Berghahn har vært av særlig interesse i oppgavens militarismeanalyse. Jf. kapittel 2.

Et av oppgavens mål er å plassere mitt studium i forhold til de omfattende fagdebattene om norsk og internasjonal nasjonalisme og militarisme. For å kunne bringe noen av debattene videre i oppgaven og for å legitimere eget analyseverktøy vil jeg kort presentere teorier i moderne militarisme- og nasjonalismeforskning, kraftig avgrenset i forhold til oppgavens nedslagsfelt. Samtidig vil jeg sette teoriene inn i en bredere forsvarspolitisk, norsk samtidskontekst rundt 1905.

2.1 Nasjonalismeteorier og forsvarsideologi

2.1.1 Nasjonsbegrepet

Begrepene *nasjon* og *nasjonalisme* kan ha ulik betydning i ulike kontekster.⁵⁹ Det finnes hovedsakelig to måter å oppfatte en nasjon på som i større eller mindre grad preger ulike oppfatninger av nasjonalisme.⁶⁰ Den statsborgelige nasjonsoppfatningen er preget av opplysningsorienterte og fornuftsbaserte idealer, mens den etnisk-kulturelle oppfatningen innehar mer romantiske og følelsesbaserte idealer. Øyvind Østerud har fremhevet hvordan den statsborgelige oppfatningen ofte har blitt regnet som liberal og venstreorientert. Mens den etnisk-kulturelle har blitt regnet som tradisjonalistisk og høyreorientert.⁶¹ Oppfatningene er idealtyper som kan konvergere.⁶²

⁵⁹ Nasjonalismeteoriker Øyvind Østerud har definert uttrykket nasjon ut fra et subjektivt nasjonsbegrep. Det vil si at det ikke finnes en objektiv fellesnevner som kjennetegner nasjonen, men at den heller kan forstås som en form for solidaritet, kjennetegnet av en enhet om felles institusjoner og felles spilleregler for konfliktløsning. Det har vært vanlig å skille mellom subjektive og objektive nasjonsoppfatninger hvor Østerud har vektlagt en subjektiv kjerne som ikke oppstår av seg selv. For en god fremstilling av "statsnation" og "kulturnation" jf. f.eks. Øyvind Østerud, *Hva er nasjonalisme?* (Oslo: Universitetsforlaget, 1994) og Helge Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 1997.

⁶⁰ A.D. Smith har definert nasjonalisme som en ideologisk bevegelse som søker å oppnå og vedlikeholde autonomi, enhet og identitet på vegne av en befolkning, som av enkelte medlemmer ses på som en eksisterende og/eller potensiell nasjon (Anthony D. Smith, *National Identity* (London: Penguin Books of London, 1991), 73). Nasjonalismeteoriker John Hutchinson på sin side argumenterte for at kulturnasjonalismen er så ulik den politiske nasjonalismen at den bør fremstilles som en helt særegen form for nasjonalisme (John Hutchinson, *Modern Nationalism* (London: Fontana Press, 1994, 40). Jf. Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 23.

⁶¹ Østerud, *Hva er nasjonalisme*, 27.

⁶² Diskusjonen om det nasjonale og nasjonalisme er en stor diskusjon som faller utenfor oppgavens rammer. For gode, internasjonale standardverker jf. for eksempel Ernst Gellner, *Nations and nationalism* (Oxford, Blackwell Publishing, 1983). Eric Hobsbawm, Terence Ranger, *The invention of the tradition*. (Cambridge University Press, 1984). Anthony D. Smith, *The ethnic origins of Nations*. (Oxford: Blackwell publishing, 1986).

Historiker Helge Danielsen har påpekt hvordan nasjonens doble orientering kan fungere godt for holdningsundersøkelser av det nasjonale.⁶³ For å forstå nasjoner må man være bevisst på deres "[...]dual orientation – to political future and cultural past" i følge nasjonalismeforsker Anthony D. Smith.⁶⁴ Nasjonen som utgangspunkt for politisk organisering er ofte avhengig av en kulturelt fundamentert identitet sterk nok til å utstyre nasjonen med statsambisjoner.⁶⁵ Samtidig har politisk og kulturell nasjonalisme det til felles at de betrakter nasjonen som kilde til all politisk og sosial makt og setter lojaliteten til nasjonen over all annen lojalitet.⁶⁶ Smiths fremheving av at det finne to hovedformer av nasjonalisme, den kulturelle og politiske, som alle nasjonalismer inneholder mer eller mindre av er relevant i forbindelse med denne undersøkelsen.⁶⁷

Innenfor denne tradisjonen ser jeg grunn til å trekke frem John Hutchinsons analytiske skille mellom den politiske nasjonalisten og kulturnasjonalisten slik Oddmund Hoel har fremstilt dette.⁶⁸ I følge Hutchinson kjempet den politiske nasjonalisten for politisk autonomi, de kunne ofte betegnes som lovgivere, dannet ofte elitestyrte, sentraliserte parti og kjempet for like rettigheter for alle samfunnsmedlemmer.⁶⁹ Et godt eksempel på slike rettigheter er i denne konteksten allmenn verneplikt.

Kulturnasjonalister på sin side var ofte historikere, filologer og kunstnere som kjempet kollektivt mot former for sosiale demoralisering og forfall som skulle møtes med en rekonstruksjon og en modernisering av den nasjonale kulturarven.⁷⁰ Hutchinson har argumentert for at kulturnasjonalismen er så kvalitativ ulik fra den politiske nasjonalismen at den bør bli fremstilt som en særskilt form for nasjonalisme.⁷¹ Smith og Hutchinson baserer sine teorier på at nasjoner oppfattes som naturlige enheter hvor forming av moderne nasjoner bygger på en gjenoppliving av, eller gjenoppdaging av historiske eller kulturelle elementer

⁶³ Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 23.

⁶⁴ Smith, *The ethnic origins of Nations*, 152.

⁶⁵ Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 23.

⁶⁶ Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 23.

⁶⁷ Det finnes to hovedformer av nasjonalisme som alle nasjonalismer har mer eller mindre av: en territoriell, statsborgelig nasjonalisme knyttet til rettigheter og juridisk likhet, og en annen der forestillingen om felles herkomst og fokus på folkelige kulturuttrykk var hovedelementene (Smith, *The ethnic origins of Nations*, kapittel 6).

⁶⁸ John Hutchinson, "Re-Interpreting Cultural Nationalism". *Australian journal of politics and history*. nr.3 (1999), 392. For en god tolkning av Hutchinsons kulturnasjonalisme: Hoel, *Mål og Modernisering*, 21-22.

⁶⁹ Her etter Hoel, *Mål og Modernisering*, 22.

⁷⁰ Hutchinson, "Re-Interpreting Cultural Nationalism", 399-404. Her etter Hoel, *Mål og Modernisering*, 446. Hvordan dette kan settes i sammenheng med den nasjonalistiske historikertradisjonen, jf. kapittel 5.3 og 7.2.

⁷¹ Her etter Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 23.

som oppfattes å tilhøre nasjonene.⁷² Da blir integrasjon av slike elementer betraktet som en rekonstruksjon av nasjonale kjennetegn.

En annen skole, ofte referert til som modernister, har imidlertid motsatt seg dette og påstått at formingen av moderne nasjoner hviler på en konstruksjon av nasjonale symboler og felles fortid.⁷³ Både Ernst Gellner og Eric Hobsbawm betrakter ut fra en slik definisjon nasjoner som et mer eller mindre kunstig produkt hvor nasjonalisme som ideologi blir en slags falsk bevissthet.⁷⁴ Oddmund Hoel har trukket frem Jens Arup Seip som et eksempel på modernistisk nasjonalismetankegang i Norge da nasjonalitet og etnisitet kan betraktes som et virkemiddel for å oppnå materielle og politiske goder på ulike felt.⁷⁵ Dette kan spissformuleres i Seips syn på nasjonalisme som et vikarierende motiv.⁷⁶

I tillegg til å være et svært sammensatt begrep har nasjonalisme blitt et ord mange får negative assosiasjoner av i dagens samfunn. Antagelig ville de nasjonalistiske folkevæpnerne blitt oppfattet som svært ekstreme og rasistiske ut fra dagens forestillinger om nasjonalisme og militarisme. Margit Bergstrøm har påpekt hvordan en kan se et klart skille i bruken av ordet nasjonalisme i både norsk og andre vesteuropeiske språk før og etter første verdenskrig.⁷⁷ Østerud har fremhevet hvordan nasjonalismebegrepet etter første verdenskrig ble satt i sammenheng med nazisme, politisk aggresjon, fremmedhat og diskriminering av minoriteter.⁷⁸ Øystein Sørensen har påpekt hvordan denne språkbruken som ”spesiell, snever og uheldig. Nasjonalisme er så mye mer og så mye annet.”⁷⁹

I forlengelsen av et slikt perspektiv har Bergstrøm fremhevet hvordan nasjonalisme ofte har blitt delt opp i to hovedgrupper, risorgimento-nasjonalismen og integralnasjonalismen.⁸⁰ Risorgimento-nasjonalismen fungerer som en frigjørende, politisk kraft og som et middel for å fremme politiske funksjoner i nasjonalstaten. Østerud mener at et slikt meningsinnhold er i ferd med å forsvinne i dag, Bergstrøm fremhever imidlertid at det var denne nasjonalismen norskdomsbevegelsen kan identifiseres med. I stedet blir altså nasjonalisme i dag i høy grad assosiert med integralnasjonalismen som kan identifiseres som ekstrem, militant og udemokratisk.

⁷² Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 24.

⁷³ Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 24.

⁷⁴ Gellner, *Nations and nationalism*, 56-57.

⁷⁵ Hoel, *Mål og Modernisering*, 20.

⁷⁶ Jens Arup Seip, ”Nasjonalisme som vikarierende motiv” i *Fra embetsmannsstat til ettpartistat og andre essays*. (Oslo: Universitetsforlaget, 1963).

⁷⁷ Bergstrøm, ”Norig for nordmenn, no eller aldri”, 12.

⁷⁸ Østerud, *Hva er nasjonalisme*, 9.

⁷⁹ Øystein Sørensen, *Bjørnstjernebjørnson og nasjonalismen*. (Oslo: Cappellen, 1997), 10.

⁸⁰ Bergstrøm, ”Norig for nordmenn, no eller aldri”, 12.

2.1.2 Nasjonal identitet og holdninger til forsvaret

I denne oppgaven ønsker jeg å vise hvordan redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mai* var en del av en bevegelse hvor det nasjonale var viktig for å definere politisk og militær makt. I denne bevegelsen stod ønsket om organisering av stat og forsvar ut fra nasjonale linjer sterkt.⁸¹

Samtidig oppfattet miljøet sin egen forsvarskultur som særegen.⁸² En slik oppfatning rommet en egen nasjonalmilitær identitet hvor militære faktorer ble svært viktige ved siden av sosiale, kulturelle og politiske elementer.⁸³ En slik nasjonsoppfatning var i tillegg kraftig preget av en politisk nasjonalisme, selv om den kulturelle nasjonalismen også var tilstedeværende.

Nasjonal identitet i form av ulike politiske, kulturelle, sosiale og militære idealer og retninger spres ofte av et sett nasjonsbyggere. Danielsen har påpekt hvordan formålet med nasjonsbygging kan være både inkluderende eller avgrensende.⁸⁴ Det er mulig å studere utviklingen av nasjonal identitet enten som et forsøk på å påføre en befolkning en ny identitet ovenfra, eller som en kulturell bevegelse nedenfra.⁸⁵ I boken, *Jakten på det norske*, betrakter Øystein Sørensen ulike nasjonsbyggerprosjekter i Norge ut fra et eliteperspektiv, i spennet mellom den statsborgelige og etnisk-kulturelle nasjonsoppfatningen. Sørensen mener at ulike prosjekter kjempet om hegemoniet frem mot 1905.⁸⁶

Miljøet rundt *Den 17de Mai* kan sies å ha vært en del av både et kulturnasjonalistisk nasjonsbyggingsprosjekt,⁸⁷ gjennom norskdomsbevegelsen, og et politisk nasjonsbyggingsprosjekt gjennom sitt politiske og militære engasjement i Venstre -

⁸¹ Danielsen har påpekt hvordan innholdet i nasjonal identitet ikke er en felles, objektiv størrelse men hvordan det fra nasjon til nasjon og innad i de enkelte nasjonene foregikk en strid om å definere hvilke holdninger og verdier den nasjonale identiteten skulle omfatte (Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 27). Dette kan også ha vært gjeldende i kampen for en nasjonalmilitær identitet i Norge da ulike aktører forfektet ulike holdninger til forholdet mellom forsvaret og nasjonen. Jf. kapittel 5.3 og 6.

⁸² Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 24.

⁸³ For en god redegjørelse for begrepet "nasjonal identitet" jf. Øystein Sørensen(red.), *Jakten på det norske: Hegemonikamp om det norske*. (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2001, 17-46).

⁸⁴ I samlingen av lokalsamfunn til en nasjon, blir nasjonsbyggingen en prosess for å samle og ensrette identifikasjonen mot den nye "høykulturen". Nasjonsbygging kan også gå ut på å definere ett felleskap og enkelte kulturtrekk som nasjonale, ekskludere trekk som ikke passer inn og vinne tilslutning til at det nasjonale skal være i fokus (Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 1997, 26).

⁸⁵ Oddmund Hoel har påpekt hvordan *Den 17de Mais* folkevæpningsprosjekt kan betraktes som et nasjonsbyggingsprosjekt nedenfra, som en tydelig opposisjonsbevegelse (Jf. kapittel 2.2).

⁸⁶ Sørensen, "Hegemonikamp om det norske: Elitenes nasjonsbyggingsprosjekter 1770-1945". I *Jakten på det norske: Hegemonikamp om det norske*. (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2001: 17-46). I 1905 gikk kulturelle og politiske nasjonale strømninger sammen og nådde et høydepunkt i Norge på våren og sommeren. Mange norske historikere mener dette var med å muliggjøre unionsoppløsningen, da et slagkraftig, norsk folk ble forent i nasjonal enhet. Høsten 1905 dabbet den "nasjonale bølgen" av og ble redusert til de mer ytterliggående nasjonalistene, mens mer moderate var fornøyd med de oppnådde pragmatiske og fornuftspregede løsningene. Slik ser vi at de to nasjonsoppfatningene igjen glir fra hverandre på høsten.

⁸⁷ Det har ikke vært enighet om de ulike nasjonsbyggingsprosjektene i Norge og Jostein Nerbøvik har påpekt at kulturnasjonalistene i norskdomsbevegelsen også kan betraktes som en protestbevegelse som bedrev nasjonsbygging nedenfra. (Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 28).

koalisjonen.⁸⁸ Mange av strømningene i Venstrekoalisjonen var både skeptiske til, og konfronterende mot unionens fellesorganer, samtidig som noen delkulturer forfektet en militant, politisk nasjonalisme hvor Sverige ble betraktet som en stor trussel Norge måtte ruste seg mot. Sivile og militære aktører i *Den 17de Mai* posisjonerte seg innenfor denne tradisjonen rundt 1905. Rasmus Steinsvik ble eksempelvis karakterisert som ”krigsgalen” på grunn av sin holdning til Sverige rundt 1905.⁸⁹

I en slik kontekst oppstår det et sentralt skille mellom det som kan defineres som venstrenasjonalisme og høyrenasjonalisme i Norge. Dette må ses i sammenheng med at nasjonsbygging frem mot 1905 ikke bare kunne betraktes som et elitefenomen. I stedet er det blitt hevdet at norsk nasjonalisme på denne tiden kun ville la seg tilfredsstille av uavkortet norsk suverenitet og dermed går fra å være et elitefenomen til å bli en forsvarsideologi for bondebefolkningen.⁹⁰ Da skiller norsk venstrenasjonalisme seg ut som en slags folkelig, opposisjonell nasjonalisme nedenfra som oppstod som en reaksjon på den formen for moderniserende nasjonsbygging som assosieres med embetsmannstanden.⁹¹

Som en del av den folkelige bondestanden og Venstrekoalisjonen forfektet miljøet rundt *Den 17de Mai* en slik venstrenasjonalisme. Sammen var grupperingen med på å definere sine politiske motstandere som høyrenasjonalistiske. Som det vil fremkomme siden i oppgaven beskyldte aktørene for undersøkelsen flere meningsmotstandere for å forfekte en slik høyrenasjonalisme og derav for ikke å være bærere av norsk, nasjonal identitet.

Dette henger sammen med det nasjonalmilitær arvegodset hvor mange av tradisjonens venstrenasjonalistiske tilhengere kan ha betraktet norsk forsvar som svensk i perioden frem mot 1905, og derav uten bærer av komponenter som kan ha påvirket norsk, nasjonal identitet. De seneste årene har imidlertid flere militærhistorikere forsøkt å vise at en norsk forsvarsideologi utviklet seg parallelt med nasjonalistisk, politisk ideologi i Norge og at alle grener av forsvaret var preget av norsk nasjonalisme i større eller mindre grad.

Hobson og Kristiansen har påpekt at utgangspunktet for de nasjonalmilitære historieskriverne i Norge fra midten av 1800-tallet var at de aktivt søkte å bygge opp en norsk

⁸⁸ Sørensen, ”Hegemonikamp om det norske: Elitenes nasjonsbyggingsprosjekter 1770-1945”, 30. Venstrekoalisjonen tok på 1850-tallet opp i seg ulike tankeretninger og ideologier og utfordret datidens herskende orden. Koalisjonen representerte ulike delkulturer, ofte lokalt forankret. I 1884 tok venstrekoalisjonen makten (Jostein Nerbøvik, *Norsk historie 1860-1914*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2004, 172-173).

⁸⁹ Hoel, *Mål og Modernisering*, 254. Trusselvurderinger av Sverige har vært viktig som en del av miljøets nasjonalmilitære identitet. Jf. kapittel 3,4 og 5.

⁹⁰ Her etter Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 30-31.

⁹¹ Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 31. Danielsen påpeker hvordan borgerskapets og embetselitens befatning med norsk nasjonalisme, med unntak for de delene av borgerskapet som søkte mot Venstre, synes på en slik bakgrunn nærmest å forsvinne med nederlaget i 1884, for så å dukke opp igjen fram mot den nasjonale samlingen i 1905.

identitet via spesifikke forsvarssyn. Her spilte hæren en viktig rolle.⁹² Historiker Ståle Ulriksen har illustrert dette ved å påpeke at i en tid da nasjonen ble bygget opp rundt den norske bonden som ideal, var det gunstig å fremheve at det var hæren, og dermed bondestanden, som i direkte forstand forsvarte den norske grensen – som en kontinuitetsbærer av helnorsk identitet. I et slikt tankesett representerte bondestanden i hæren den norske nasjonen mens sjømennene og kystbefolkningen representerte unionene.⁹³

I kjølvannet av unionsoppløsningen oppstod det en splittelse innenrikspolitisk i synet på hva hæren hadde betydd og hvordan den burde videreutvikles etter frigjøringen fra Sverige. Dette skillet fremstod som viktig og prekært i hærordningsdebatten som pågikk i Norge etter 1905. Her fantes det et skille mellom profesjonsidealer og nasjonale idealer og mellom ulike trusselvurderinger i samtiden. Dette var avgjørende for hva slags holdninger ulike aktører og grupper hadde til forsvaret generelt og hæren spesielt.⁹⁴

2.2 Militarismeteori og forsvarsideologi

2.2.1 Folkevæpningsforsvar og militarisme

Nasjonalismen i redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mai* hadde fra 1880-tallet og frem til første verdenskrig et markant militært innslag, som i høy grad kan knyttes til Folket i våpen-tradisjonen. Tradisjonen ble sentral som en del av et bredere opposisjonsprogram Venstrekoalisjonen satte opp mot det konservative embetsstyret på 1880-tallet. Da ble *folkevæpning* ett av flere positivt ladde begrep sammen med uttrykk som *folkemål*, *folkestyre* og *folkeskole*.⁹⁵

Folkevæpningen skulle i følge sine forfekttere bidra til å gjøre Norges ”svenske” forsvar norsk.⁹⁶ Slik tankegang var en del av et større utenrikspolitisk program som venstrepolitikerne Johan Sverdrup (1816-1892) og Henrik Hjorth (1830-1891) bygget.⁹⁷ I 1885 innførte de en hærordning som støttet folkehæren til fordel for de mer profesjonelle,

⁹² Jf. Hobson, *Kristiansen, Militærmakt, krig og historie*, 23 og Ulriksen. *Den norske forsvarstradisjonen*, 31-32.

⁹³ Ulriksen, *Den norske forsvarstradisjonen*, 33.

⁹⁴ Jf. kapittel 4 og 5.

⁹⁵ Hoel, *Mål og Modernisering*, 165.

⁹⁶ Bakgrunnen for tankene folkevæpningsideologien bygger på finner vi i den svensk-norske unionshistorien hvor Norge fikk stor frihet i innenrikspolitiske spørsmål men hvor deler av forsvaret og utenrikspolitikken ble styrt av Sverige. Dette betydde at store deler av det norske forsvaret, i det minste betraktet fra en venstrenasjonalists ståsted, potensielt sett kunne bestå av en hel del unionsvennlige, og dermed unasjonale, profesjonelle soldater.

⁹⁷ Johan Sverdrup har en sentral plass i avisen *Den 17de Mais* tekster med en gang debatter om folkehær og hærordninger preget samtidsbildet. Jf. kapittel 5.1.1.

”unasjonale” delene av hæren.⁹⁸ I følge historiker Roald Berg var den nye hærordningen en kraftig styrking av landsforsvaret, i det minste på et psykologisk plan, og sett fra den nasjonalmilitære synsvinkel.⁹⁹

Folkevæpningstanken var en forsvarsideologi venstrenasjonalister kjempet for i mange år etter dens offisielle introduksjon på 1880-tallet. I dette miljøet var *Den 17de Mai* sterkt representert. I følge historiker Nils Ivar Agøy var deres intensjon med den nye hærordningen å sikre at hæren ikke kunne benyttes til formål som ikke næret stor folkelig oppslutning. Samtidig ville de knytte folk og hær nærmere sammen og gjøre det klarere for de vernepliktige at de sloss for hus og hjem.¹⁰⁰ Ordningen ble et symbol på noe kontinuerlig og nasjonsbærende; et kjennemerke på ”det ekte norske”. For venstrenasjonalistene representerte denne hæren på samme tid politisk selvstendighet og demokrati.

Samtidig fantes det miljøer i Norge med mer tradisjonelle og høyrevridde holdninger til forsvaret som på samme tid støttet opp om folkevæpningstradisjonen. Berg har delt offiserene i Norge på slutten av 1800-tallet inn i en nasjonalmilitær og en militærunionell gruppering. Mens de militærunionelle primært var opptatt av trusselen mot De forente riker fra Russland, og innstilt på at enhver krig må utkjempes ved svenske våpenbrødres side, ønsket de nasjonalmilitære primært å utvikle et forsvar som kunne fungere på egenhånd, til og med mot Sverige.¹⁰¹

Flere av dem hadde i større eller mindre grad tilknytning til Norges Forsvarsforening og enkelte av de mer venstreorienterte offiserene i dette miljøet var sentrale premissleverandører for sivilistene i *Den 17de Mai*.¹⁰² Til en viss grad ble sivile og militære aktørene som trodde på folkehæren også preget av klare høyrenasjonalistiske, krigsforgyllende og proteksjonistiske ideer.¹⁰³ I en slik situasjon ble spranget til en ekstrem og militant mentalitet ofte liten.

⁹⁸ Hvor viktig den militærpolitiske linjen var får en inntrykk av ved å belyse punkt to i partiets program av 1885: ”Hævesenets Omordning, bygget paa Militssystemet (Folket i Vaaben), med Tilknytning til Folkeskolen og Folkevæbningssamlagene”. Her etter Hoel, *Mål og Modernisering*, 165.

⁹⁹ Berg, *Norsk forsvarshistorie* 2, 225.

¹⁰⁰ Agøy, *For konge og fedreland*, 43.

¹⁰¹ Nils Ivar Agøy, ”Skal Mars tvinge Clio?”, *HIFOnytt. Meldingsblad for den norske historiske forening*, nr. 1 (2002), 22. Jf. f.eks. Berg, *Norsk forsvarshistorie* 2, 190, 302. Berg har påpekt at norske offiserer, om de var konservative eller venstreliberale, på begge sider var påvirket av den kraftige nasjonalistiske strømmingen som eksisterte i Europa generelt og Norge spesielt på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Se en lenger polemisk debatt mellom Nils Ivar Agøy og Roald Berg i *HIFOnytt* 2002, nr. 1-3. Denne debatten vil jeg komme tilbake til i kapittel 6.1.

¹⁰² For mer om Forsvarsforeningen jf. kapittel 3.1.4.

¹⁰³ Dette vil diskuteres videre i kapittel 5,6 og 7.

Militarisme har lenge vært et anerkjent emne i internasjonal historieforskning.¹⁰⁴ Den internasjonale inspirasjonen til Folket i våpen - tradisjonen i Norge kom både fra jakobinerne under den franske revolusjonen, februarrevolusjonen i 1848 og militsforsvaret i Sveits.¹⁰⁵ I internasjonal militarismeteorologi kan tradisjonen først og fremst forstås ved å rette blikket mot samtidens Frankrike. I 1910 skrev den franske sosialistlederen Jean Jaurès (1859–1914) boken *L'arme nouvelle*. Boken må ses i lys av store spenninger i synet på militærvesenets oppbygging mellom venstresiden og høyresiden i Frankrike på denne tiden. I boken satt Jaurès opp den defensive militshær som satt hele folket i våpen mot generalstabens klokkeetro på lang tjenestetid og offensive operasjoner.¹⁰⁶

I en norsk sammenheng kan kampen for folkehæren, i lys av unionskonflikten, også betraktes som en kamp mot et reaksjonært monarki og deres adelsdominerte offiserskorps med ethos- og æresbegreper som hadde røtter i føydalismen.¹⁰⁷ I en europeisk kontekst kunne slike holdninger til militæret gjenkjennes i de konservative, absolutistiske elitekretsene i det kontinentale Europa før 1914, ikke minst i form av den Prøyssiske militarismen.

Hobson og Kristiansen har fremhevet hvordan forestillingen om at en folkehær etter militssystemet er best tilpasset konstitusjonelle stater har dype røtter i Europa. Kjernen i denne tanken var at stående hærer med profesjonelle mannskaper kunne utvikle seg til redskaper i kongens hånd og dermed unndra seg konstitusjonell kontroll. Da var folkehæren å foretrekke. I Norge har denne tradisjonen vært levende siden 1814.¹⁰⁸ Johan Sverdrup og hans hærssyn kan knyttes direkte til denne tradisjonen i uttalelser som: ”Det var en sterk Forbindelse mellom den væpnede Magt og en Stats Forfatning, derfor var Militssystemet eftertragtet af alle Nationer med en fri Forfatning.”¹⁰⁹

Med utgangspunkt i dette mente Hobson og Kristiansen å kunne konkludere med at tilslutningen til et slikt syn førte til at det ikke oppstod ”garnisonsbyer i en europeisk forstand” i Norge. Ønsket for folkehæren var heller å betrakte som et omfattende nettverk av ekserseserplasser, ikke ”en Militæraand, saaledes som den oppdroges i garnisoner og Kaserner.” I etterkant av dette konkluderte de med å avvise at ”folket i våpen - tradisjonen, den vernepliktsbaserte militshæren, kan karakteriseres som militarisme.”¹¹⁰

¹⁰⁴ Militarisme har i nyere tid særlig blitt studert som en viktig faktor i oppløpet frem mot verdenskrigene og som en konsekvens av ulike, ideologiske strømninger. Mye av motivasjonen for å studere et slikt fenomen kan ha vært for å forstå og slik kunne forhindre at lignende fenomener dukker opp igjen.

¹⁰⁵ Hoel, *Mål og Modernisering*, 165.

¹⁰⁶ Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie 3*, 32-33.

¹⁰⁷ Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie 3*, 30-33.

¹⁰⁸ Hobson, Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie*, 11.

¹⁰⁹ Her etter Hobson, Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie*, 11.

¹¹⁰ Hobson, Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie*, 11.

I den grad Hobson og Kristiansen mente at det fantes militarisme i Norge på denne tiden ble den definert som en form for liberal-demokratisk militarisme, først og fremst forfektet av sentrale offiserer som Henrik Angell og Georg Stang.¹¹¹ I likhet med analysene av de nasjonsbyggende elitene har en slik militarisme sitt utgangspunkt i et ovenfra-begrep. I en slik tolkning ble et avgjørende kjennetegn ved militarismen at den var preget av dyrkelse av kulturnasjonalistiske og krigerske dyder, og at den kan kobles til militante makthandlinger med irrasjonelle funksjoner.¹¹²

Flere av historikerne som har vært utgangspunkt for denne oppgaven har imidlertid hevdet at det fantes en ”skytterlagsmilitarisme”, eller en militant nasjonalisme innenfor folkevæpningstradisjonen rundt 1905.¹¹³ I forbindelse med et slikt syn har også flere av dem satt spørsmålsteget ved om det ikke kan ha eksistert en særegen form for militarisme ”nedenfra” innenfor folkevæpningstradisjon. Hoel har betegnet dette som en form for opposisjonell militarisme, eller ”venstremilitarisme”, i grupper eller miljøer som utfordret statsmakten og det rådende hegemoniet.¹¹⁴

Et sentralt spørsmål i denne sammenhengen blir om frigjøringsbevegelser eller demokratibevegelser som tyr til militære midler, for eksempel gjennom geriljakrig, kan karakteriseres som militaristiske.¹¹⁵ Debatten om hvorvidt elementer av en norsk, nasjonalistisk forsvarsideologi kunne betraktes som militaristisk har sitt utgangspunkt i ulike definisjoner av militarisme som analytisk begrep.

2.2.2 Militarismebegrepet

Militarisme har vært og er et kontroversielt og mangfoldig begrep i historiefaget.¹¹⁶ I likhet med nasjonalismebegrepet har militarismebegrepet sterke negative assosiasjoner knyttet til seg. De senere tiårene har imidlertid nasjonalismeforskere klart å etablere et mer nøytralt nasjonalismebegrep, bedre egnet for analyse.¹¹⁷ Det samme kan ikke sies om militarismebegrepet som først og fremst blir forbundet med undertrykkende,

¹¹¹ Hobson, Kristiansen, *Norsk Forsvarshistorie* 3, 32.

¹¹² Jf. kapittel 2.2.2 og 6.1.

¹¹³ Berg, *Norsk Forsvarshistorie* 2, 217. Bergstrøm, ”Norig for nordmenn, no eller aldri”, 119-120. Sørensen, *Norsk idéhistorie III*, 410-411. Hoel, *Mål og Modernisering*, 209.

¹¹⁴ Hoel, *Mål og Modernisering*, 206.

¹¹⁵ Hoel, *Mål og Modernisering*, 209.

¹¹⁶ Rolf Hobson har betegnet militarisme som et av de mest omdiskuterte begrepene i forsvarshistorien (*Militærmakt, krig og historie*, 12). Militarismeteoretiker Volker Berghahn har eksemplifisert begrepets flertydighet slik: ”That we are very far from discarding the notion of militarism is also demonstrated by the fact that it appear in many established dictionaries and encyclopedias, even if definitions are far from uniform.” (Volker Berghahn, *Militarism: The History of an International Debate 1861-1979*. (Warwickshire: Berg Publishers, 1981), 2.

¹¹⁷ Hoel, *Mål og Modernisering*, 206. Jf. kapittel 2.1.1.

krigsforherligende og irrasjonelle maktstrukturer. Den norske fredsforskeren Kjell Kjelsbaek går så langt som til å definere militarisme som ett sett av sykdommer, med mange ulike symptomer.¹¹⁸

”Prøysserånd” og ”sabelrasling” er to av uttrykkene som har blitt brukt synonymt med begrepet i Kunnskapsforlagets synonymordbok fra 2008.¹¹⁹ Slik synonymbruk kan illustrere militarismebegrepets flertydighet, samtidig som det belyser hvordan begrepet kan favne om ulike typer av tankesett og strategier, som kan være forbundet med forskjellige holdninger, verdier og ideer i et samfunn. Slik tankemønstre strekker seg ofte på en skala fra meget ytterliggående ideer, der krigslyst og vilje til å militarisere samfunnet kan bli oppfattet som en form for fedrelandskjærlighet, til et minimum av oppslutning om et lands forsvar.¹²⁰

Militarismeteoriteter Volker Berghahn har i boken *Militarism - The History of an International Debate* laget en historiografisk oversikt over militarisme som fenomen fra begrepets spede begynnelse på 1800-tallet til vår egen samtid.¹²¹ Både marxistiske og liberal-demokratiske tradisjoner betraktet militarisme som et negativt ladet begrep, også før 1914. Unntaket er den korte perioden før første verdenskrig, da elementer av en militarisme som ble forbundet med fremskritt, nasjonalisme og imperialismen dominerte i europeiske samfunn. Denne tradisjonen fikk imidlertid et kraftig skudd for baugen etter første verdenskrig. Dette har preget historikere som har anvendt begrepet i forskningsøyemed.

Et vanlig skille, ofte definert som dikotomier, har gått mellom militarisme og pasifisme, og mellom militarisme og antimilitarisme. Slike skille har sitt utgangspunkt i marxistiske historietradisjoner hvor militarisme ble betraktet ut fra et klasseperspektiv, som undertrykkende og pasifiserende.¹²² Disse tradisjonene sidestilte ofte militarisme med imperialismen og kapitalisme. Det ble oppfattet som at slike undertrykkende systemer var med på å avle militarisme.¹²³

Det mest brukte militarismebegrepet i akademia i dag finnes imidlertid innenfor en liberaldemokratisk oppfatning av begrepet, først og fremst forfektet av militarismeteoriteter Alfred Vagts. Også i Norge har Vagts blitt mye anvendt i analyse av militarisme. En av

¹¹⁸ Skjelsbaek, Kjell. ”Militarism, its Dimensions and Corollaries: An Attempt at Conceptual Clarification”. *Journal of Peace Research*, Vol. XVI, no. 3 (1979): 214.

¹¹⁹ Kunnskapsforlaget ANS, *Ordnett.no*, <http://www.ordnett.no/ordbok.html?search=militarisme&searchtype> (11.11.2008).

¹²⁰ Norgeslexi, *Pax Leksikon*, <http://www.norgeslexi.com/paxlex/paxleksikon.html> (24.10.2008).

¹²¹ Berghahn, *Militarism*, 1981. For mer om Berghahn jf. kapittel 6.1.

¹²² Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie 3*, 29-30. Skjelsbaek, ”Militarism, its Dimensions and Corollaries”, 114-117. Berghahn, *Militarism*, 21-28.

¹²³ Jf. f.eks. Øyvind Bjørnson, *Arbeiderbevegelsens historie i Norge 2: På klassekampens grunn*. (Oslo: Tidens norsk forlag, 1990), 330. For mer om de norske sosialisters antimilitarisme jf. kapittel 4.4.

årsakene til at Vagts militarismeteorier har vunnet popularitet er fordi han ikke betrakter militærmakt i seg selv som noe negativt, men skiller mellom positiv og negativ bruk av slik makt. I sitt verk *A History of militarism* skiller Vagts mellom rasjonell og irrasjonell bruk av militærmakt som positive og negative motpoler.¹²⁴

Vagts deler opp anvendelsen av militærmakt i et mye anvendt begrepspar kalt ”a military way” og ”a militaristic way”.¹²⁵ Militærmakt blir koblet til rasjonalitet når militærets institusjoner anvendes for å definere rasjonelle militære og politiske målsetninger.

Militærmakten blir imidlertid militaristisk når den anvender de samme institusjonene med ambisjoner om å gjennomsyre det sivile samfunn med militære verdier, eller når den søker territorial og offensiv ekspansjon og undertrykkelse av sivile maktstrukturer. Da opptrer militærmakten på en irrasjonell måte. Vagts definisjon forutsetter et skille mellom sivile og militære aktører, der de militære aktørene som kan betegnes som militaristiske har irrasjonelle ønsker og motiver for nasjonalstaten i det denne ønskes undertrykket eller overtatt fordi militærmakten prises høyere enn staten og nasjonen.

De senere årene har en rekke sosiologiske perspektiver på militarismebegrepet blitt belyst. Sosiolog og fredsforsker Brian Fogartys utgangspunkt er at det finnes en form for ”hverdagsmilitarisme”. I en slik ble det viktig hvordan militære idealer og verdier kunne prege det sivile samfunnet i strukturell og symbolsk form.¹²⁶ Fogarty argumenterer for at det å være militært forberedt innbærer mye mer enn å ha et sterkt og forberedt militærapparat for et samfunn. Hele samfunnet må være klar for påkjenningen en krigssituasjon kunne medføre. Da kunne militæret enklere ta kontroll over den sivile sektoren om behovet meldte seg. ”A modern world power must therefore develop a culture of militarism; that is, military values and ideals must permeate civilian life.”¹²⁷ Dette ville føre til en demokratisering av militærvesenet som den vanlige mann ikke lenger ville ha et fjernt forhold til. Aller sterkest fant Fogarty slik militarisering i utdanningssystemet.¹²⁸

Historiker Daniele Conversi har videreutviklet hverdagsmilitarismebegrepet til Fogarty. Conversi har analysert utdanningsinstitusjonens rolle som en del av

¹²⁴ Alfred Vagts, *A history of militarism: Civilian and military*. (New York: The Free Press, 1967). Jf. Hobson, Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie*, 9-10 for en god fremstilling av Vagts utgangspunkt. Flere har vært uenige med Vagts de seneste årene. Denne diskusjonen vil fortsett i kapittel 6 og 7.

¹²⁵ Vagts, *A history of militarism*, 13.

¹²⁶ Brian E. Fogarty, *War, Peace and the Social Order*. (Colorado and Oxford: Westview Press, 2000). Kapittel 4, ”Making War Possible”, er særlig interessant i denne konteksten. Jeg ble kjent med Fogartys teorier under arbeidet med Realhistorisk Leseemne, HIS 4110, høsten 2007.

¹²⁷ Fogarty, *War, Peace and the Social Order*, 84.

¹²⁸ Fogarty, *War, Peace and the Social Order*, 84-86. Dette vil drøftes videre i kapittel 6.1 og 6.2 i samband med funnene i kapittel 5.

militariseringsprosessen – samtidig som han har påpekt viktigheten av dette i nasjonsbyggingsprosessene.¹²⁹ Conversi hovedkritikk i nasjonalismeforskningen på området er at krigeren og militærvesenet har vært kraftig undervurdert som et ledd i nasjonsbyggingsprosessen. Conversi beskriver militærvesenet som “a particularly suitable environment in which to foster cultural homogenization on an often acquiescent public through a rhetorical emphasis on equality and camaraderie”.¹³⁰

Også Conversi har fremhevet franske venstrenasjonslister under den velkjente jakobinske tradisjonen. Her var slagordet ”every citizen should be a soldier, and every soldier a citizen.”¹³¹ Conversi fant motsatsen til de franske jakobinerne i Preussens Tyskland. De nasjonalromantiske tankene som foldet seg ut i denne type ideer var typiske og karakteristiske for nasjonsbyggingsprosessene på 1800-tallet.¹³²

¹²⁹ Daniele Conversi, ”We are all equals! Militarism, homogenization and egalitarianism in nationalist state-building (1789-1945)” *Ethnic and Racial Studies*, No. 1 (2008), 1-29.

¹³⁰ Conversi, ”We are all equals!”, 3.

¹³¹ Conversi, ”We are all equals!”, 8

¹³² Conversi, ”We are all equals!”, 16.

3

TRUSSELBILDEOPPFATNINGER AV SVERIGE

*Men landet dei hev vundi
det vil vi verja trutt
til siste stund.
Vaar elsk og beste agt,
vaart liv og all vaar magt
skal vera Norigs vakt
til siste stund!*¹³³

I 1905 hevdet sivile og militære aktører i redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mai* en nasjonsforståelse hvor den nasjonale identiteten knyttes til nasjonens evne til selvhevdelse og forsvar ovenfor Sverige. Konsekvensene av manglende selvhevdelse ville være overfall og angrep fra naboen i følge en slik oppfatning. Var trusselbildeoppfatningene av Sverige kun en ”parentes” fra 1905?

I dette kapitlet utdypes det for hvordan redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mai* fortsatte å oppfatte Sverige som en trussel etter 1905. Videre vil det beskrives hvordan dette hang sammen med den historiske omstendigheten trusselforestillingene ble til i. I en slik kontekst vil det være rimelig å anta at trusselbildeoppfatningene var avhengig av forsvarspolitiske holdninger som betraktet det defensive territorialforsvaret som viktigst.

I første del redegjøres det for miljøets trusselvurderinger med utgangspunkt i ideen om den revansjistiske svensken og ”Skaden fra Karlstad”. I andre del rettes fokuset mot hvordan trusselbildeoppfatningene av Sverige vedvarer og svekkes i møte med andre forsvarsutfordringer.

¹³³ *Den 17de Mai* 05.10.1909, ”Landsforsvaret. Etter ein tale av Christopher Bruun.” I samme tekst diskuterer skribenten hvilke trusler som var prekære for Norge. Han konkluderer med at både Tyskland, Russland og Sverige var ”farlige” for Norge. I sin argumentasjon kommer han blant annet frem til at ”det var nok ikkje annor raad, vi let velja krigen med Sverige.”

3.1 Svensketrusselen i kjølvannet av unionsoppløsningen

Det norske forsvaret kom ut av unionsoppløsningen med betydelig prestisje. Etter adskillelsen fra Sverige fikk Norge mulighet til å bygge opp sitt forsvar slik de fant det best.¹³⁴ I denne konteksten ble vedvarende trusselvurderinger av den tidligere unionspartneren viktig i redaksjonsmiljøet. Årene mellom 1906–1909 skiller seg ut som år hvor svenskefrykten var særlig markant i miljøet. I holdningene til Sverige gjenkjennes venstrenasjonalistiske og militante ideer som miljøet forfektet i 1905. Redaksjonsmiljøet var ikke alene om slike trusselvurderinger. ”Svenskefrykten” gjorde seg lenge gjeldende i hærens ledelse og i store deler av forsvaret mens den etter hvert tapte sin kraft hos de politiske myndighetene og i opinionen.¹³⁵

Perioden ble preget av redaksjonsmiljøets analyser av hvilke skadevirkning inngåelsen av Karlstadforliket ville ha og hvordan disse skulle ”bøtast”, særlig gjennom en sterk, norsk hær. Som funnene vil vise ble skadevirkningene ekstra prekære i møtet med et mektig, revansjistisk og offensivt svensk forsvar. Avistekster som direkte eller indirekte tar for seg trusselen fra Sverige i *Den 17de Mai* mellom 1906–1909 er omfattende.¹³⁶ Ole Dalhaugs database over *Den 17de Mai* viser 86 tekster som tar for seg temaet *Unionsstrid* og *Sverige* i 1906–1907.¹³⁷ Til sammenlikning fantes det kun to tekster kategorisert under temaet *Unionsstrid* i 1912.¹³⁸

En hovedtendens i materialet er at det stadig argumenteres for hvor hjelpeløs og vergeløs nasjonen Norge var og hvor lite ressurser det ble benyttet på å fornye og forbedre det norske forsvaret.¹³⁹ Dette kunne betraktes som særlig ille da det norske forsvaret ble ”revet ned” på grunnlag av svenske premisser, mens naboen selv rustet som aldri før, i fysisk og moralsk forstand.

¹³⁴ Hobson, Kristiansen, *Norsk Forsvarshistorie* 3, 18.

¹³⁵ Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 16. Mange historikere har vektlagt det kjølige forholdet mellom Sverige og Norge de første årene etter 1905. En grei analyse finnes i Francis Sejersted, *Sosialdemokratiets tidsalder: Norge og Sverige i det 20. århundret*, (Oslo: Pax Forlag AS, 2005), 176-182.

¹³⁶ Det finnes en omfattende diskusjon om Karlstadavtalens oppfølging og revansjistiske svensker i *Den 17de Mai*. Tendensen er at tekstene om disse sakene tynnes ut jo lengre fra selve hendelsene vi kommer. Jf. f. eks. *Den 17de Mai* 23.10.1906, ”Svenskane og norsk forsvar”. *Den 17de Mai* 06.03.1906, ”Det nøytrale beltet”. *Den 17de Mai* 8.11.1906, ”Svenskane og det nøytrale beltet”. *Den 17de Mai* 30.05.1907, ”Festninger”. *Den 17de Mai* 03.10.1907, ”Svenskane og Karlstadavtalen”. *Den 17de Mai* 12.11.1907, ”Svenskane”. *Den 17de Mai* 16.06.1908, ”Grensefestningane”. *Den 17de Mai* 02.07.1908, ”Karlstadavtalen”. *Den 17de Mai* 11.02.1909, ”Fraa den neutrale sone”.

¹³⁷ I følge Dalhaugs database finnes det 57 tekster som tar opp unionsspørsmålet direkte i 1906. Samtidig fantes det betraktelig flere tekster som tok for seg oppgjøret etter Karlstad i en forsvarspolitisk kontekst samme år. Mange tekster om disse temaene finnes i andre kategorier i databasen.

¹³⁸ Samtidig fantes det flere tekster som fokuserte på Sverige som trussel i 1912 – men dette var oftest sammen med eller ved siden av stormaktene. Jf. kapittel 3.2.

¹³⁹ Hvordan redaksjonsmiljøet ønsket å fornye forsvaret er en viktig analyse, jf. kapittel 5.

3.1.1 Trusselvurderinger av Sverige – fysisk og moralsk rustning

Daa skal nordbaggen faa slik juling, at det blaagule flagget vonom fyrr fær blenkja fraa Akershus.¹⁴⁰

En vanlig forklaring på hvorfor en nabostat blir betraktet som en trussel er at denne staten innehar politiske og/eller militære maktmidler som gjør at nabostaten må ruste seg og være beredt på angrep og overgrep fra naboer.¹⁴¹ Analyser av- og argumentasjon for Sveriges militære opprustning hang sammen med troen på Sveriges evne og vilje til å utføre et angrep mot Norge. I begge tilfeller oppleves Sverige som en aktuell, militær trussel de ansvarlige måtte legge til grunn i kartleggingen av nye nasjonale forsvarsbehov.

I oktober 1907 ble den svenskefiendtlige Østenfjeldske forsvarskomiteé nedsatt. Hobson og Kristiansen har påpekt hvordan de kraftig alarmistiske stemningene som rådet i hæren og deler av det politiske liv i Norge kom tydelig til uttrykk i forsvarskomiteen.¹⁴² Ikke bare var man redd krig med Sverige, det ble antatt at et eventuelt svensk angrep ville bli massivt.

Samme måned som komiteen ble stiftet skrev redaktør Steinsvik i *Den 17de Mai* at svenske rustningsplaner grenset mot galskap og at om riksdagen gikk med på bare halvparten ville det få det svenske "[...]ovmodet til aa fløda over."¹⁴³ En slik oppfatning hang sammen med en vurdering av at Sveriges evne til å gå til krig mot Norge ble forbedret etter bruddet i 1905 i takt med naboens forsvarsopprustning og Norges forsvarsnedrustning.¹⁴⁴ Oppfattningen av svensk storsatsing på forsvaret ble møtt med begeistring og frykt i miljøet.

1905, som historisk omdreiningspunkt for Sveriges forsvarprioritering, får en sentral rolle for trusselanalysen.¹⁴⁵ Det oppfattes som at svenskene har reist seg etter slaget i 1905 og at "kva dei hev gjort dette siste aaret for hærstellet, til land og til sjøs, er reint utrolegt."¹⁴⁶ Et slikt syn forsterkes gjennom at miljøet følger det svenske forsvarsbudsjettet nøye i avisen. Hvor mye penger ulike festninger, hærseksjoner og sjøforsvar fikk innvilget av den svenske

¹⁴⁰ *Den 17de Mai* 11.10 1906, "Ein svensk offiser".

¹⁴¹ Sørensen, *Kampen om Norges sjel*, 421-422.

¹⁴² Hobson, Kristiansen. *Norsk forsvarshistorie* 3, 40. Det mest tankevekkende med forsvarskommittens innstilling var hvor alvorlig svensketrusselen ble tatt så sent som i 1909, da forsoningstanken ellers i samfunnet hadde begynt å få fotfeste (Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 41).

¹⁴³ *Den 17de Mai* 08.10.1907, "At det svenske ovmod".

¹⁴⁴ Oddmund Hoel hevder at en sentral del av Karlstad-opposisjonens argumentasjon utgjorde at krigsfaren med Sverige ville være større noen år etter 1905 på grunn av naboens omfattende opprustningsprogram (Hoel, *Mål og Modernisering*, 205).

¹⁴⁵ "Heile folket (i Sverige) hev teke seg saman etter 1905[...]. Det som hende 7. juni 1905 gjekk hardare inn på dei, en folk der heime skynar". (*Den 17de Mai* 05.01.1907, "Sverige i 1905").

¹⁴⁶ *Den 17de Mai* 05.01.1907, "Sverige i 1905".

staten regnes på og dokumenteres.¹⁴⁷ I august 1907 konstaterte Steinsvik i en kommentar at ”svenskene væpna som aldri fyrr” og at deres hær muligens stod på linje med de aller beste.¹⁴⁸ Redaksjonen stadfestet at svensk forsvarsbudsjett var mye større enn i Danmark og Norge.¹⁴⁹ Og at svenskene, i motsetning til nordmennene, ikke tok til takke med internasjonale avtaler men heller rustet seg med detaljerte forsvarsplaner og organiserte skytterlag. Sveriges vilje til å prioritere hæren og soldatene ble fremhevet og hyllet som en grell kontrast til de samme, manglende prioriteringer i Norge.¹⁵⁰

Trusselbildevurderingen ble forsterket i det en ikke bare oppfattet det som at Sverige hadde en fysisk evne til å ruste sitt forsvar men også en moralsk vilje, som med det samme ble etterlyst i Norge. I 1907 sammenliknet Steinsvik norsk og svensk forhold til ære, nasjon og forsvar. I følge Steinsvik holdt Sverige æresbegrepet høyt i akt i forhold til ”usle” Norge. Kategorien ”ære” ble koblet direkte til nasjonens evne til å ruste opp sitt for svar.¹⁵¹ Steinsvik beskrev det svenske folk som et livsstridig folk som bare ”vil vokse og må vokse”. Han sammenliknet Sverige med et stort tre som ”syg livet or alle smaatre umkring.”¹⁵² På grunn av den moralske forsvarsrustningen ble Sverige beskrevet som et ”heilstøpt folk med ein sjel og ein vilje.”¹⁵³ For å understreke svenskenes rustningsglede skrives det om hvordan Stockholm ”kryr” av hærfolk og offiserer.¹⁵⁴

Til sammen utgjorde Sveriges fysiske og moralske rustningsvilje en alvorlig trussel som ville få store konsekvenser for lille, ”veike” Norge om ikke forsvarspolitikerne tok til vett. Argumentasjonen som til stadighet går igjen i *Den 17de Mai* er denne: Sverige reiste seg raskt etter ”tapet” av Norge i 1905. Og fordi Sverige i motsetning til Norge satset fullt ut på forsvaret etter unionsoppløsningen var de mye bedre rustet i en eventuell konflikt enn Norge. Men svenskenes ”dristighet” og ”nasjonalhug” kunne også få store konsekvenser for Norge. Steinsvik beskriver dette slik: Sverige tvang Norge ned på kne uten sverd i 1905. Nå, etter

¹⁴⁷ *Den 17de Mai* 22.09.1906, ”Undervatsbaater”. *Den 17de Mai* 27.09.1906, ”Eit våpenlasta skip”. *Den 17de Mai* 23.10.1906, ”Svensk Hærbudgett”. *Den 17de Mai* 1906 08.11.1906, ”Svenskane og det neutrale beltet”. *Den 17de Mai* 17.01.1907, ”Det svenske budgettet”. *Den 17de Mai*, 17.08.1907 ”Sverige aukar hæren”.

¹⁴⁸ *Den 17de Mai* 17.08.1907, ”I Sverige og her”.

¹⁴⁹ *Den 17de Mai* 12.10.1907, ”Forsvarsutgifterne i Sverige”.

¹⁵⁰ I kapittel 5 etterlyses og fremheves flere av de samme elementene som Sverige ble rost for gjennom miljøets spesifikke ønsker i folkevæpningsideologien.

¹⁵¹ *Den 17de Mai* 17.08.1907, ”I Sverige og her”. Kommentaren inneholder en kritikk av aktører som trodde at man ikke trengte en ny opprustning i Norge etter 1905. De som derimot ønsket dette ble sett på som ”krigsgalninger” og en trussel for ”grannefreden”. Jf. kapittel 4 for mer kritikk av meningsmotstandere.

¹⁵² *Den 17de Mai* 8.10.1907, ”At det svenske ovmod”. For mer om den ideologiske inspirasjonen for slik svensk retorikk jf. kapittel 4.1.

¹⁵³ *Den 17de Mai* 5.01.1907, ”Sverige i 1905”.

¹⁵⁴ *Den 17de Mai* 18.04.1907, ”Sverige. Eit dristig folk”.

grensefestningen er revet ned, går de med enda større planer. I Stockholm synges det nemlig om at ”res dig vår storhetsdröm om herreveldet i Norden.”¹⁵⁵

Argumentasjon for Sveriges ”erobningsambisjoner” dukker opp med jevne mellomrom. ”Eit folk som trur på sig sjølve og si eigi makt, og ingen anna vil lita paa, eit slikt folk vil gjerne nøyta alle høve til aa auka makti si. I dette ligg det ein fare som det ville vere uforsvarlegt aa sjaa burt fra.”¹⁵⁶ Avisredaksjonen spekulerer i om rustningen i Sverige kom av at svenskene ønsket å ta ”offensiven”.¹⁵⁷

I en slik kontekst er det interessant å spørre seg om hva som var en nøktern vurdering av Sveriges opprustning etter 1905. Slike trusselbildeoppfatninger forutsatte at store deler av miljøet rundt avisen tok det for gitt at svensk rustning i høy grad var rettet mot Norge. Fra et realhistorisk perspektiv var Sveriges opprustning først og fremst rettet mot det polariserte klimaet blant europeiske stormakter, samt den overhengende ”russiske faren”.¹⁵⁸ Fra et samtidig fagmilitært perspektiv var det imidlertid ikke merkverdig at redaksjonsmiljøet tok svensketrusselen på alvor med tanke på de alarmistiske stemningene som fremdeles dominerte blant de militære etter unionsoppløsningen.

I denne sammenhengen er det rimelig å anta at miljøets trusselvurderinger var påvirket av doktrinen om den *preventive krigen*, som stod sterkt i mange europeiske samfunn på denne tiden.¹⁵⁹ Troen på at en krig med Sverige var uunngåelig kan forklare hvorfor frykten forble så kraftig, og ønsket om et skikket, defensivt forsvar så stort. Samtidig forbandt miljøet trusselvurderingene av Sverige til de bitre unionskonfliktene i forkant av 1905.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Den 17de Mai 22.09.1906, ”Svenske planar. Overhøgd i Norlandi”.

¹⁵⁶ Den 17de Mai 18.04.1907, ”Sverige. Eit dristig folk”.

¹⁵⁷ Den 17de Mai 23.11.1907, ”Svensk væpning”.

¹⁵⁸ For gode vurderinger av Sveriges sikkerhetspolitiske situasjon etter 1905 jf. f.eks. Gunnar Åselius, ”Sverige – motvillig småstat i imperialismens tidsalder” i *Stormaktene, Sverige og Norge 1905-1907: Fra konsulatsak til integritetstraktat*, redigert av Sven G. Holtermark, Rolf Hobson og Tom Kristiansen. (Oslo: Cappelen akademiske forlag, 2006), 22-48. For gode perspektiver på norsk og svensk opprustning frem til 1905 jf. Roald Berg, ”Krigsplaner og militærfaglige holdninger 1890-1905” i *1905 – Nye perspektiver*, redigert av Øystein Sørensen og Torbjörn Nilsson. (Oslo: H Aschehoug og Co, 2005), 205-225.

¹⁵⁹ Ideen om preventkrig forutsetter en tro på at krig er uunngåelig. En stat må derfor utløse den på det tidspunkt man antar er optimalt for en selv (Rolf Hobson, Tom Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie*, 14). Oddmund Hoel har også vært inne på dette. Jf. *Mål og Modernisering*, 205.

¹⁶⁰ Jeg har avdekket en tendens til at ”minnet om unionsoppløsningen” ble opphøyet og idolisert i *Den 17de Mai* de første årene etter 1905. På den ene siden skulle de holde liv i heroiske og ærefulle holdninger og handlinger. Samtidig anvendes minnene som en påminnelse på alt som gikk galt og var skamfullt i 1905. Jf. eksempelvis *Den 17de Mai* 13.01.1906, ”Ein sterk ungdom”. *Den 17de Mai* 22.12.1906, ”Minnet fraa 1905”. *Den 17de Mai* 05.01.1907, ”Sverige og 1905”.

Trusselvurderingen kan sies å være tidsbundet, avhengig av en spesiell historisk omstendighet.¹⁶¹ Erfaringsgrunnlaget for en slik oppfatning fantes i ”skaden fraa Karlstad”.

3.1.2 ”Skaden fraa Karlstad maa bøtast”

Fyrst krev dei [svenskene] at me skal ta burt grensefestningane; [...] Dette samtidig med, at dei oys millionar ut til sitt eget hærstell!¹⁶²

Allerede 4. januar 1906 lovet redaktør Steinsvik sine lesere i *Den 17de Mai* at ”skaden fraa Karlstad maa bøtast.”¹⁶³ Appellen ble satt i sammenheng med en analyse av hvor stort behov det norske forsvaret hadde for å ruste seg mot Sverige. Redaksjonsmiljøet brukte mange krefter på å argumentere for hva skaden fra Karlstad innebar og hvordan den måtte møtes de første årene etter 1905. Da Steinsvik skulle forklare avisens ”krigspolitikk” i januar 1906 dreiet fokuset seg i overveldende grad om det norske territorialforsvaret – og om Sverige som angriper.

Vaar ”krigspolitikk” desje siste aari, hev vore denne: Me var imot aa draga inn bataljonsøvingane like fyre ein aktion med Sverige. Me var imot aa opne norske krigshamner for svenske krigsskip. Me var imot aa ta garnisonen burt fraa grensefestningane like fyre aktionen med Sverige. Og endeleg var me imot aa rive ned grensefestningane paa svensk kommando. Vaar politikk heretter vil vera i samhøve med dette. Skaden fraa Karlstad maa bøtast.¹⁶⁴

”Skaden fraa Karlstad” ble et symbol på alt som gikk galt i 1905 – og alle forsvarspolitiske veivalg miljøet ikke var enig i årene etter 1905. Minnet om ”skammen” og ”unnfallenheten” fra høsten 1905 ble trukket frem ved enhver, passende anledning. Hvordan svenskene var bitre og hatske på grunn av overenskomsten formidlet avisen gjerne. Eksempelvis skrives det om enkelte svenske prester og lærere som snakket om ”det forkastelige i at man ikke ifjor lot blodet flyde.”¹⁶⁵

Til alt overmål hadde en professor i Uppsala, i følge Steinsvik, ønsket å trumfe gjennom kravet om en nøytral sone, svensk reinbeite i Norge, svensk innlandsbane i den nøytrale sonen og svenske speidere i grensebygdene for å gjenerobre Norge og inngå en ny union.¹⁶⁶ Punktene i Karlstadavtalen kritiseres kraftig, den svenske trusselen legges til grunn, og de første årene etter 1905 gjør avisen alt for å bøte på ”skaden fra Karlstad”.

¹⁶¹ Sverige ble i mange kontekster oppfattet som en konservativ og høyrenasjonalistisk motpol til miljøets venstrenasjonalistiske identitet. Fra nasjonalmilitært hold ble svenskene kategorisert som representanter for motsatsen av dem selv jf. kapittel 4.1 og kapittel 5.3.

¹⁶² *Den 17de Mai* 20.01.1906, ”Svenskt drøs um norske forsvarsplanar”.

¹⁶³ *Den 17de Mai* 04.01.1906, ”Forsvaret”. Steinsvik lanserte et dobbelt program for avisens videre ”krigspolitikk”. Begge hovedtemaene fikk sitt grunnlag i avisens støtte til ”Karlstad-opposisjonen” høsten 1905.

¹⁶⁴ *Den 17de Mai* 04.01.1906, ”Forsvaret”.

¹⁶⁵ *Den 17de Mai* 15.03.1906, ”Kva svensken meiner”.

¹⁶⁶ *Den 17de Mai* 15.03.1906, ”Kva svensken meiner”.

Det var særlig i de delene av avtalen som tok for seg det norske territorialforsvaret redaksjonsmiljøet var interessert i.¹⁶⁷ Neddrivingen av grensefestningene og innføringen av en nøytral grensefri sone i krig og fred kunne i følge miljøets trusselvurderinger få fatale konsekvenser for en nyvunnet nasjons frihet og selvstendighet. Historiker Harald Hals har påpekt at det var i debattene om hva som skulle gjøres med skytset etter de nedlagte grensefestningene at frykten for eventuelle svenske angrep kom sterkest til uttrykk i Norge mellom 1906–1908.¹⁶⁸ Redaksjonsmiljøets hovedargumentasjon var knyttet til en oppfatning av hvor stort feilgrep Karlstadavtalen hadde vært i utgangspunktet ved at risikoen for krig med Sverige, særlig etter neddrivingen av grensefestningene, ville være betraktelig større.¹⁶⁹

Vern i fredstid og vern av nyvunnet og gjenoppdaget politisk selvstendighet ble viktige verdier i en slik oppfatning. Disse verdiene knyttes direkte til nasjonens evne til å opprettholde sin ære og selvstendighet som uavhengig nasjon gjennom et sterkt, nasjonalt forsvar. Uten et slikt ville Norge ligge åpent for svenske angrep og Norges svekkede forsvar ville bli enda svakere.

Denne evnen oppfattet de som mye bedre i 1905. Da hadde Norge hatt gode sjanser til å vinne en krig mot Sverige ettersom det ble oppfattet som at man satset på å bygge ut festningsverk og hærordninger. Etter at vedtakene i Karlstadavtalen ble gjennomført hadde imidlertid denne muligheten blitt betraktelig redusert.¹⁷⁰ Der landets ledende politikere, som Christian Michelsen og samlingspartiet, betraktet gjennomføringen av Karlstadavtalen som en videreføring av en pragmatiske og fredsvennlige tonen de hadde funnet med svenskene høsten 1905, betraktet store deler av redaksjonsmiljøet de samme grepene som en fare for nasjonen.

Hals har påpekt at et trolig flertall av det norske offiserskorpset delte oppfatningen til ”Karlstad-stormerne” og mente at verdien av den nøytrale sonen var meget tvilsom.¹⁷¹ Debatten rundt den nøytrale sonens verdi bidro til å skjerpe aktualiteten av svenske trusselbilder. Det ble oppfattet som at norske myndigheter benyttet sine ressurser på å rive ned Norges forsvar på svenske premisser og på å inngå feige, internasjonale avtaler i stedet for å videreutbygge et solid, nasjonalt forsvar.¹⁷² Christian Michelsen ville imidlertid ikke høre tale

¹⁶⁷ 23. september 1905 ble avtalen mellom Sverige og Norge om betingelsene for en fredlig oppløsning av unionen underskrevet. Dette skjedde etter en lengre periode med forhandlinger om vilkårene i avtalen. Mange har diskutert hvorfor forhandlingen fikk et fredlig utfall, da det kunne ha gått annerledes. Jf. eksempelvis Sørensen, ”De som heller ville ha krig i 1905”. For en fin oversikt over forhandlingene i Karlstad jf. Bo Stråth, *Union og demokrati. Dei sameinte rika Noreg-Sverige 1814-1905*. (Oslo: Pax Forlag A/S, 2005), 507-536.

¹⁶⁸ Harald Hals, ”Regjeringen Michelsen og Sverige 1905-1907”, 221-223.

¹⁶⁹ Jf. Sørensen, ”De som heller ville ha krig i 1905”, 10.

¹⁷⁰ Jf. Hoel, *Mål og modernisering*, 273. Hoel påpeker hvordan dette var stikk i strid med vurderingene til andre deler av forsvarsledelsen som blant annet mente at grensefestningene var mer til skade enn til gagn.

¹⁷¹ Hals, ”Regjeringen Michelsen og Sverige 1905-1907”, 223.

¹⁷² Debatten om internasjonale avtaler contra nasjonalt forsvar drøftes videre i kapittel 4.3.

om nye militær- anlegg i nærheten av den nøytrale sonen. Dette ble ikke satt pris på i *Den 17de Mai*.¹⁷³ For miljøet rundt avisen ville slike kunne betraktes som et vedvarende uttrykk for vilje til nasjonal selvhevdelse – et realistisk og stødig forsvarstiltak.

Nøytral sone på sin side hadde ikke noen militær verdi, verken i krig eller for vern i fredstid og ble ikke oppfattet som et skikket tiltak for å møte den svenske trusselen. Den karakteriseres som "[...]eit stykkje papir vittuge folk bærre lær aat."¹⁷⁴ Videre ble den beskrevet som en "sovepute", et vern som var som luft om "noe" skulle skje. Rasmus Steinsvik kritiserte nordmenn for "som haren, (å) gøyma hovudet under det neutrale belte, og dermed slaa oss til ro."¹⁷⁵

Samme forståelse kom til uttrykk i redaksjonsmedlem Nikolaus Gjelsviks hefte om "Det fredlyste beltet millom Norig og Sverik."¹⁷⁶ Gjennom en rekke historiske eksempler viste Gjelsvik hvordan Sverige kunne regnes som en stor trussel så lenge nordmennene tok freden for gitt med avtalen om nøytral sone. Skulle Sverige gå til krig mot Norge var det ikke småting de ønsket å vinne. Det var "Norigs tilvære som sjølvstendig rike" de ønsket. Da ville det være lav terskel for svensken å bryte en avtale de hadde inngått med Norge.¹⁷⁷

Trusselvurderingene av Sverige hang uløselig sammen med holdningene til naboen før og under unionsoppløsningsåret og den venstrenasjonale identiteten miljøet rundt avisen hadde utviklet. En slik identitet videreførte skillet mellom *vi* og *de andre* gjennom å fokusere på det som, i følge dem selv, hadde gått galt i 1905.¹⁷⁸ "Skaden fraa Karlstad" oppgraderes og utbroderes i forsvarsdebattene og anvendes som alibi i ønsket om et nasjonalt forsvar. En årsak til at sivilistene var så opptatt av "skaden fra Karlstad" var deres tette bånd til enkelte

¹⁷³ Jf. Hals, "Regjeringen Michelsen og Sverige 1905-07", 226.

¹⁷⁴ *Den 17de Mai*, 10.10.1907, "Det neutrale beltet og forsvaret".

¹⁷⁵ *Den 17de Mai*, 08.11.1906, "Svenskane og det nøytrale beltet".

¹⁷⁶ Nikolaus, Gjelsvik. "Det fredlyste beltet mellom Norig og Sverik", i *Norsk folkeskrift nr. 38* (Oslo: Norigs Ungdomslag og Studenmaalaget, 1907). Gjelsviks skrifter var gjennomsyret av svenske trusselbildeoppfatninger og heftet om den nøytrale sonens verdi var intet unntak. Samme type mistenkelighet gjenkjennes i Gjelsviks skrift *Fred og forsvar* utgitt i 1906 og hyppig referert til i *Den 17de Mai*. Samme år ble heftet sponset med 350 kroner fra Forsvarforeningen for at utgiverne skulle distribuere heftet til folkeskolelærere og på eksismoene. I dette heftet finnes det mange tolkninger av den onde naboen: "Ingen hev fred lenger enn den vonde grannen vil. Og den vonde grannen vil nettopp ikkje fred, naar det er mykje aa vinna og lite aa vaaga med ein ufred. Og mykje aa vinna og lite aa vaaga med ein ufred er det, naar det ligg eit verjelaust land jamsides" (Nikolaus Gjelsvik, "Fred og forsvar", i *Norsk folkeskrift nr. 24* (Oslo: Norigs Ungdomslag og Studenmaalaget, 1906, 1)

¹⁷⁷ Gjelsvik, Nikolaus. "Det fredlyste beltet mellom Norig og Sverik", 16-17.

¹⁷⁸ Nasjonalismen er, som de fleste ismer, en enkel ideologi. Den er basert på dikotomier, mellom rett og galt, mellom godt og vondt, mellom "vi" og "de andre" (Ulriksen, *Den norske forsvarstradisjonen*, 34). For en god analyse av Sverige som *den andre* jf. Sørensen, "De som heller ville ha krig i 1905".

offiserer som ble karakterisert som helter etter unionsoppløsningen. Disse delte i høy grad de samme vurderingene av Sverige som sentral trussel etter 1905.¹⁷⁹

3.1.3 Georg Stang – ”grensefestningenes far”

Me som ikkje kunne tenkja oss at eit folk uten sverdslag ville ggi upp sitt eget grenseforsvar, og retten for all framtid til aa reise forsvaret der det best høver.¹⁸⁰

Til han døde i 1907 gjorde ”grensefestningenes far”¹⁸¹ oberst Georg Stang alt han kunne for å få frem budskapet om hvor ”farlig” gjennomføringen av Karlstadavtalen var for Norge og i hvilken grad nordmenn fortsatte å krenke sin ære i det de ikke forvaltet sin selvstendighet på en gunstig måte ved å ta forbehold mot den svenske trusselen. Stang var en av offiserene som kan sies å ha personifisert den militære forberedelsen til unionsoppløsningen.¹⁸² I *Den 17de Mai* fikk han fritt spillerom til å forbanne de militære tiltak som ble foreslått av moderate meningsmotstandere i kjølvannet av 1905 – og som han i høy grad ikke var enig i.¹⁸³

Betrakter en Stangs argumentasjon i ett de to årene han levde etter unionsoppløsningen er det et ubestridelig faktum at han oppfattet Sverige som den mest sentrale, militære trusselen mot Norge i perioden. I en lengre artikkelserie om Stang etter hans død i 1907 avsluttet Rasmus Steinsvik artikkel nummer V slik: ”All hans tanke samla seg no um dette eine: aa faa bøtt skaden (skaden fraa Karlstad). Og han fant boteraad.”¹⁸⁴

I juli 1906 ble en av Stangs mest kontroversielle og utskjelte valgkamptaler trykket i sin helhet i *Den 17de Mai*.¹⁸⁵ Stang klarte ikke å legge bånd på sin bitterhet ovenfor nedrivingen av grensefestningene. Han gikk naturlig nok mot samlingspartiet og mot linja som

¹⁷⁹ Hobson og Kristiansen slår fast at det stod en spesiell glans over navn som Georg Stang og Haakon Lowzow i kjølvannet av Unionsoppløsningen (Hobson, Kristiansen, *Norsk Forsvarshistorie* 3, 18). Hoel har påpekt hvor synlig dyrkingen av venstreoffiserene var i norskdomsmiljøet etter 1905 (Hoel, *Mål og Modernisering*, 297).

¹⁸⁰ *Den 17de Mai* 03.10.1907, ”Oberst Georg Stang V. Karlstadavtalen”.

¹⁸¹ Uttrykket stammer fra en kontekst hvor Georg Stang som forsvarsminister mellom 1901-1903 fikk bygget Grensefestningene som et ledd i opprustningen mot Sverige frem mot unionsoppløsningen. Jf. Roald Berg, ”Mobilisering og militære vurderinger i 1905”, i *Historisk tidskrift nr.2, Bind 84* (Oslo: Universitetsforlaget, 2005). Byggingen av festningene ble i løpet av 1901 et spørsmål om å våge og stå opp mot svenskene (Hoel, *Mål og modernisering*, 181). I dette arbeidet fikk Stang Steinsviks fulle støtte. Idoliseringen av Stang, fikk fullt utløp i *Den 17de Mai* i årene før og etter 1905. For en grundigere utdyping av de siviles forhold til Georg Stang jf. kapittel 5.2.1.

¹⁸² Roald Berg, *Norsk utenrikspolitikk historie Bind 2: Norge på egen hånd 1905-1920*. (Oslo: Universitetsforlaget AS:1995), 65. Berg påpeker at de allment aksepterte trusselvurderingene av Sverige var et etterslep av unionstidens trusselvurderinger, men at de også kunne settes i forbindelse med en lavspenningsperiode i Europa (Berg, *Norsk utenrikspolitikk historie*, 65).

¹⁸³ Georg Stang fant noen av sine sterkeste støttespillere i målbevegelsen (Hoel, *Mål og Modernisering*, 183). I årene frem til Stangs død hadde han mange heftige forsvarspolitiske debatter med meningsmotstandere til Venstre og Høyre. Se for eksempel Hobson, Kristiansen, *Norsk Forsvarshistorie* 3, 22-23. Og Hals, *Regjeringen Michelsen og Sverige 1906-1908*, 216-237.

¹⁸⁴ *Den 17de Mai* 03.10.1907, ”Oberst Georg Stang V. Karlstadavtalen”.

¹⁸⁵ Stang stilte til valg som stortingskandidat for Vinger og Odal krets men led et sterkt nederlag i valget (Hals, ”Regjeringen Michelsen og Sverige 1905-1907”, 222).

Karlstadforhandlerne hadde tatt. Videre fastslo Stang at utfallet av Karlstadforhandlingene var en fare for Norges sikkerhet og selvstendighet og at det kun var frykt for krig som gjorde at nordmennene hadde gått med på vilkårene.

Vi må fordømme den selvoppgivelsens politik der fikk sitt utslag i Karlstadoverenskomsten. At vi fremtidig som før kræver af statsmyndighederne, at de fremfor noget andet og til alle tider hævder Norges ære og fuldt suverenitet, og selvstendighet.¹⁸⁶

I forhold til den nøytrale sonen manglet det heller ikke på kritikk fra Stang av følgene en slik kunne få. Under et valgkampmøte på Skrasnes i slutten av juli slo Stang fast at Norge ble ”hindret fra at anvende vort bevægelige Forsvar paa Grænsen, hvor det alltid hadde vært mest effektivt.”¹⁸⁷ Regjeringen Michelsen på sin side spilte et høyt spill i sin barnslige tilitt til Sverige, i følge Stang. Denne linjen ville føre til at Norge ble en av disse ”halvsuveræne Nationer som eksisterer på Magternes Naade”.¹⁸⁸ I *Den 17de Mais* referat fra valgkampmøtet ble det oppsummert slikt: ”møtet var gildt fraa først til sist”.¹⁸⁹

Christian Michelsen og hans folk nyttet imidlertid flere valgkampmøter til å betegne Georg Stang, Wollert Konow, Johan Castberg og andre i miljøet rundt *Den 17de Mai* for ”krigsgale kraftpatrioter” som ikke måtte settes til orde i forhold til Sverige.¹⁹⁰ Stortingsrepresentanter som Johan Castberg benyttet mye tid dette året til å dempe beskyldningene mot ham selv som en del av Karlstad-opposisjonen. Georg Stang på sin side klarte ikke la bitterheten over forliket ligge og i en avistekst fra august 1906 berettes det hvordan Stang svarte ja på at krig framfor fred med Sverige hadde vært en selvfølgelighet i stedet for Karlstadavtalen i 1905.¹⁹¹

I etterkant tolket mange utspillet dit hen at Stang fremdeles ønsket å krige med Sverige etter 1905. Hals har påpekt hvordan dette var en av årsakene til at Stang ble vraket fra Stortingsvalget i 1906.¹⁹² Særlig ble det påstått at dette hadde sammenheng med at Stang ønsket krig med Sverige for å opprettholde nasjonens ære.¹⁹³ Biograf Simon Hammer uttalte dette om Stangs bidrag etter 1905: ”De æresbegreper, som Stang havde taget med sig ind i det

¹⁸⁶ *Den 17de Mai* 12.07.1906. ”Stangs tale”

¹⁸⁷ Hals, ”Regjeringen Michelsen og Sverige 1905-1907”, 222. For referater fra valgmøtet på Skrasnes jf. *Morgenbladet*. 30.07.1906, og *Den 17de Mai* 31.07.1906, ”Skarsnes møtet”. Wollert Konow (1847–1932) talte også på dette møtet hvor han gikk til hardt angrep mot regjeringen Michelsen for påstått unnfalleshhet overfor Sverige. I *Den 17de Mai* ble Konows innsats beskrevet slik: ”Han var sers godt uplagt og reiv folk med til stormande tagning gong paa gong”.

¹⁸⁸ Hals, ”Regjeringen Michelsen og Sverige 1905-1907”, 222. Jf. *Morgenbladet* 30.07.1906.

¹⁸⁹ *Den 17de Mai* 31.07.1906, ”Skarsnes møtet”.

¹⁹⁰ Hals, ”Regjeringen Michelsen og Sverige 1905-1907”, 222. Jf. *Den 17de Mai* 14.06.1906. ”VG”.

¹⁹¹ *Den 17de Mai* 04.08.1906. ”Greit svar. Georg Stang”. Artikkelforfatteren fastslår at dette var et greit og ”mannslig” svar fra Stang.

¹⁹² Hals, ”Regjeringen Michelsen og Sverige 1905-1907”, 222.

¹⁹³ *Den 17de Mai* 14.06.1906. ”VG”. I ettertiden oppstod den en omfattende mytologi rundt Stangs bidrag til norsk nasjonsbygging i 1905.

offentlige liv, og som han paa trods af den mest fanatiske modstand havde banet vei for, var nu gangbar mynt i landet.”¹⁹⁴

Georg Stang var i høy grad påvirket av kulturnasjonalistiske ethos-begreper som dominerte i norsk og internasjonal offiserstand i samtiden. Slik jeg ser det er det imidlertid nærliggende å forstå Stangs ”krigslyst” ut fra ønsket om opprettholdelsen av et sterkt, nasjonalt forsvar, godt rustet til å kjempe mot Sverige *når* Sverige gikk til angrep - ikke som et ønske om krig i seg selv. I en slik kontekst er det også sannsynlig at Stang var påvirket av militære profesjonsidealer, slik blant annet Roald Berg har fremhevet.¹⁹⁵ Dette kan ha bidratt til å dempe ”krigslysten” hos Stang og andre militante offiserer. Dragningen mot profesjonsidealene viser også hvordan det var stor sannsynlighet for at det også lå rasjonelle, militærpolitiske vurderinger bak deler av Stangs tankegang.

I den mye refererte valgkamptalen fra 1906 uttalte Stang hva han mente om at svenskene krevde at Norge skulle rive Kongsvinger festning, som tross alt lå innenfor nøytral sone. ”Blot fordi den (festningen) kunde blive besværlig for svenskernes operationer, om de vil falde ind i vort land.[...] Jeg tænker vi maa være enig i, at flere sådanne overenskomster taaler ikke det norske folk.”¹⁹⁶ I likhet med sivilistene i *Den 17de Mai* ser det ut til at Stangs hovedtiltak mot svensketrusselen var knyttet til defensive forbedringer innenfor territorialforsvaret.¹⁹⁷ Tiltakene var rettet mot et Sverige som Stang var overbevist om at ville angripe igjen, det var kun et spørsmål om tid.¹⁹⁸

18. mars 1907 la Georg Stang fram sine synspunkter rundt de tiltankene han trodde mest på, festninger langs Glommenlinjen, for et fullpakket møte i Det militære Samfund.¹⁹⁹ Stang fordømte svenskene og norske politikere som ikke mente at det var nødvendig å bygge

¹⁹⁴ Simon C. Hammer, *Georg Stang. Et blad af Norges nyeste historie*. (Kristiania og Kjøbenhavn: Gyldendal Boghandel. Nordisk forlag. 1912), 147.

¹⁹⁵ Roald Berg har forklart hvordan offiserene unnlot å la seg trigge til krigsønsker på vegne av nedrivingen av grensefestningene på grunn av interne stridigheter i forsvaret og fordi de først og fremst var drevet av militære profesjonsidealer, på tross av den omfattende militære ethos-tenkingen som fantes i norske offiserskretser (Berg, ”Mobilisering og militære vurderinger i 1905”, 211-214). Dette er også kraftig understreket i Berg, ”Krigsplaner og militærfaglige holdninger 1890-1905”, 218-224.

¹⁹⁶ *Den 17de Mai, 12.07.1906*, ”Stangs tale”. Jf. Hammer, *Georg Stang*, 158. Hammers biografi over Stang fra 1912 må stå til uttrykk for et bidrag til den omfattende nasjonalmilitære krigshistorien på denne tiden. Men han er inne på noe viktig ifh. til hvordan Stang hadde en politisk sans, og hvordan hans motstandere under valgkampen i 1906 mente at han ikke hadde dette. ”Stangs taler i denne valgkamp er mønstergyldige og fortjener at studeres af dem, som endnu er hildet i den fordom, at Stang var uden enhver begribelse af politik”.

¹⁹⁷ Hva slags tiltak *Den 17de Mai* så for seg utover festninger kommer vi tilbake til i kap. 4. Det har blitt påpekt at det problematiske spørsmålet om offensiv versus defensiv dukket opp flere ganger i debatten rundt norsk forsvar på denne tiden. Jf. Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 41.

¹⁹⁸ I valgkamptalen fra 1906 argumenterer Stang for at Sverige mest sannsynlig vil bryte avtalen om nøytral sone ved krig (*Den 17de Mai, 12.07.1906*, ”Stangs tale”).

¹⁹⁹ I 1908 ble talen utgitt som det de fleste kjenner som Stangs militære testamentet i form av boken ”Glommenlinjen.” Talen bestod av såpass mye krutt at det ble nedlagt referatforbud på grunn av emnets natur (Hals, ”Regjeringen Michelsen og Sverige i 1905”, 227).

festninger langs Glommenlinjen. For han var det åpenbart hvorfor svenskene ønsket demoleringen av grensefestningene: ”svenskerne setter jo pris paa til enhver tid at holde sig veien aapen til vor hovedstad. Men at vi, for at gjøre Svenskerne til lags i denne henseende, skal legge hovedstaden aapen for angrep[...]vil være helt at oppgi vor virkelige selvstendighet.”²⁰⁰

Regjeringsflertallets syn på Stangs tale fremkom i *Verdens Gang* i mai 1907. Avisen slo fast at politiserende festningsartillerister og andre militarister gikk inn for festninger langs den nøytrale sonen som ville koste millioner. Dette ville forgifte forholdet mellom de to nabofolk og være det samme som å ”tage det første Skridt til en Kaprustning, uden at styrke vårt forsvar”.²⁰¹ På samme tid skrev Steinsvik på lederplass hvordan den norske regjeringen var en ”landsfaare” fordi de ikke gjorde noe for å kompensere for grensefestningene etter 1905.²⁰² I september 1907 døde Georg Stang, men det gjorde ikke hans holdninger til Sverige.²⁰³

3.1.4 Riksråd Lowzow, hærordningen og Forsvarsforeningen

I sin bok *Grænsefortene* skrev statsråd Haakon Ditlef Lowzow (1854–1915) dette om konsekvensene av å etterkomme svenskenes krav om nedlegging av grensefestningene: ”[dette vil] sjænde[...]de dyrebare Minder, som er indridsede i et hvert norsk Barns sjæl.”²⁰⁴ Mannen som ble betraktet som Georg Stangs etterfølger i forsvarssaker var en sentral skikkelse i hærordningsdebatten – og en innbitt unionshater. Lowzow var norsk offiser og venstrepolitiker og satt som forsvarminister i Gunnar Knudsens første regjering fra 1908–09. I Stangs ”testamente”, *Glommenlinjen*, hvis forord ble skrevet av Lowzow, manglet ikke fyndordene i beskrivelsen av Stang som ”selve inkarnationen af den norske selvstændighetsfølelse og fædrelandskjærlighet”.²⁰⁵

Lowzows store oppslutning blant sivilistene i reaksjonsmiljøet føyer seg inn i rekken av politiserte offiserer som oppnådde *Den 17de Mai* gunst. Hoel har kalt holdningen til Lowzow en symbolikk på det store skiftet i synet på militærmakt i norskskdomsbevegelsen.²⁰⁶ I 1890 dro Lowzow i sitt embete som sekretær for Forsvarsforeningen til Tynset for å sette

²⁰⁰ Georg Stang, *Glommen-Linjen*, (Kristiania: H. Aschehoug og Co, 1908), 64.

²⁰¹ Hals, Regjeringen Michelsen og Sverige 1905-1907, 227-228. Jf. *Verdens Gang* 31.05.1907.

²⁰² *Den 17de Mai*, 30.05.1907, ”Festningar.”

²⁰³ I september-november 1907 finnes det mange tekster i *Den 17de Mai* som hyller Georg Stang og hans arbeid for det norske forsvaret. Stangs heltestatus i miljøet kommer vi tilbake til i kapittel 5.

²⁰⁴ Her etter Berg, ”Mobilisering og militære vurderinger i 1905”, 210. Jf. H.D. Lowzow, *Grænsefortene*, (Kristiania: Norges Forsvarsforening, 1905), 5.

²⁰⁵ Haakon D. Lowzow, ”Forord”, *Glommen-Linjen*, (Kristiania: H. Aschehoug og Co, 1908), 8.

²⁰⁶ Hoel, *Mål og Modernisering*, 316.

”anarkistene” og antimilitaristene på plass. En av disse var Rasmus Steinsvik. Et tiår senere ble Lowzow dyrket av den samme Steinsvik. Hva hadde skjedd? Hoel har påpekt at det var Steinsvik som hadde forandret seg, ikke oberstløytnant Lowzow.²⁰⁷ En av årsakene til dyrkingen var at de to delte samme trusselvurderinger av naboen.

Lowzow var en sentral skikkelse i den Østenfjeldske Forsvarskomiteen i 1907, en trofast pådriver for nye festningsverk og hovedmannen bak propagandaen for en nasjonal, selvstendig hærordning i 1908-09.²⁰⁸ I forbindelse med hærordningsdebatten i 1908-09 oppnådde Lowzow en utelukkende og sentral støtte av Rasmus Steinsvik. I sitt forlag til ny hærordning i juli 1908 bygget Lowzows proposisjon på Georg Stangs forslag fra 1901, et forslag som hadde tatt utgangspunkt i Sverige som militær trussel.²⁰⁹

Lowzow ble møtt med kraftig kritikk fra alle hold på Stortinget etter at han la frem sitt alternativ til ny hærordning sommeren 1908. Unntaket var den venstrenasjonalistiske kretsen rundt *Den 17de Mai*, ungdomsbevegelsen i bygdene og en del nasjonalsinnede offiserer.²¹⁰ 27. juni 1908 skrev Steinsvik på lederplass avisens tolkning av Lowzows forlag til ny hærordning. Der fremkom det blant annet at avisredaksjonen mente at Lowzow bygget på det gamle, og at det var bra, og at forslag ville ”styrkja hæren og hjelpe til at landsforsvaret vart folkelegt og høvelegt i alle maatar.”²¹¹

Hva som var Lowzows motivasjon for sitt omstridte forslag fremkom i en tale han holdt i Bondeungdomslaget i begynnelsen av juli 1908 som refereres i *Den 17de Mai* noen dager senere.²¹² I talen uttrykte Lowzow hvordan han oppfattet det som at hæren hadde gått ”opp og ned” sammen med nasjonalfølelsen og selvstendighetsfølelsen i Norge. I samme tekst blir ”folket” påminnet på hvor unasjonal ånd den norske hæren stundom hadde hatt og om hvordan ”folket” ikke kunne stole på den tidens ”unionsforsvarere.”²¹³ Lowzow viser til en periode i talen (i teksten nevner han 1818) hvor det var Sverige som avgjorde hvordan den norske hæren skulle utformes. Dette førte til store nedskjæringer og omprioriteringer i det norske forsvaret, som i hvert fall ikke kom i Norges favør skal en forstå Lowzow rett.

Et slikt grunnsyn delte Lowzow med mange av de nasjonalmilitære offiserene etter 1905. Flere av dem hadde tilknytning til Norges Forsvarsforening og Lowzow var en av de

²⁰⁷ Hoel, *Mål og Modernisering*, 316.

²⁰⁸ Striden i hærordningen stod hovedsakelig mellom vektleggingen av militsinnslaget i hæren contra en kjerne av yrkesoffiserer. For en grei oversikt over debatten jf. Hobson, Kristiansen. *Norsk forsvarshistorie* 3, 34-52. Mye av kritikken miljøets meningsmotstandere måtte tåle fremkom under denne debatten jf. kapittel 4.

²⁰⁹ Hoel, *Mål og modernisering*, 300.

²¹⁰ Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 42.

²¹¹ *Den 17de Mai* 27. 06.1908, ”Hærskipnaden. Framlegget fraa forsvarsraaden”, 2.

²¹² *Den 17de Mai* 04.07.1908, ”Riksråd Lowzow”.

²¹³ De nasjonalmilitæres hærsvn vil diskuteres videre i kapittel 5.3.

som var sentral i stiftelsen av foreningen. Forsvarsforeningen utgjorde en viktig tradisjonsbærer for tankegang rundt oppbygging av forsvaret og mange av dens medlemmer hadde i likhet med sivilistene i *Den 17de Mai* Sverige som sin mest sentrale trussel i årene etter 1905.²¹⁴ Foreningen ble stiftet i 1886 og i foreningens første styre satt det sentrale aktører både fra Høyre og Venstre.²¹⁵ Forsvarsforeningens formål var å ”bevare landets selvstændighet ved egen kraft og ikke ved andres nåde.”²¹⁶ Det har blitt påvist at norskdomsbevegelsen hadde et tett samarbeid med Forsvarsforeningen også etter 1905.²¹⁷

Det var en broket skare av offiserer og forsvarsvenner med tilknytning til Forsvarsforeningen som fikk slippe til med sine militante trusselvurderinger av Sverige i avisen de første årene etter 1905, både av det konservative og mer radikale slaget. Forbindelsene til Forsvarsforeningen kan indikere hvordan sivilistene i miljøet også hadde bindinger til mer tradisjonelt orienterte forsvarsmiljø.²¹⁸ Ved siden av Stang og Lowzow var blant offiser og målmann Einar Sagen (1871–1948) aktiv i avisen. I 1913 ble Sagen arrestert og dømt for spionasje i Sverige.²¹⁹

Men også mer konservative offiserer, som Christian Holtfodt (1863–1930), slapp til med sine trusselvurderinger. Holtfodt argumenterte for at svenskene ikke hadde noe tro på det nøytrale beltet. Faktisk handlet svenskene som om ”beltet ikkje var til – som rimelig er.”²²⁰ *Den 17de Mai* og Christian Holtfodt var uenig i mye militærpolitikk. Men de var enige om Georg Stangs initiativ i forsvarspolitikken og delte enkelte militære trusselvurderinger. På den andre siden kan også Holtfodts støtte stå som eksempel på en bredere sakralisering av Georg Stang og hans grensefestninger som har vært et fundamentalt premiss for forsvarets legitimitet i Norge.²²¹

²¹⁴ Ulriksen, Ståle, *Den norske forsvarstradisjonen*, 116.

²¹⁵ Blant de andre styremedlemmene var blant annet historiker Ernst Sars og universitetsbibliotekar Axel Drolsum (Jf. Berg, *Norsk Forsvarshistorie* 2, 216-217).

²¹⁶ Her etter Berg, *Norsk Forsvarshistorie* 2, 217.

²¹⁷ For en fin oversikt over norskdomsbevegelsens samarbeid med Norges forsvarsforening etter 1905 se Hoel, *Mål og Modernisering*, 301-301.

²¹⁸ En slik påstand kan understøttes av Hoels funn i sin doktoravhandling. Der påpeker han hvordan norskdomsmiljøet får stadig kraftigere bindinger til det tradisjonelle forsvaret frem mot 1914. Jf. Hoel, *Mål og Modernisering*, 302. I kapittel 4.3 blir dette satt i sammenheng med sosialistenes forsvarsnihilisme. I kapittel 5 og 6 settes det i sammenheng med miljøets forsvarsideologi.

²¹⁹ Hoel, *Mål og modernisering*, 299. Sagen forfattet blant annet boken *Skytebok for gutar: i by- og landsskolerne* i 1909.

²²⁰ *Den 17de Mai* 20.04.1907, ”Det neutrale beltet”.

²²¹ Berg, *Mobilisering og militære vurderinger i 1905*, 213.

3.1.5 Trusselvurderingene av Sverige flater ut

I en leder fra april 1909 reflekterer Rasmus Steinsvik over det norske forsvaret og dets betingelser.²²² Logikken i hans argumentasjon gjenspeiler holdningene til Sverige. I følge Steinsvik var det fordi at Norge hadde hatt et godt forsvar i 1814 at landet ikke var en svensk provins i dag. Men etter unionen kom i stand halverte man det norske forsvaret og da kom kravet om en ny hærskipnad. Så gjør Steinsvik et framhopp og poengterer at nå som ”vi” er ute av unionen kan ”vi” ikke regne med å ha samme fiende som unionspartneren. Argumentet er velkjent og velbrukt av Steinsvik: da må Norge nytte alle sine styrker for å kunne klare å forsvare landet – dette gjennom en nasjonal hærordning, i 1908–09 ble dette ønsket personifisert gjennom støtten til forsvarsminister Lowzow. I 1909 fikk da også miljøet rundt avisen deler av sine hærordningsønsker innfridd ved at sentrale deler av militsinnslagene i hæren ble videreført.

Mellom 1908–1909 ser det ut til at miljøets intense trusselvurderinger av Sverige flater ut. Dette kan settes i samband med at de største kontroversene rundt ”skaden fraa Karlstad” og hvordan denne skulle forhindres med en ny, norsk hærordning hadde lagt seg. Trusselvurderingene kunne betraktes som situasjonsbetinget, knyttet opp mot en spesifikk forsvarspolitisk situasjon. Vurderingene var avhengig av å generere den ”samme” følelsen av krise og fare som den som ble opplevd i 1905. Det er påfallende hvordan trusselvurderingene særlig ser ut til å flate ut i miljøet etter at ”floken” med å utforme en ny, selvstendig hærordning avtar i 1909.

Det fantes flere fagmilitære og politiske perspektiver som kan være med på å forklare hvorfor miljøets trusselvurderinger flater ut på dette tidspunktet. I 1911 fikk Sverige en ny, liberal regjering.²²³ Dette kan ha redusert frykten for svenske angrep da de politiske motsetningene mellom landene ble mindre skarpe. Før det svenske regjeringsskiftet i 1911 overskygget den tidligere unionspartneren andre militære trusler i Norge.²²⁴ Samtidig ga Sverige hæren en *raison d'être* som gjorde det lettere å få Stortinget med på den nye hærordningen av 1909. Men mange offiserer var oppriktige i sin tro på trusselen. Bare verdenskrigens erfaringer kunne endre dette.²²⁵ Som vist i denne undersøkelsen finnes det gode grunner til å anta at dette også gjaldt for de sivile og militære aktørene rundt avisen *Den 17de Mai*.

²²² *Den 17de Mai* 17.04.09, ”Forsvaret”.

²²³ Gunnhild Aaby Halvorsdatter, ”Kampen om nasjonaldøgnet: 17. maifeiring i Kristiania 1906-1925.” Hovedoppgave i historie: Universitetet i Oslo, Høsten 1997, 40.

²²⁴ Roald Berg, *Norsk utenrikspolitikks historie*, 65.

²²⁵ Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 71.

3.2 Svensketrusselen i møte med andre forsvarsbehov

I perioden mellom 1909-1912 ble fokuset på Sverige som trussel alene betraktelig redusert sammenliknet med årene rett etter 1905. I denne perioden forholder redaksjonen seg i økende grad til andre forsvarspolitiske behov og utenrikspolitiske debatter som *ikke* har med konsekvensene av ”selvoppgivelsen” fra 1905 å gjøre. Hva skjer da med trusselvurderingen som tilsa at svenskene var hevnsugne og revansjelystne og at Norge stod i fare for å miste sin nyvunne selvstendighet? Forsvinner en slik forestilling helt?

Opplevelsen av en nasjon i krise har vært en motivator for forsvarrets og hærens rekruttering og oppslutning. Også i Norge opplevde forsvaret økt prestisje og oppslutning de første årene etter ”krisen” i 1905. Slike trusselvurderinger vil dempes jo lengre fra kriseopplevelsen man kommer.²²⁶ Samtidig ble redaksjonsmiljøet med stor sikkerhet påvirket av et internasjonalt klima som ble stadig mer polarisert frem mot første verdenskrig. Flere militærfaglige spørsmål ble da brennende aktuelle. Det gjaldt særlig uroen over at Sverige og Norge skulle trekkes inn på hver sin side av en krig. Og det gjaldt utsikten for involvering i en sjøkrig, hvor rivaliseringen mellom Tyskland og Storbritannia rykket stadig nærmere norsk område.²²⁷

Svensketrusselen var en del av det tradisjonelle Norsk-Svenske ”krigsteater” hvor den norske hæren stod i fokus.²²⁸ Sjøforsvaret og flåten på sin side oppnådde lite oppmerksomhet fra redaksjonsmiljøet – så også dets mest aktuelle trusselbilder.²²⁹ Sammenliknet med tekster som tar for seg territorialforsvaret i Norge i perioden er de som tar for seg sjøforsvaret minimale.²³⁰ De får allikevel en oppsving de siste årene frem mot 1912, i tråd med den allmenne forsvarspolitiske utviklingen i Norge og Europa.²³¹

²²⁶ Kriser øker engasjementet for hæren/militæret. Abrahamson har påpekt at rekrutteringen til militæret i en nasjon er større jo mer intense sanne eller innbilte trusler som rettes mot nasjonen (Bengt Abrahamson, *Militärer, makt och politik*. Stockholm: Bokförlaget Prisma, 1971, 106).

²²⁷ Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 82.

²²⁸ Ulriksen, Ståle, *Den norske forsvarstradisjonen*, 39.

²²⁹ I 1906 etterlyste Stortingets militærkomité en ny flåteplan. Flåteplanen av 1908 omfattet nybygging av blant annet seks panserskip og 14 ubåter. Den ble ikke fulgt opp av bevilgninger. Et forslag om å bygge et panserskip falt i 1909 i Stortinget, og på nytt i 1911. I stedet ble det bygd festninger for å erstatte dem man måtte legge ned langs grensen til Sverige i 1905. Fremdeles så nordmennene på Sverige som den største trusselen (Ulriksen, Ståle, *Den norske forsvarstradisjonen*, 124).

²³⁰ I følge Ole Dalhaugs database var det 164 tekster mellom 1906–1913 som hadde sjøforsvaret som tema. Til sammenlikning fantes det over 700 tekster i samme periode som tok for seg den norske hæren, fast forsvar og folkevæpning.

²³¹ Tekster som tar for seg det norske sjøforsvaret skyter til værs i løpet av 1909 når fokuset på ny hærordning dempes. Mellom 1906–1908 lister databasen opp 23 tekster som har sjøforsvaret som tema. I 1909 fordobles dette antallet med 39 tekster, mens det mellom 1909–1912 har blitt registrert 124 tekster med sjøforsvaret som tema, altså en firedobling sammenliknet med perioden mellom 1906–1908.

3.2.1 Nøytralitetsdebatten – ”å ligge nesegrus for Sverige”

Vi har tenkt slik [som med Karlstadavtalen og Integritetsavtalen] ein gong fyrr, firehundredaarnatten vart fylgjen.²³²

Enkelte norske aktører innså tidlig at det fantes mer prekære, militære trusler for Norge enn den svenske. Utenriksminister Jørgen Løvland (1848-1922) var en av de som allerede i 1906 pekte på Nordsjøen som kamparena for Storbritannias og Tysklands flåter, og derav et betraktelig trusselpunkt for Norge. Dette var utgangspunktet for Løvlands arbeid med Integritetstraktaten og en større debatt om Norges nøytralitet.²³³ Den viktigste trusselen for Norges nøytralitetspolitikk under en sjøkrig i Nordsjøen var Norges geografiske plassering mellom stormaktene.²³⁴ I motsetning til Løvland som så Norges behov for å kunne beskytte sin nøytralitet mot europeisk stormakter var miljøet rundt *Den 17de Mai* først og fremst opptatt av å kunne beskytte Norge under en *skandinavisk storkrig*.

I lys av dette vred *Den 17de Mai* Integritetsdebatten i avisen til å dreie seg om Sverige som trussel. I den grad avisskribentene overveide stormaktene som trusler var det sammen med Sverige – aldri alene på dette tidspunktet.²³⁵ Behovet for å ruste det norske sjøforsvaret ble knapt nok bemerket. Samtidig var Integritetstraktaten og dens antatte konsekvenser en av de få utenrikspolitiske forsvarssakene som tross alt stod i fokus i avisen. Litt av forklaringen kan være at nøytralitetsdebatten ble identifisert som samme type selvoppgivingspolitikk miljøet forbandt med høsten 1905. Inngåelsen av Integritetsavtalen ble blant sivile og militære aktører i avisen definert som ”det nye Karlstad”²³⁶ – og som å ligge ”nesegrus for Sverige.”²³⁷

Steinsvik lot harde ord falle mot de samme ”heltemodige” menn som inngikk Karlstadavtalen. Disse ønsket seg ikke noe annet for det norske forsvaret enn å ”kaste” seg i armene på stormaktene:

Og vil ein stormakt ta paa halvøyi, so kan Sverige verja baae seg sjølv og oss. Og vil svensken ta paa oss, so hev me neutraliteten og det neutrale beltet aa setja upp mot han [...] Dei derimot som paa svensk kommando reiv ned grenseforsvaret dei er modige. Desse same heltemodige menn vil no atter føre den same modige politikken.²³⁸

²³² *Den 17de Mai* 25.01.1908, ”Karlstad og integritetsavtalen”.

²³³ De folkerettslige problemene knyttet til opprettholdelse av nøytral status under en stormaktskrig var blitt satt på dagsorden av den andre Haag-konferansen i 1907 og 1909. Det vokste frem en erkjennelse av at målsetningene om selvstendighet og nøytralitet påla forsvaret viktige nye oppgaver (Hobson, Kristiansen. *Norsk forsvarshistorie* 3, 69).

²³⁴ Berg, *Norsk Utenrikspolitisk historie*, 68.

²³⁵ Det ble argumentert for hvordan Sverige høyst sannsynlig ville stå på stormaktenes side mot Norge. Jf. f.eks. *Den 17de Mai* 17.04.09, ”Forsvaret”.

²³⁶ *Den 17de Mai* 18.12.1906, ”Hjelp av Stormaktene”. *Den 17de Mai* 20.12.1906, ”Nøytralitet”. *Den 17de Mai* 25.01.1908, ”Karlstad og integritetsavtalen”.

²³⁷ *Den 17de Mai* 23.03.1907, ”Næsegrus for Sverige”.

²³⁸ *Den 17de Mai* 23.03.1907, ”Næsegrus for Sverige”.

Samtidig som politiske meningsmotstandere beskyldes for feighet og unnfallenhet viste miljøet en ”fleksibel” oppfatning av Sverige som trussel i nøytralitetsdebatten. I en periode velger avisredaksjonen å gjøre en kuvending og argumentere for forsvar av- og sammen med Sverige i stedet for inngåelse av integritetsavtalen. Skulle ikke ”vi” kunne forsvare Sverige og den skandinaviske halvøy ved et eventuelt angrep, var et resonnement som gjenkjennes i avisen i perioden.²³⁹

Redaksjonsmiljøets forslag kan slik jeg ser det stå som uttrykk for nasjonalistiske holdninger i miljøet som ble forsterket i møtet med en utbredt skepsis til internasjonale avtaler. Det er rimelig å anta at miljøets trusselvurderinger av Sverige ble benyttet som politisk brekkstang for å fremme deres egne, prinsipielle forsvarsprogram. På grunn av ønsket om en vedvarende sterk, folkehær ble det viktig at Sverige fremdeles var en sentrale, militær trussel. Feiltrinn i utforming av en (u)nasjonal hærordning kunne få fatale konsekvenser – og internasjonale avtaler om nøytralitet var meningsløse i en slik kontekst. Det har da også vært hevdet at hærordningen ikke var uttrykk for en helhetlig forsvarstenking, men kun tok landmilitære hensyn.²⁴⁰ Det var ikke noe harmoni mellom utenriks- og forsvarspolitik i Norge de første årene etter 1905.

Flere avisinnlegg sommeren 1908 minnet leserne på at ”ein ikkje maa gløyma skaaden fraa 1905” og at feiltrekk i oppbyggingen av en ny hærordning kunne føre til at ”svensken” igjen får ”blod på tann”. Da kunne Norge risikere samme skjebne som under hele den lange ”400-års natten” slik sitatet først i denne delen forespeilet. I et slikt perspektiv er det rimelig å anta at miljøet oppfattet Sverige som en virkelig fare og at ”krisestemningen” enkelte hadde følt i 1905 ble opprettholdt.

Miljøet argumenterte for hvordan Sverige ville bli ”irritert” og krenket i det Norge inngikk en integritetsavtale med stormaktene, igjen vil risikoen for angrep fra Sverige øke.²⁴¹ Aktualiteten av svenske trusselvurderinger var fremdeles høy i den utenrikspolitiske debatten om nøytralitet, selv etter at ny hærordning var etablert i 1909. Hva skjer så når fokuset gradvis rettes mot stormaktskonfliktene som bygget seg opp frem mot 1914?

²³⁹ *Den 17de Mai* 26.02.1907, ”Kan me verja landet vaart?”.

²⁴⁰ Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 54.

²⁴¹ *Den 17de Mai* 05.11.1907, ”Stormagtsgarantien”. Samtidig kunne troen på internasjonale avtaler og nøytralitet føre til at nordmenn ble ”sløvet” i sitt forsvarspolitiske engasjement, i troen på nøytral sones militære verdi og andre ”forsvars-luftslott”, slik som Integritetsavtalen.

3.2.2 Økt fokus på sjøforsvar og stormaktskonflikt

Kvar den som hev det minste kjenskap til sjøkrigen, han vil vita at me nordmenn vert dregne med i dragsøget, naar det ber laust millom England og Tyskland.²⁴²

En av de militære aktørene med tilknytning til miljøet som på et tidlig tidspunkt innså hvordan Norge var utsatt for andre militære trusler enn Sverige var oberstløytnant Sophus Christensen. I motsetning til venstreoffiser Stang eller avisredaktør Steinsvik innså Christensen farene ved Norges svake sjøforsvar – og de europeiske stormaktenes militære styrke, på land- og til vanns. Det var for arbeidet med hæren Christensen oppnådde en viss resonans i miljøet.²⁴³ Men det var i forbindelse med farene et svakt sjøforsvar kunne innebære for Norge at Christensen var overraskende klarsynt.

Sophus Christensen påpekte hvordan norske havner var utsatt ved våpenkappløp og konflikter mellom stormaktene.²⁴⁴ Ståle Ulriksen har bemerket hvordan Christensen var en av de som skilte seg ut med sitt realistiske syn på krigen mellom 1905-1914.²⁴⁵ Det var ikke før i de siste årene før første verdenskrig at disse synspunktene på alvor tas i betraktning i *Den 17de Mai*. Dette er bemerkelsesverdig ettersom den tysk-britiske kapprustningen tok av allerede fra 1906.²⁴⁶ Igjen antydes en tendens til miljøets innadvendte trusselvurderinger, påvirket av deres kraftige nasjonalisme.

I midten av 1909 fikk Einar Sagen trykket en artikkelrekke med en analyse av Norges krigspolitiske stilling i *Den 17de Mai* hvor også sjøforsvaret og stormaktene fikk sin redelige del av trusselvurderingen.²⁴⁷ Her argumenterte Sagen blant annet for hvor mye verdt skandinaviske havner ville være for engelske og tyske styrker. Samtidig poengterte Sagen gjentatt ganger hvordan Norge antagelig ville bli dratt kraftig inn i en stormaktskrig. Denne utgreiningen kan stå som symbol på fokusskiftet til avismiljøet de siste årene frem mot verdenskrigen. Redaksjonsmiljøet ble på denne tiden tvunget til å sette (forsvars)Norge inn i en internasjonal kontekst hvor møtet med pådrivere for andre trusselvurderinger og forsvarsprioriteringer tok fokuset vekk fra Sverige som trussel *i seg selv*.

På den andre siden stod også Sverige i fokus i denne konteksten. I en stormaktskrig var det en overveiende sannsynlighet for at Sverige og Norge ville stå på ulike sider – derfor

²⁴² *Den 17de Mai* 08.06.09, "Vaart lands krigspolitiske lægje II".

²⁴³ Jf. del 5.2.3 og 6.2.

²⁴⁴ I Christensens bok over Norges Krigspolitiske stilling mellom 1911-1915 er Sverige som trussel alene knapt nevnt. Hovedfokuset ligger i overveldende grad på stormaktene, og på mulighetene for sjøkrig (Sophus Christensen, *Norges Krigspolitiske Stilling og Dets Forsvarsevne 1911-1915*. 2. utg. (Christiania: Grøndahl & Sønns Bogtrykkeri, 1915).

²⁴⁵ Ulriksen, *Den norske forsvarstradisjonen*, 117,124.

²⁴⁶ Ulriksen, Ståle, *Den Norske Forsvarstradisjonen*, 124.

²⁴⁷ *Den 17de Mai* 05.06.09, 08.06.09 og 10.06.09, "Vaart lands krigspolitiske lægje I, II og III".

hastet det med økt rustning av territorialforsvaret. Fordi det var en stor sannsynlighet for at hovedangrepet mot Norge ville foregå på vestlandet og sørlandet, måtte hæren styrkes i disse områdene, ikke svekkes. Selv i en situasjon hvor det var sjøforsvaret som var mest utsatt for de mest alvorlige trusler oppfattet Sagen det viktigste som en sterk hær. Først og fremst ser dette ut til å kunne henge sammen med forestillingen om at sjøforsvaret ikke på samme vis som hæren ble forbundet med det ”ekte” norske.²⁴⁸ Dette viser i enda høyere grad hvordan trusselvurderingene av Sverige hang sammen med en nasjonalmilitær forsvarsidentitet som vedvarte og var konstant i miljøet

De siste årene av undersøkelsen ble fokuset rettet mot truende stormakter og våpenkappløp i oppløpet frem mot 1914. Sveriges evne- og vilje til angrep og opprustning mot Norge vurderes frem og tilbake. En argumentasjonslinje som går igjen er at ettersom Sverige innehar en så kraftig fysisk og moralsk opprustning i forhold til Norge ville disse kanskje, til og med mot sin vilje, bli tvunget til å legge Norge under seg, for å beskytte den skandinaviske halvøy fra stormaktene. Denne argumentasjonen gjenkjennes allerede i 1907 og forsterkes frem mot 1912. Sverige var i følge denne tankegangen en stor trussel som kunne finne på å alliere seg med en av stormaktene for å erobre Norge sammen med en slik.

Særlig plausibelt var det at Sverige kunne finne på å alliere seg med Tyskland og dermed utgjøre en enda større, militær fare for Norge. Denne trusselbildeoppfatningen gjenkjennes i lang tid.²⁴⁹ Norges mest nærliggende alliansepartner var da England. I midten av 1911 trykkes det en tekst som forteller hvordan Sverige dømmer Norge som ”uselvstendig” fordi Norge angivelig lar den Tyske flåten øve i norske farvann og fordi Sverige oppfatter det som at ”England held si hand over Norig.”²⁵⁰ Resignert avsluttes teksten med et spørsmål til den norske regjeringen om hvorfor ”riksstyret forsømer aa verja landet mot vanære?”²⁵¹ Kampen om et selvstendig, norsk forsvar var ikke over – men premissene for miljøets trusselvurderinger var kraftig endret siden kjølvannet av unionsoppløsningen.

²⁴⁸ Jf. kapittel 2.1.2 og kapittel 7.

²⁴⁹ *Den 17de Mai* 17.04.1909, ”Forsvaret”.

²⁵⁰ *Den 17de Mai* 09.07.2011, ”Tyskeflåten i norske fjordar. Svensk dom”.

²⁵¹ *Den 17de Mai* 09.07.2011, ”Tyskeflåten i norske fjordar. Svensk dom”. I en tekst i desember 1911 advarer skribenten om at Norge ikke må slippe tysk flåten inn i Norske fjorder. Dette er et tema med stadig økende fokus på denne tiden. Jf. f.eks. *Den 17de Mai* 04.12.1911, ”Samlag med Tyskland?”.

Oppsummering

Basert på funnene i dette kapitlet mener jeg at det er rimelig å antyde at trusselbildeoppfatningene av Sverige ikke var en parentes fra 1905 i redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mai*. På den andre siden var trusselvurderingene i høy grad situasjonsbetinget, knyttet opp mot kampen for utviklingen av et selvstendig, norsk territorialforsvar og med hendelsene rundt 1905 som historisk omstendighet. Når fokuset på Norges sjøforsvar og trusselvurderingene dette førte med seg ble dominerende frem mot første verdenskrig kan man spore en tendens til at trusselvurderingene av Sverige flatet ut, selv om de ikke forsvant.

Slike tendenser hang sammen med de sivile aktørene i *Den 17de Mais* meningsfellesskap med flere sentrale militære aktører. Begge miljøer betraktet hæren som bærer av en norsk, nasjonal identitet, i motsetning til sjøforsvaret som ble betraktet som unasjonalt. I dette kapitlet ble fokuset rettet mot Georg Stang og Haakon Lowzow. Begge fortsatte de å oppfatte Sverige som en sentral trussel, sammen med en hel del mer eller mindre nasjonalsinnede offiserer.

Samtidig har det blitt satt fokus på de militæres sterke ”bruksverdi” av å holde den nasjonale frykten fra 1905 ved like. Dette virket samlende både politisk ved at offiserene fikk Stortinget med på sine forslag, og for å legitimere forsvarets videre eksistens og utbygging. På samme tid har undersøkelsen vist hvordan trusselbildeoppfatningene av Sverige i høy grad var ektefølt i miljøet rundt avisen. De siste årene frem mot verdenskrigen vendte både sivile og militære aktører rundt *Den 17de Mai* blikket mot stormaktskonflikter og utfordringene Norges sjøforsvar møtte. Også her var det potensielle muligheter for et svensk angrep mot Norge, gjerne i allianse med en av stormaktene.

4

FORSVAR TIL HØYRE OG VENSTRE

Polemikk mot alternative forsvarssyn

Den 17de Mais sterke forsvarsengasjement forsvant ikke i takt med utflatning av trusselvurderingen av Sverige. Kretsens forsvarsengasjement hang tett sammen med deres venstrenasjonalistiske og nasjonalmilitære identitet. Denne kommer godt frem i saker hvor det diskuteres hva slags forsvar Norge skulle befatte seg med og i kritikken av meningsmotstanderes forsvarssyn.

I dette kapitlet skal jeg undersøke de som fikk mest kritikk i miljøet og som stod for andre holdninger til forsvaret i perioden. Kapitlet tar for seg redaksjonens polemikk mot alternativer. Kritikken ble rettet mot fraksjoner på ulike politiske sider. Alle hadde de i større eller mindre grad positive relasjoner til Sverige og derav et annet forhold til nabolandet som militær trussel. Hobson og Kristiansen har påpekt hvordan det både innenfor venstrenasjonalisme og i konservative grupper fantes grupperinger hvis forsvarsvennlighet nærmet seg grensen for militarisme i Norge.²⁵² I forsvarspolemikken i kapitlet ble militarisme nyttet som polemisk begrep.

Kapitlet er delt inn i fire deler. For å få en dypere forståelse av hvorfor det ble oppfattet som at Sverige påvirket nasjonens ”fiender” innenrikspolitisk bli undersøkelsen rettet mot enkelte av *Den 17de Mais* meningsmotstandere i Sverige. Deretter betraktes miljøets polemiske forhold til det norske Høyre, som ble oppfattet som nasjonens ”indre fiende” i forsvarssaker. I del tre tas det opp hvordan en mer moderat gruppering, Fredsvennene, ble kritisert for sitt forsvarssyn. I del fire rettes undersøkelsen mot hvordan den sosialistiske arbeiderbevegelsen ble kritisert for sitt syn på det norske forsvaret.

²⁵² Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 30.

4.1 Sverige som ”snill” nabo?

Redaksjonsmiljøets forventninger til Sverige etter 1905 var at svenskene ville hevne seg, gjenerobre Norge og tilrane seg militær makt. Et godt samtidig eksempel på hvordan det kunne ha gått om deres forventning hadde blitt innfridd er situasjonen mellom Irland og England rundt 1905. England var ingen ”snill” nabo og de britiske myndighetene slo hardt ned på irske opprørere. Den ”slemme” naboen gjorde irske nasjonalister svært heroiske og militante, og det hele eskalerte i en blodig borgerkrig i Irland i 1921 mellom grupperinger med en pragmatisk orientering og de nasjonale kompromissløse.²⁵³ Dette var imidlertid ikke tilfellet i Norge.

Sverige tok ikke hevn, og på et tidspunkt må det ha gått opp for redaksjonsmiljøet at Sverige *ikke* kom til å hevne seg og at de *ikke* gikk med gjenerobringstanker.²⁵⁴ Samtidig førte oppfatningen av Sverige til at redaksjonsmiljøet hadde en problematisk relasjon til en rekke meningsmotstandere i Norge. Først og fremst var dette fordi meningsmotstanderne hadde andre holdninger til forsvaret. I disse holdningene spilte relasjonen til Sverige ofte hovedrollen. Øystein Sørensen har påpekt hvordan forholdet til Sverige ble særlig viktig for dannelsen av nasjonal identitet i Norge på slutten av 1800-tallet.²⁵⁵

Motsatsen til ytterste, politiske venstrefløy i Norge fantes ikke der en kanskje ville anta at denne eksisterte i Sverige. De som agiterte mest revansjistisk ovenfor Norge i Sverige var heller å finne blant de svenske presseorganene på ytterste høyrefløy. Fulgt tett i tropper av svenske, sjåvinistisk innstilte høyrepolitikere og offiserer. Det var på denne siden av svensk politikk og forsvar at det fantes mest bitterhet over Karlstadavtalen og minst vennlighet til norsk, militær utbygging og fornyelse i årene etter 1905.

Redaksjonsmiljøet hadde et betent forhold til den svenske, politiske høyresiden. Som vist i kapittel to var polariseringen mot den svenske høyresiden tilknyttet *Den 17de Mais* folkevæpningsprosjekt som skulle bidra til å bevare og videreutvikle de norske elementene i det felles svensk-norske unionsforsvaret.²⁵⁶ *Den 17de Mai* trykket flere tekster som henviste til svenske aviser og hva disse angivelig skal ha ment om norsk forsvar, ikke minst om konsekvensene av Karlstadavtalen.²⁵⁷ Harald Hals har påpekt hvordan overenskomsten heller

²⁵³ Sørensen, *Norsk Idéhistorie bind III*, 420-422.

²⁵⁴ Det oppstod en endring i denne oppfatningen frem mot 1912 slik vi så i kapittel 2.2 ettersom krisestemningen legger seg og fokuset dreier mot stormaktskonfliktene.

²⁵⁵ Andersen, *Opprustning og unionsstrid*, 7.

²⁵⁶ Jf. kapittel 2.1.2.

²⁵⁷ Jf. del 3.1.1 og 3.1.2

ikke bidro til å dempe bitre følelser forårsaket av unionsbruddet i Sverige.²⁵⁸ Mistanke om norsk sabotasje av overenskomsten dukket raskt opp i svenske høyreaviser. I august 1906 satte *Nya Värmlands-tidningen* med støtte av *Vårt Land* og *Nya Dagligt Allehanda* ut rykter om at demoleringen av Örje fort var ufullstendig.²⁵⁹ Flere lignende utfall fulgte i svenske aviser.

Et ideologisk grunnlag for sine norskfiendtlige holdninger kan svensk høyrepresse ha funnet hos forfattere og offiserer som Adrian Molin og Evert Sylvander. Adrian Molins bok *Svenska Spörsmål och Kraft* kom ut i desember 1905 og fikk en nokså stor leserkrets.²⁶⁰ Boken ble preget av en sterk beundring for tyskerne, den var tydelig sjåvinistisk med markante høyremilitante trekk. Blant annet påpekte Molin at Norge ikke hadde noen "själftandiga uppgifter ute i världen", men det hadde Sverige, "den germanske utposten mot øster."²⁶¹

Evert Sylvanders bok *Uppgjørelsen*²⁶² gikk lengre enn Molin i sine offensive og revansjistiske tanker. Teksten er proppfull av nasjonalistisk revansjisme og krigshyllest. Sverige vinner (selvsagt) krigen i Sylvanders fortelling. Allerede i forordet får vi inntrykk av hva Sylvander mente var følgene av Norges unionsbrudd. "[...]det öfvermod og den hänsynslöshet för allt Sveriges folk, som normännen så ofta förut, men i högsta grad vid detta tillfälle lagt i dagen, med nödvändighet måsta i framtiden medföra sitt straff." Og Norge ble modnet for "sitt straff" i løpet av Sylvanders forord der nordmennene var dristige nok til å angripe Sverige. Da var Norge, som "draksådden[...]nu mognat till skörd".²⁶³

Den 17de Mai ser ut til å være klar over svenske offiserers militante og bitre holdninger. I teksten "Ein svensk offiser" fra oktober 1906 berettes det om en svensk offiser som spådde at unionsoppløsningen kun var første steg mot en krig mellom Norge og Sverige.²⁶⁴ Offiseren spådde at Sverige ville bygge en flåtestasjon i nordområdene og at når nordmennene svarte med militære tiltak ble det ufred. "Da skal nordbaggen faa slik juling at

²⁵⁸ Hals, "Regjeringen Michelsen og Sverige 1905-1907", 217-218.

²⁵⁹ Hals, "Regjeringen Michelsen og Sverige 1905-1907", 218.

²⁶⁰ Adrian Molin, *Svenska Spörsmål och Kraft*. 2. opplag. (Stockholm: Hugo Gerbers Forlag, 1905).

²⁶¹ Molin, *Svenska Spörsmål och Kraft*, 200. I samme resonnement nevner Molin hvordan "[...]Norge som en själfständig eller i hvart fall en af Sveriges oberoende stater, kan icke fortfara og får icke fortfara."

(Molin, *Svenska Spörsmål och Kraft*, 199).

²⁶² Evert Sylvander (Sigbrandt), *"Uppgjørelsen": Skildringer fra det kommande svensk-norske kriget*.

(Stockholm: Whil Silens forlag, 1906). Sylvander konstaterer avslutningsvis at: "Den norsk flaggan ströks på Akerhus fästning; Norges hufudstad hade fallit!" Sørensen gar beskrevet hvordan et krigsscenario av den typen Sylvander så for seg kunne være et kontrafaktisk alternativ i 1905. Sørensen beskriver Sylvanders tekst som en retrospektiv, alternativ historiefortelling (Øystein Sørensen, *Historien om det som ikke skjedde: Kontrafaktisk historie* (Oslo: Aschehoug, 2004), 121-136).

²⁶³ Sylvander, *"Uppgjørelsen"*, 5, 6.

²⁶⁴ *Den 17de Mai* 11.10.1906, "Ein svensk offiser".

det blaaugle flagget vonom fyrr fær blenkja fraa Akershus.”²⁶⁵ Dette var sterk kost, så sterk kost at avisskribenten tok det forbeholdet at selv det høyreorientert svenske bladet *Allehanda* ”meiner det er brottsverk aa setja ut at svenskane gjeng med hemntanker”.²⁶⁶

De svenske ideologenes krigsfantasier ble betraktet som ekstreme og militaristiske i opinionen. Bøker som Evert Sylvanders er allikevel av interesse fordi de kan bidra til å illustrere hva deler av redaksjonsmiljøet kan ha fryktet etter unionsbruddet. Svensk politisk nasjonalisme var ultrakonservativ, reaksjonær, proteksjonistisk og militaristisk i perioden før og etter 1905. Den var også tilbakeskuende og romantiserende og hentet idealer fra militaristiske kretser knyttet tett til tyske tradisjoner.²⁶⁷ Redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mai* mente å identifisere svenske høyrenasjonalisters støttespillere i Norge rundt partiet Høyre. Derav det meget polemiske forholdet miljøet hadde til Høyre i perioden.

4.2 Det ”norsk-svenske” Høyre

Høyres holdninger til forsvaret ble kritisert av redaksjonsmiljøet for å være unasjonale og umoralske i årene etter 1905. Det var i og for seg ikke noe kontroversielt ved at Høyre fikk spille ”rollen” som norsk (militær)nasjonalismes ”indre fiende.”²⁶⁸ Helge Danielsen har påpekt hvordan partiet ble assosiert med ”det gamle regimet”, med unionskongen og med Sverige.²⁶⁹

I *Den 17de Mai* ble Høyre oppfattet som en militaristisk, svenskevennlig trussel. En indre trussel nasjonen måtte ta på gravalvor. Særlig gjaldt en slik trusselvurdering i møtet med Høyres standpunkt under hærordningsdebatten. Flere aktører i Høyre ønsket å prioritere linjen før landevernet i hæren. Hovedinnvendingen mot en milits var ønsket om å beholde et profesjonelt offisers- og underoffiserskorps.²⁷⁰ Høyres ønsker for ny hærordning kan ses i lys av at mange av partifellene kunne kategoriseres under det som har blitt kalt for den militærunionelle fraksjonen i forsvaret.²⁷¹ På grunnlag av sine trusselvurderinger var mange av dem innstilt på at enhver krig måtte utkjempes ved svenske våpenbrødres side.

²⁶⁵ *Den 17de Mai* 11.10.1906, ”Ein svensk offiser.

²⁶⁶ *Den 17de Mai* 11.10.1906, ”Ein svensk offiser”.

²⁶⁷ Prosjekt 1905. Norge, Sverige og Unionen, *Norsk og svensk nasjonalisme*, http://www.nb.no/baser/1905/tema_nasj.html(10.09.2010)

²⁶⁸ Helge Danielsen har vist hvordan Høyres forhold til politisk nasjonalisme var problematisk fra grunnleggelsen av partiet i 1884. (Helge Danielsen, ”Nasjonalisme i Høyre før 1905?” I *Jakten På Det Norske: Perspektiver på utvikling av en nasjonal identitet på 1800-tallet*, (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2001), 377).

²⁶⁹ Danielsen, ”Nasjonalisme i Høyre før 1905”, 373.

²⁷⁰ Hoel, *Mål og Modernisering*, 300.

²⁷¹ Se Bergs beskrivelse av militærunionelle og nasjonalmilitære i kapittel 2.2.1.

Høyres holdninger til forsvaret ble karakterisert som bakstreversk av Rasmus Steinsvik.²⁷² Utgangspunktet for en slik karakteristikk fantes i miljøets egne trusselvurderinger av Sverige. Ut fra funnene i kapittel tre vil Steinsvik og miljøet rundt avisen kunne kategoriseres rundt kretsen av nasjonalmilitære i Norge. Slik det fremkom i kapittel to hadde disse andre trusselvurderinger enn de militærunionelle. Det forkastlige i at Høyre ville inngå et forsvarssamarbeid med Sverige var derfor åpenbart for Steinsvik.

Enda verre var det hvordan Høyre, på grunnlag av en slik trusselvurdering, ønsket å ”putte det livande forsvaret inn i en preussisk tvangstrøye.”²⁷³ Oppfatningen av Høyres ønsker om en liten, effektiv hær etter et prøyssisk system var ikke bare en fare, det var rett og slett moralsk forkastelig. Motsatsen til et slikt system var å finne i ”ein hær bygd på demokratisk grunn, m.a. ein godt opplærd og mannesterk underoffiserstand.”²⁷⁴ *Den 17de Mai* kritikk av Høyres holdninger ble koblet til det avisredaksjonen oppfattet som Høyres unasjonale identitet og til deres egne nasjonale forsvarsprogram.

Særlig var det høyrepolitiker og offiser Jens Bratlie (1856-1939) som fikk gjennomgå i miljøet. Bratlie ble beskrevet som ”ein negativ mann og [...] ein av dei aller siste som kom med i 1905.”²⁷⁵ Videre konstaterer Steinsvik at Bratlie var imot grensefestningene, imot det norske flagg, imot unionsoppløsningen og at han hadde gjort særdeles lite for å styrke landevernet. Dessuten ville han skjære ned underoffiserstanden med 400-500 mann. Steinsvik får det til å virke som om det var en ren katastrofe at denne mannen skulle få være med å bestemme premissene for det nye hærstellet: ”Sjelden var lagnadsguden vittigare – um dette hender”, konkluderte han med.²⁷⁶

Kritikken av Bratlie må ses i sammenheng med det anstrengte forholdet miljøet hadde hatt til han i lang tid. Bratlie ble betraktet som Georg Stangs rake motsetning i forsvarssaker²⁷⁷ og under hærordningsdebatten ble han fremstilt som en av Lowzows fremste kritikere. I en kraftfull leder fra juni 1908 beskyldte Steinsvik Høyre og ”andre” for å

²⁷² Den 17de Mai 25.07.1908, ”So lenge me stod i unionen”.

²⁷³ Den 17de Mai 06.08.1908, ”Hærordningi”.

²⁷⁴ Den 17de Mai 06.08.1908, ”Hærordningi”.

²⁷⁵ Den 17de Mai 06.08.08, ”Bratlie”.

²⁷⁶ Den 17de Mai 06.08.1908, ”Bratlie” og ”Livande forsvar”.

Den 17de Mai 21.07.1908, ”Kva militærnemda meiner”.

²⁷⁷ Funnet står i samsvar med inntrykket Hobson og Kristiansen har av forholdet mellom Bratlie og Stang i perioden. De skriver blant annet at det ikke kan utelukkes at Bratlies lange og bitre kontroverser med Stang kan ha motivert Bratlie til å ramme nettopp Stangs forslag i til forsterkninger ved Glomma-linja i 1907 (Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 23). Bratlie og Stang hadde diskutert forsvarsspørsmålet siden de gikk sammen på Krigsskolen. Bratlie og det unionsvennlige av Høyre ønsket en mobil felthær som kunne forsvare den skandinaviske halvøy sammen med svenske styrker, i motsetning til Stang og Venstres prioritering av å forsvare Norge militært mot et svensk angrep (Hammer, *Georg Stang*, 28,121).

forfølge Lowzow, slik de hadde gjort med Georg Stang før hans død.²⁷⁸ En av årsakene til redaksjonsmiljøets kraftige polemikk mot Bratlie og Høyre var den skarpe politiske striden mellom Høyre og Venstre som fulgte i kjølvannet av hærordningsdebatten.²⁷⁹ Men det var ikke hele forklaringen.

I god tid før striden om hærordningen tiltok hadde *Den 17de Mai* en klar oppfatning om hvorfor Høyre ikke var egnet til å ta avgjørelser i et så viktig kapittel av nasjonens fremtid som forsvarsspørsmålet. I en tekst fra 1907 beskyldte Steinsvik Høyre for ”å ha slokna i sin forsvarshug. Dei vil i minste ikkje gå vidare, enn dei med gode kan faa lov til av Sverige.”²⁸⁰ Det var kun en skikkelig, nasjonal folkehær, som ikke satt sine egne hærmenn mot folket som kunne være skikket i nye forsvarsløsninger for Norge. Høyre derimot hadde nettopp satt opp folket mot hæren med sine svenskevennlige offiserer. Resonnement utdypes noen uker etter.

Da påstod Steinsvik at ”ei militaraand raadde i det gamle partiet.”²⁸¹ I denne konteksten ble ikke en slik ånd tolket som noe positivt. Snarere argumenterte Steinsvik for at Høyre hadde utnyttet den norske hæren til å verne om det gamle byråkratiet og at Stortinget slik ikke kunne føle seg trygg lenger. For å bøte på denne situasjonen hadde folkevæpningssamlagene blitt grunnlagt for å ”verge” det norske folkestyret mot den svenske kongen – og den norske hæren.

På samme tid ble Høyre berømmet for sine offiserer fra Norges Forsvarsforening som med ”manndomslighet” gikk imot ”fredsapostler” som Bjørnson i det han ”skrek” om ”militarisme.” De hadde bidratt med ”brennhug” og fedrelandselsk. Dette stod imidlertid ikke i samsvar med Høyres uvilje til å støtte et sterkt, folkelig landsforsvar. Nei, her skulle alt være utenlandsk og instrumentelt konkluderte Steinsvik resignert.

I Rasmus Steinsviks polemikk kan en spore en tendens til grader av mistroiskhet mot Høyre som indikerte en oppfatning av at Høyres holdninger kunne være direkte skadelig for forsvaret og nasjonen. I sin kritikk av militsinnslag i hæren mente Steinsvik at Bratlie og hans folk ”kaller Lowzow og hans linje for militaristisk så snart de snakker ut mot folket. Til offiserene kvitrer dei imidlertid at det (Lowzows linje) er så demokratisk at det vil ødelegge hæren[...]kvar til sitt bruk”²⁸² avslutter han, som for å understreke dobbeltmoralen i

²⁷⁸ *Den 17de Mai* 20.06.1908, ”Forfylging av forsvarsvenner”.

²⁷⁹ Hoel, *Mål og Modernisering*, 300.

²⁸⁰ *Den 17de Mai* 11.06.1907, ”Vinstre og forsvaret”.

²⁸¹ *Den 17de Mai* 30.07.1907, ”Høgre og landsforsvaret”.

²⁸² *Den 17de Mai* 1908. 06.08.1908, ”Det livande forsvaret.” Samtidig skal det heller ikke utelukkes at både Bratlie og flere med han ønsket å benytte svenske trusselbildeoppfatninger for alt de var verdt for å generere flere ressurser til forsvaret.

utsagnene. Ikke bare hadde Høyre farlige holdninger, de var også utspekulerte og ”slue” i det de forsøkte å lokke ”folket” til å tro på deres forsvarsprogram.

Basert på polemikken mot det som ble oppfattet som Høyres forsvarssyn i *Den 17de Mai* er det ikke usannsynlig at det norske partiet Høyre ble regnet som en nesten like stor militær ”trussel” som Sverige og svenske høyrenasjonalister. Dette kan ses i lys av teorien om at nasjonale bevegelser ikke bare ble motivert ut fra frykt for ytre trusler. Minst like viktig for deres nasjonalmilitære identitet var frykten for indre trusler.²⁸³ Samarbeidsviljen med naboene kunne antyde en vilje blant Høyrefolk til å tilta seg makt innad i forsvaret for så å kunne benytte denne offensivt, også mot sivilbefolkningen, slik mange venstrevridde forsvarsvenner hadde oppfattet de militærunionelle i perioden før 1905.

Samtidig er det forunderlig hvordan Høyreoffiserer fra forsvarforeningen på samme tid ble rost. Dette kan indikere at miljøet rundt *Den 17de Mai* ikke var ensidig påvirket av en nasjonalistisk tankestrømning men at flere ideologier preget deres virkelighetsoppfatning.²⁸⁴ Men først og fremst ble Høyre oppfattet som umoralske, unasjonale og skadelige for forsvarsnasjonen på grunnlag av sitt hærssyn - men de fikk ikke beholde denne posisjonen alene. Også mer moderate grupperinger ble betraktet som forsvarsnasjonens fiender, en av dem var paradoksalt nok ”fredsvennene” i Norge.

4.3 ”Fredsvenner” og ”fredsfaar”

Statsminister Christian Michelsen, hans samlingsregjering og store deler av de som har blitt kategorisert under fanen ”fredsvenner” i Norge kan sies å ha forfektet et nasjonssyn hvor et forsvarssamarbeid med, og diplomatiske forbindelser til Sverige ble viktig i synet på hvordan Norge burde forsvare seg i årene etter 1905.²⁸⁵ Dette hang sammen en annen tolkning av hendelsene i 1905 enn den miljøet rundt *Den 17de Mai* målbar.

Under valgkampen i 1906 uttalte Michelsen hvordan han oppfattet gjennomføringen av Karlstadavtalen som en videreføring av den fornuftige og diplomatiske politikken samlingspartiet hadde ført høsten 1905. Michelsen understreket hvordan forliket var ”et

²⁸³ Se f.eks. Hobson og Kristiansens beskrivelse av de nasjonalmilitæres trusselvurderinger i *Militærmakt, krig og historie*, 23.

²⁸⁴ Dette vil diskuteres videre i kapittel 5.3, 6.2 og 7.

²⁸⁵ Mange av dem ser ut til å ha forbundet Karlstadforliket med fred, jf. kapittel 2.1.2. For en god undersøkelse av Fredsbevegelsen i Norge i perioden se: Mats Rønning, *Fredsfaar i gjentatt strid: Historien om den folkelige fredsbevegelse før 1914*. (Oslo: Masteroppgave i Historie, UiO 2005).

Exempel til Efterfølgelse, et Vidnesbyrd om at[...]to smaa Folk er naaet saa langt i 1905, at de istedenfor at appellere til Vaabnene, gaar til at ordne et stort Opgjør i Fred.”²⁸⁶

Punktene om en demilitarisert nøytral sone og voldgift i Karlstadavtalen ble betraktet som en seier i fredsbevegelsen og vekket internasjonal oppmerksomhet.²⁸⁷ Krisetestemningen som ser ut til å ha grepet deler av miljøet rundt *Den 17de Mai* hadde sluppet taket hos en rekke aktører innenfor Fredsbevegelsen etter 1905. Fredsbevegelsen forbandt ikke sitt nasjonssyn til forsvaret på samme måte som deler av redaksjonsmiljøet gjorde. At deres trusselvurderinger fravek fra redaksjonsmiljøets var naturlig.²⁸⁸

På samme tid kan enkelte av hovedaktørene innenfor *Den 17de Mai* selv defineres inn under Fredsbevegelsen. Ikke minst fremstod Nikolaus Gjelsvik som en god representant, med en fot i begge miljøer. Hoel har påpekt at redaksjonen i *Den 17de Mai* hadde et overordnet godt forhold til Norges Fredsforening.²⁸⁹ Samtidig mener jeg at det vil være riktig å antyde at *Den 17de Mai* var overordnet uenig med Fredsbevegelsen i hva slags trussel Sverige var.²⁹⁰ I sin polemikk mot fredsvennene ble slike gjerne definert som ”fredssauer” i avisen.²⁹¹

En som kan kaste lys over redaksjonsmiljøets forhold til fredsvennene var norskdomsmann og politiker Halvdan Koht (1873–1965). Han er også interessant i denne konteksten fordi han av sine egne ble betraktet som en av de mer forsvarsvennlige i Fredsbevegelsen.²⁹² Rønning har beskrevet Koht som en moderat fredsvenn.²⁹³ Allikevel var han ikke moderat nok for miljøet rundt *Den 17de Mai*. I en leder fra desember 1906 fikk Koht sitt pass påskrevet.

Her ble Koht betegnet som enda barnsligere enn redaksjonen hadde trodd da han ønsket tillit mellom Sverige og Norge i stedet for opprustning.²⁹⁴ Koht ble betegnet som

²⁸⁶ Hals, ”Christian Michelsen og Sverige 1905-1907”, 222. Hals argumenterer for at den ”fornuftige” politiske nasjonalismen hadde satt sine spor i dette miljøet ved at kulturell æreskodeks måtte vike for kompromissvilje og diplomatiske holdninger.

²⁸⁷ Hoel, *Mål og Modernisering*, 308.

²⁸⁸ Roald Berg har poengtert hvordan militaristiske og forsvarsvennlige strømninger definerte deler av den brede fredsbevegelsen som sine ”fiender” i perioden før 1905 (Berg, *Norsk forsvarshistorie* 2, 217-18).

²⁸⁹ Hoel, *Mål og Modernisering*, 307-308.

²⁹⁰ Jf. f.eks. *Den 17de Mai* 03.07.1906, ”Kvi skal vi mismæta 7. juni-verket?” Verken internasjonale fredsmøter eller den norske fredsforeningen stor dekning i avisen i perioden jeg undersøker. At forholdet kan ha endret seg senere år er mulig. Samtidig kan den manglende dekningen i avisen disse årene også ha kommet av at Fredsbevegelsens spilte en liten rolle i det norske samfunnet på denne tiden, sammenliknet med andre politiske pressgrupper – og derav ikke fanget avisens interesse.

²⁹¹ *Den 17de Mai* 28.05.1907, ”Forsvaret”.

²⁹² Halvdan Koht jobbet som *Den 17de Mais* utenriksmedarbeider fra 1894 til 1896 og bidro med innlegg til avisen i tiden etterpå. Samtidig satt Koht mellom 1895-1902 i hovedstyret til Norges Fredsforening, dit kom han også tilbake i 1908. For mer om Kohts tanker rundt fred: Halvdan Koht, *Freds-Tanken Norges-sogo: Norge i den samfolkelege rettsvoksteren*. (Oslo: Det norske samlaget, 1906).

²⁹³ I 1901 ble Kohts forsvarsvennlige retning kalt for ”fredssakens skadedyr” av de pasifistiske strømningene innad i Fredsbevegelsen (Rønning, *Fredsfaar i gjentatt strid*, 2-3).

²⁹⁴ *Den 17de Mai* 22.12.1906, ”Halvdan Koht”.

”djerv” da han ikke ønsket grensefestningene. Bittert konstateres det hvordan Koht betraktet det nøytrale beltet som ”bedre” enn grensefestningene. Samtidig stiller Steinsvik et retorisk spørsmål: Koht kan vel ikke for alvor mene at man ikke skal få bygge nye festningsverk innenfor den nøytrale sonen for å beskytte hovedstaden fra Sverige? Om det blir ufred vil knappest noen spørre Koht hva han mener, da vil de svenske troppene marsjere over det nøytrale beltet uansett.

Teksten avsluttes med å kategorisere Koht som fredsidealist. Om denne ånd ble ført videre i Norge er nordmennene ferdige. Dette var en ånd som ville føre til at Norge sank ned i ”forsvarsnihilisme” og ”avvæpning” samtidig som Sverige ville fortsette sin ”hellige plikt” med å ruste nasjonen. Om ikke Norge så det verdt å ruste opp forsvaret og slik gjøre sin plikt blir kanskje Sverige nødt til å legge Norge under seg igjen, til og med om de ikke vil. Der *Den 17de Mai* med Gjelsvik og Steinsvik i spissen så et behov for å møte Sverige med et kraftig nasjonalt forsvar, ønsket Fredsbevegelsen voldgift og internasjonale avtaler.

Historiker Bjørn Arne Steine har påpekt hvordan Gjelsvik stod for en helt annen linje enn de andre fredsvennene ved å argumentere for et kraftig, nasjonalt forsvar.²⁹⁵ Denne linjen var slik jeg ser det også representativ for Rasmus Steinsvik og de sivile folkevæpnerne rundt avisen. Dette kan forklare mye av redaksjonsmiljøets kritikk av Fredsbevegelsen. Redaksjonsmiljøets desiderte skyteskive i forsvarssaker var imidlertid verken å finne blant fredsvenner eller høyrenasjonalister. Da må en heller vende blikket mot den norske arbeiderbevegelsens og deres økende betydning i perioden.

4.4 Sosialister og forsvarsnihilister – det sosialistiske forsvarsparadoks

Sosialistene i Norge var kontroversielle, unasjonale og uansvarlige forsvarsnihilister i redaksjonsmiljøets øyne.²⁹⁶ ”Dei som vil avvæpning” var ikke egnet i landets forsvarspolitiske ledelse var Rasmus Steinsviks klare og tydelige budskap i 1907.²⁹⁷ Deres holdninger til forsvaret ble ikke bare kritisert, men rent ut diskreditert i miljøet. ”Den sosialistiske faren” var et mye anvendt uttrykk. Hvordan kan det ha seg at en gruppering som i sin politiske grunnholdning, og i mange verdisyn, stod nærmere redaksjonsmiljøet enn de

²⁹⁵ Bjørn Arne Steine, ”Forskning og formidling for fred 1900-1950”. *Historisk tidsskrift*, nr. 2, (2005), 260.

²⁹⁶ For en god oversikt over arbeiderbevegelsens historie i min periode. Jf. Jorun Bjørgum, *Martin Tranmæl og radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918*. (Doktoravhandling Det historisk-filosofiske fakultet: Universitetsforlaget, 1998). For en god fremstilling av antimilitarismen i arbeiderbevegelsen mellom 1906-1916 jf. Øyvind Bjørnson, *Arbeiderbevegelsens historie i Norge 2: På klassekampens grunn*. (Oslo: Tidens norsk forlag, 1990), 321-364.

²⁹⁷ *Den 17de Mai* 11.06.1907, ”Vinstre og forsvaret”.

fleste krefter både til høyre for Venstre og til høyre i Høyre ble regelrett hatet for sitt forsvarssyn?

På sitt partilandsmøte i 1906 vedtok sosialistene i Norge full avvæpning som en del av sitt program. Dette fikk Steinsvik og resten av redaksjonsmiljøet til å se rødt. ”Verst er dette at dei vil ta vekk forsvaret og leggja landet ope for den fyrste den beste som ynskjer aa leggja landet under seg”.²⁹⁸ Dette var ”so vitlaus politik, at dei hermed hev avliva seg sjølve”. Det var ikke ”dei norske pengemennerne” som hadde gått føre i forsvaret av landet, men ”den norske bonden og den norske arbeidaren[...]” Nå kom sosialistene og sa ”vil kong Oscar eller prins Gustaf ta det att, so la han faa det! Lat heile landet verta ein svensk provins!”²⁹⁹

Det har blitt argumentert for hvordan arbeiderpartiet ble den store skyteskiven for forsvarsvenner i Norge etter 1905.³⁰⁰ Med paroler som ”militarismens likkiste” og ”det brukne gevær” var dette heller ikke så rart.³⁰¹ Slike polemiske grep bidro til å skjerpe de forsvarspolitiske frontene i Norge i perioden etter 1905. *Den 17de Mai* sterke reaksjon på sosialistenes ”avvæpningsgalskap” bør først og fremst forstås med utgangspunkt i ulike nasjonssyn og ut fra ulik forsvarsideologisk grunnholdning.³⁰²

At sosialistene, i likhet med regjeringen Michelsen, i tillegg stred om æren for at det ikke ble noen krig i 1905 måtte forstås som et tegn til mangel på forsvarpolitisk dømmekraft.³⁰³ Samtidig forstod åpenbart ikke sosialistene hvordan ”æren” for freden ikke var noe de kunne ”ta”. Denne kom nemlig som ”jolekvelden på kjerringi”, følger en redaksjonsmiljøets logikk. Det var kun fordi Sverige ”var so reint ubudt, at det ingenting kunde gjera”³⁰⁴ at Norge hadde ”vunnet” i 1905. Likeens var det forkastlig at sosialistene i redaksjonens øyne ønsket samarbeid med svenskene. Redaksjonsmiljøets oppfatning av sosialistenes ønske om internasjonalisering og mot nasjonalisering var forkastelig.

Det er liten tvil om at redaksjonsmiljøets forsvarsvennlige og nasjonalistiske argumentasjon ble forsterket av det konfliktfylte forholdet de hadde til sosialistene i politiske og militære spørsmål. Sosialistenes antimilitarisme kan ha vært et sentralt påvirkningselement for militante holdninger i Norge. Samtidig var det ikke bare polemikken og retorikken som

²⁹⁸ *Den 17de Mai* 19.04.1906, ”Sosialistane”.

²⁹⁹ *Den 17de Mai* 19.04.1906, ”Sosialistane”.

³⁰⁰ Jf. Hoel, *Mål og Modernisering*, 209.

³⁰¹ En av de første gangene ”det brukne gevær” ble anvendt som antimilitaristisk symbol var på forsiden av Klassekampen i mai 1912. For mer om dette og antimilitaristiske symboler, jf. Bjørnson, *Arbeiderbevegelsens historie i Norge* 2, 346-358.

³⁰² Arbeiderbevegelsens antimilitarisme bidro til å kløyve det politiske landskapet i en ”forsvarsvennlig” og en antimilitaristisk/sosialistisk leir (Bjørnson, *Arbeiderbevegelsens historie* 2, 324).

³⁰³ *Den 17de Mai* 08.10.1907, ”Svenskane og 1905. Open tale”.

³⁰⁴ *Den 17de Mai* 08.10.1907, ”Svenskane og 1905. Open tale”.

provoserte. På denne tiden var det heller norske sosialisters systemkritikk, de kritiske holdningene til den indre oppbyggingen av forsvaret redaksjonsmiljøet fryktet.³⁰⁵ Slike holdninger fremkom blant annet i sosialistenes bidrag i hærordningsdebatten.

Ingen andre aktører i hærordningsdebatten ble sterkere foraktet av sosialistene enn forsvarsminister Lowzow. I forbindelse med Lowzows hærordningsforslag sommeren 1908 håpet arbeiderpartiets representant på stortinget Adam Egede-Nissen (1868–1953) at Lowzow kunne ”synke ned i de glemselens bølger, hvorfra han helst ikke burde komme opp.”³⁰⁶ For å understreke hvor uenige sosialistene var med forsvarsminister Lowzow, og i en bredere forstand også med redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mai*, kan en betrakte tiden da Stortinget vedtok den nye hærordningen i 1909. Da gikk arbeiderpartiet og det sosialistiske initiativ inn for å løse alle konflikter med tinginger eller voldgift. Videre ønsket de at verneplikten skulle oppheves, rullene makuleres og at alle festningene ble nedlagt. Forsvarsmateriell og eiendommer burde kun benyttes til sivile formål.³⁰⁷

Hvor uenige *Den 17de Mai* var i sosialistenes fraværende forsvarssyn finnes det utallige eksempler på i perioden.³⁰⁸ Sosialistene ble betegnet som alt fra slemme, æreløse, ansvarsløse, dumme, late til naive. Sosialistene manglet ikke bare forsvarsvilje, men også forsvarsmoral. I det store og hele var de helt uten moralske skrupler. Samtidig ga redaksjonen i *Den 17de Mai* sosialistene til en viss grad skylden for at Lowzows hærordningsforlag ble forkastet til fordel for andres. Dette var ikke bare fordi sosialistene ønsket avvæpning. Steinsvik argumenterte for hvordan sosialistene, hvis de ikke fikk gjennomslag for sitt avvæpningsforslag, helst ville ha ”hærstellet saa preussisk som raad er, saa militaristisk som raad er, daa faar dei betre fotfeste for agitationen sin.”³⁰⁹

Agitasjonen Steinsvik henviser til, fant sitt grunnlag i et antimilitaristisk foredrag socialist og fredsvenn Ragnvald Paulson (1858-1926) holdt på Det norske arbeiderpartis landsmøte i Kristiania i 1906. Innlegget ble kalt for *Folkevæpning eller avfæpning*?³¹⁰ Det var ment som en ensidig støtte til partiavdelingen i Bergens forslag om å stryke folkevæpning som et punkt i partiprogrammet. Sosialdemokratiet burde ikke kun motarbeide militarisme og

³⁰⁵ Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 31.

³⁰⁶ Hobson og Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 42.

³⁰⁷ Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 43. Hoel har påpekt at ”Det heile gjentok seg i striden om flåteplanen i 1912” (Hoel, *Mål og Modernisering*, 301).

³⁰⁸ Jf. f.eks. *Den 17de Mai* 02.03.1907, ”De sosialistiske forsvarsnihilistar”: ”De lever kun på store ord og draumar de sosialistiske forsvarsnihilistar”.

³⁰⁹ *Den 17de Mai* 06.08.1908, ”Dersom”.

³¹⁰ Ragnvald Paulson. *Folkevæpning eller avvæpning: Et antimilitaristisk foredrag holdt på Det norske arbeiderpartis landsmøte i Kristiania 1906*. (Kristiania: Arbeidernes Aktietrykkeri, 1907).

fordømme angrepskrig, i følge Paulson. De burde også ”være motstander af forsvarskrig og forkaste tanken om folkevæbning.”³¹¹

Hvorfor folkevæpning og forsvarskrig burde være ulovlig forklarte Paulson videre i foredraget ”[...]skytterlag og folkevæbning vil gjøre menneskene til kraftpatrioter. De henter næring fra vikingtid og fra røverromaner istedenfor at skue fremad mod den store herlige fremtid som vi aner må komme.”³¹² Med unntak av Paulsons åpenbare agitasjon for sosialistisk og internasjonal samling er det mest interessante i denne forklaringen hvordan han tilskrev folkevæpnerne samme type kulturnasjonalistiske ethosbegreper som folkevæpnerne selv beskyldte konservative høyrefolk for å inneha. Sosialister av dette slaget, som på mange vis forkastet all forsvarsideologi miljøet stod for, også den mest nasjonale og identitetsbærende av dem alle, en defensiv folkehær, var rett og slett forkastelige.

Men alle sosialisters forsvarspolitik ble ikke tolket som forkastelig, i det minste ikke i den sivile grenen av miljøet. Den sosialistiske folkevæpningsgeneralen Jean Jaurès³¹³ ble i flere avis kommentarer fra 1906–12 trukket frem som en type sosialist miljøet så opp til. 20. april 1907 påpekte Rasmus Steinsvik at forsvarsnihilismen i Frankrike var avskaffet og at selv Jean Jaurès forstod viktigheten av fedrelandsselsk og forsvarsånd.³¹⁴ For utenforstående kan det virke som et paradoks at norske sosialister ble hudflettet for sitt forsvarssyn mens tyske og franske sosialister ble opphøyet som ”vettuge” forbilder. For Steinsvik var imidlertid forklaringen soleklar.

I mai ble samme budskap gjentatt; at selv de argeste sosialister i Frankrike og Tyskland forstod hvor viktig det var å verge sitt eget land med et sterkt forsvar, ja selv i Danmark hadde de tatt til vett.³¹⁵ Senere dette året påpekte *Den 17de Mai* hvordan det imidlertid hadde oppstått et skille mellom franske sosialister. Det dreide seg om en friksjon mellom sosialister som var *forsvarsnihilister* og de som var *landsforsvarsvenner*.³¹⁶ Den nedsettende betegnelsen *forsvarsnihilist* ble først og fremst anvendt for å beskrive de sosialistene som var imot både forsvarskrig og angrepskrig.

Slik kunne miljøet skille mellom sosialister i Norge som trodde på folkevæpning som en forberedelse til forsvarskrig, men som forkastet store deler av det (offensive) tradisjonelle forsvaret, og de som ønsket full avvæpning, i alle ledd. Det ser ut til at miljøet oppfattet det

³¹¹ Paulson, *Folkevæpning eller avvæpning*, 3.

³¹² Paulson, *Folkevæpning eller avvæpning*, 3.

³¹³ Jf. kapittel 2.2.1 og 2.2.2.

³¹⁴ *Den 17de Mai* 20.04.1907, ”Fransk forsvarsnihilisme”.

³¹⁵ *Den 17de Mai* 21.05.1907, ”Danmark”.

³¹⁶ *Den 17de Mai* 05.10.1907, ”Inkje samlag med forsvarsnihilistane”.

som at norske sosialister oftest kunne betegnes som forsvarsnihilister. En slik oppfatning kommer klart til uttrykk i avisen.

I en kommentar fra mai 1907 uttalte skribenten at de norske sosialistene var imot ”militarisma, det vil seia landsforsvaret.”³¹⁷ I en tekst fra august samme år argumenteres det for hvordan svenske forsvarsnihilister påvirket norske sosialister og om hvordan disse mente at forsvarskrig og angrepskrig var to sider av samme sak.³¹⁸ Som om ikke det skulle være nok talte denne sosialisten stygt om alt forsvar og mente det kun var et våpen for kapitalistene. I oktober ble norske sosialister betegnet som fedrelandsløse³¹⁹ og i november fikk de så hatten passet fordi de ikke forstod hva ”militarisma” innebar.³²⁰

Denne teksten er interessant fordi mange av de sentrale sosialistlederne selv ble beskyldt for å være ”militarister” kort tid tidligere. I 1905 ”var det bare ein samstemt forsvarsvilje å merke i landet” i følge redaktøren. Videre ble det påpekt hvordan flere av de sentrale sosialistlederne hadde reist seg mot ”karlstad-semja” i 1905. Samtidig forklarte Steinsvik årsaken til at dette endret seg. For på landsmøtet i 1906 kom ”fredsidealist” Rangvald Paulson på sosialistenes landsmøte og ”forkynner at det ville ha vore brotsverk aa verja seg imot svensken”.³²¹ Etter dette ble all ”forsvarshug burtblaasen” hos sosialistene. ”Aldrig har ein sett slik ”veikskap” og ”vannhug” hos norske menn.”³²²

Disse funnene samsvarer med tendensene Øyvind Bjørnson har påpekt i sin fremstilling av Arbeiderbevegelsen.³²³ Bjørnson redegjør for hvordan Det norske arbeiderparti går fra å oppfordre sine medlemmer til å melde seg inn i skytterlagene på 1890-tallet, da folkevæpningsideologien ble sett på som det eneste legitime og gode forsvarsmiddelet. Til å vedta full avvæpning i 1906, blant annet på grunnlag av Paulsons foredrag. Paulsons agitasjon for full avvæpning kunne betraktes som et ledd i en større åndskamp mot militarisme, slik Bjørnson beskriver dette³²⁴

Slik jeg ser det kan arbeiderbevegelsens radikale standpunkt i Norge i 1906 tyde på at folkevæpningsentusiastene nærmet seg det tradisjonelle forsvaret i en høyere grad en tidligere. Dette har vi allerede delvis fått bekreftet i det man ser hvordan miljøet rundt avisen hadde tett bånd til militære meningsfeller. Bjørnson har forklart at antimilitarismen var sterkere blant arbeiderbevegelsen i Norge på grunnlag av en marxistisk oppfatning av

³¹⁷ *Den 17de Mai* 23.05.1907, ”Ungsosialistane”.

³¹⁸ *Den 17de Mai* 24.08.1907, ”Soialist-stemnet”.

³¹⁹ *Den 17de Mai* 05.11.1907, ”Dei fedrelandslause”.

³²⁰ *Den 17de Mai* 12.11.1907, ”Antimilitarisme”.

³²¹ *Den 17de Mai* 12.11.1907, ”Antimilitarisme”.

³²² *Den 17de Mai* 12.11.1907, ”Antimilitarisme”.

³²³ Bjørnson, *Arbeiderbevegelsens historie i Norge* 2, 322-330.

³²⁴ Bjørnson, *Arbeiderbevegelsens historie i Norge* 2, 328.

militarisme hvor grunnsynet var at kapitalismen underbygget militarismen, og derav måtte bekjempes.³²⁵

Jeg finner imidlertid grunn til å peke på muligheten for at grunnlaget for deres kraftige antimilitarisme også kunne være fordi de som tradisjonelt hadde forfektet defensiv folkevæpningskrig fant for mange fellespunkter med de nasjonalmilitære i kjølvannet av 1905. Derav ble konseptet *forsvarskrig*, og den defensive folkehæren som skulle besørge en slik, vanskelig å svelge for sosialistene i Norge. Hvor vanskelig dette kunne ha vært understrekes i Paulsons foredrag av 1906, og bringer oss tilbake til utgangspunktet: ”[...]hadde svenskene overfalt Norge i 1905, ville det være en forbrytelse å forsvare seg”, hevdet Paulson.³²⁶

Uavhengig av fredsidealist Paulsons agitasjon mot folkevæpning ble Egede-Nissens forslag om å legge ned sentrale deler av folkevæpningsforsvaret nedstemt i Stortinget i 1909 og innstillingen om ny hærordning vedtatt samme høst. Komiteen ønsket å bevare og videreutvikle Det frivillige skyttervesenet. Dette var en institusjon som representerte et landsomfattende kontaktpunkt mellom sivile og militære, og som var uttrykk for militstankens sterke stilling i det norske samfunnet.³²⁷

³²⁵ Bjørnson, *Arbeiderbevegelsens historie i Norge* 2, 330.

³²⁶ Her etter Bjørnson, *Arbeiderbevegelsens historie i Norge* 2, 328.

³²⁷ Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 49.

Oppsummering

I møtet med meningsmotstandere til høyre og venstre for seg selv er det slående hvordan miljøets polemikk kan være med på å beskrive fragmenter av deres virkelighetsoppfatning i forsvarsspørsmål. I redaksjonsmiljøets øyne ble både svenske og norske høyrenasjonalister betraktet som offensive og spekulative fiender av nasjonen og forsvaret. Fredsvennene ble karakterisert som naive og dumme i sitt syn på internasjonale avtaler mens norske sosialister ble regelrett bannlyst for sine fraværende støtte til forsvaret.

At sosialistene i Norge helt forkastet folkevæpningslinja og dens goder gjorde dem til en stor militær trussel i perioden, kanskje hakket verre enn Høyre, som tross alt eide en form for forsvarsmoral. Felles hadde aktørene både til høyre og venstre for miljøet rundt *Den 17de Mai* at de ble betraktet som unasjonale, fedrelandsløse og satt i forbindelse med miljøets polemiske bruk av begrepet militarisme.

Begrepet militarisme stikker seg ut i debatten, som en indikator på hvor store fiender av (folke)forsvaret, og derav også nasjonen, deres meningsmotstandere var. Begrepet fremstår som et allsidig og formbart begrep.³²⁸ I det begrepet ble benyttet i samband med polemikken mot Høyre var miljøet i utgangspunktet mot militarisme, da dette først og fremst ble forbundet med et prøyssisk og maskinelt, profesjonelt forsvar. I det sosialistene legger det defensive folkeforsvaret inn i militarismebegrepet blir dette imidlertid benyttet for å fremheve hvor feil sosialistene tar og for hvor mye miljøet støtter opp om en slik form for militarisme. I en slik kontekst var begrepet i sin samtid ikke bare kontroversielt, men også fleksibelt. Dette er et viktig poeng i en kontekst hvor selve militarismebegrepets natur kan være gjenstand for diskusjon slik det vil bli i kapittel seks.

Miljøets polemikk med meningsmotstandere i militærpolitikken har bidratt til å avdekke hvordan miljøet oppfattet det som at meningsmotstandernes forsvarssyn ikke var i tråd med Norges interesse som nasjon, de kunne derav defineres som nasjonens ”indre fiender”. En slik oppfatning forsterket miljøets tro på sin prinsipielle forsvarsideologi hvor behovet for en folkelig, nasjonal og lojal hær stod i fokus. De samme indre fiendene stod som grelle kontraster til dette behovet. Enten ved at de ønsket et profesjonelt og ”mekanisk”, moderne og ”unasjonalt” forsvar, eller ved at de ikke ønsket noe hævesen, eller forsvar i det hele tatt.

³²⁸ Jf. kapittel 2.2.2 og 6.1.

5 NASJONEN, FORSVARET OG FOLKEVÆPNINGA

Lær son din aa skjota! ³²⁹

*Lær son din aa skjota, du sorglause mann,
som kyter av Noreg so fritt!
Lær son din aa skjota, so verja han kann
den heimen som federne frelst honom vann,
det landet, der vardene loga og brann.
Lær son din aa skjota, du fredsæle mann,
um Norig skal nemnast som ditt!*

*Kvar einaste toppen, som tolvaaring er,
ei byrsa til bruks du maa gje!
So skal du faa sjaa, vi skal faa oss ein her,
ein fylking, som ingen so letteleg slær,
eit Norig som siger i barmen sin ber!
Lær son din o skjota! Og liva han fær
i ferdrene-heimen i fred.*

Nasjonalromantiske og heroisk militante dikt som dette over kan stå som uttrykk for noen av elementene i miljøets prinsipielle forsvarsprogram, først og fremst formidlet gjennom idealet om ”folket i våpen”. I en bredere forstand dreide dette seg om hva redaksjonsmiljøet trodde at måtte til for å beskytte, bevare og bygge opp Norge som nasjon. Forsvaret spilte en essensiell rolle i denne prosessen.

I de foregående kapitlene fremkom det hvordan redaksjonsmiljøets forsvarsengasjement var omfattende de første årene etter 1905. Engasjementet dreiet seg ikke bare om frykt for aktuelle, situasjonsbetingede ytre- eller indre trusler. Redaksjonsmiljøet var preget av en grunnleggende ideologi hvor militæret spilte en sentral rolle for kretsens nasjonsoppfatning. Dette kapitlet har som formål å identifisere og analysere idéelementer i redaksjonsmiljøets prinsipielle forsvarsprogram, med et hovedfokus på folkevæpningsideologien.

Kapitlet er delt i tre deler. Den første delen tar for seg de sivile aktørene i *Den 17de Mai* forhold til folkevæpningslinja. Andre del går dypere inn i militære premissleverandørers syn på og forhold til det samme forsvarprogrammet. I del tre analyseres denne linjen som en del av en nasjonalmilitær tradisjon hvor forsvaret knyttes tett til nasjonalisme som et viktig element i norsk nasjonsbygging.

³²⁹ *Den 17de Mai* 22.01.1907, ”Lær son din o skjota!”.

5.1 Sivilistene, nasjonen og folkevæpningslinja

Mellom 1906 og 1912 ser det ut til at redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mai* føyer seg inn i en bredere strømning de kan sies å ha vært påvirket av helt siden slutten av 1800-tallet.

Redaksjonsmiljøet, først og fremst i form av sivile premissleverandører som Rasmus Steinsvik, støttet ideen om et sterkt nasjonalt territorialforsvar. Samtidig var de skeptiske til det tradisjonelle forsvarets krav om profesjonalisering og små hærenheter, men omfavnet folkevæpnings- og militstanken.³³⁰

Det empiriske grunnlaget for redaksjonsmiljøets støtte til folkevæpningslinja som uttrykt i avisen etter 1905 er overveldende. Dette kan settes i forbindelse med *Den 17de Mais* spesifikke ønsker om militære reformer, ikke minst tilknyttet hærordningsdebatten. Samtidig kan miljøets folkevæpningsideologi stå til uttrykk for en vedvarende tendens i de sivils tanker om forsvaret og det nasjonale.

5.1.1 Folkevæpningsideologien – det beste nasjonale forsvaret

I Venstre ble ønsket om å bygge et nasjonalt forsvar initiert av Johan Sverdrup.³³¹ Som følge av oppfatningen om rollen militæret hadde spilt som kongemaktens lojale støttespillere under unionstiden hadde Venstres forsvarspolitikk tradisjonelt vært preget av mistillit til forsvaret generelt og offiserkretsene spesielt.³³² Både i sivile og militære miljøer fantes det imidlertid krefter som ønsket å lede forsvarspolitikken i nye baner etter unionsoppløsningen. Som øverste symbol for *Den 17de Mais* initiativ og ønsker stod venstreideolog Johan Sverdrup.

I mai 1907 ble Johan Sverdrup avbildet på en helside i *Den 17de Mai*, sammen med en tekst hvor hans intensjoner for et nasjonalt forsvar ble tolket på denne måten: ”Han såg og visste, at me kunne ikkje gå til eit alvorlegt oppgjerd, fyrr me hadde ein hær; eit forsvar, ett forsvar som ein kunde lita paa”.³³³ Et nasjonalt forsvar skulle styrkes og fremmes via tankene om ”hele folket i våpen” med alle de fysiske og moralske godene dette medførte. Et slikt forsvar kan betraktes som *Den 17de Mais* ultimate, ideologiske trusselbildetaktikk.

Redaksjonelle tekster som støttet opp om folkevæpningstanken og dets ideologiske program holder seg jevnt i *Den 17de Mai* frem mot første verdenskrig.³³⁴ Folkevæpningslinja

³³⁰ Hoel, *Mål og Modernisering*, 179.

³³¹ For mer utdypende om dette initiativet jf. kapittel 2.2.1.

³³² Andersen, *Opprustning og unionsstrid*, 122.

³³³ *Den 17de Mai* 16.05.1907, ”Johan Sverdrup”.

³³⁴ Ole Dalhaug har registrert over 613 tekster under kategorien Forsvaret i databasen over *Den 17de Mai* mellom 1906–1913. Svært mange av dem har fokus på territorialforsvaret, hæren og folkehæren – eller det som også har blitt kalt for ”landsforsvaret”. Ved siden av fantes 63 tekster som i følge Dalhaug beskrev folkevæpningssamlagene direkte. Ved siden av dette har jeg funnet mange tekster som omhandler miljøets

kan betraktes som et sentralt trekk i *Den 17de Mais* forsvarsideologi. *Den 17de Mais* redaktør Rasmus Steinsvik kan være med på å bekrefte denne tendensen. Hans holdninger til ”folket-i-våpen” forblir de samme fra avisens grunnleggelse til Steinsviks død i 1913. Johan Sverdrups tanker om folkevæpning var noe av det første Steinsvik skrev om i *Den 17de Mai* i 1906. De samme folkevæpningstankene var noe av det første som ble satt i sammenheng med redaktørens ideologiske prosjekt i nekrologen skrevet om ham av Arne Garborg i 1913.³³⁵ Det var og forble:

Johan Sverdrups store tanker um ”folket i våpen” vi no lyt ty til. Denne tanken treng ikkje dylja seg fram. Han toler dagsljøset. Han toler at man ser på han frå alle kantar. Ja han maa just fram i dagsljøset saa folk kan sjaa han og verta glad i han.³³⁶

Folkevæpningslinja hadde en lang tradisjon i norsksdomsmiljøet. I et internasjonalt perspektiv kan den norske Folket i våpen – tradisjonen først og fremst forstås ved å rette blikket mot samtidens Frankrike.³³⁷ Som en del av den venstreradikale fraksjonen på ytterste venstre fløy i Norge fantes det mange likhetstrekk mellom Jaurès holdninger til forsvaret i Frankrike og sivilistene i *Den 17de Mais* holdninger til forsvaret i Norge. Ved å betrakte Steinsviks argumentasjon for folkevæpning får man en forståelse for et sett av militære idealer som utgjorde en vesentlig del av sivilistenes prinsipielle forsvarsprogram og et viktig grunnlag for folkevæpningsideologien.

Fyrste kravet er eksis og (fraa 13 aars alderen) skyteøving i folkeskulen. Hertil trengs det, at lærarane fær sopass skuling at dei kan leida øvingane. (Det maa vel kunne stellast so at lærarane også vert underoffiserar). For det andre tvungi øving i skyttarlag for all verjepliktig ungdom. Skyttarlagi maa sjølvstøtt faa den rette hærmannslege ordning. Lærar-undaroffiserene vil kunne styra skyttarlagi.³³⁸

Dette var *Den 17de Mais* ønsker for forsvarsprogrammet satt ut i praksis. Folkevæpningslinja skulle gjennomføres gjennom utdanningssystemet og skytterlagbevegelsen, og gjennom en samkjøring mellom lærerne og offiserstanden. Et slikt forsvarprogram ville føre til en lønnsom ressursutnyttelse av små forsvarsmidler. Med de økonomiske midlene forsvaret hadde tilgjengelig mente Steinsvik at ”me vil for desse kunne få den aller beste folkehær, um kvar krone vart nytta paa rette maaten”.³³⁹ Samtidig ville dette være et tvers gjennom lojalt og toppmotivert forsvar hvor alle norske menn ble benyttet for å styrke forsvaret.

forsvarsengasjement som enten ikke er registrert i Dalhaugs database eller som implisitt kan stå til uttrykk for deler av deres engasjement for forsvaret. Blant annet finnes det mange notiser som beskriver ulike skytterlag og ungdomslags aktiviteter i perioden som ikke er medregnet i databasen.

³³⁵ *Den 17de Mai* 3, 12, 17.1913, ”Rasmus Steinsvik”. I disse skriftene skriver Garborg blant annet at ”etter nederlaget i Karlstad var landsforsvaret vår fyste nationale sak”.

³³⁶ *Den 17de Mai* 31.03.1906, ”Hærstellet – Nye Planar”.

³³⁷ For mer om Jean Jaurès og den franske militstradisjonen jf. kapittel 2.2.

³³⁸ *Den 17de Mai* 31.03.1906, ”Hærstellet – Nye Planar”.

³³⁹ *Den 17de Mai* 31.03.1906, ”Hærstellet – Nye Planar”.

Naar ein so litt um senn fær kroppsøving og gymnastikk inn i skulen, fær all ungdom inn i skytterlagi, fær lærarar, ingeniørar, skogsfolk og andre noko meir upptamde i hæteneste sa den under ein ufred kan rykkje upp i forsvarstilling med kvart offiserar og underoffiserar fell i fraa- so kan me faa ein hær mannsterk nok til aa verja vaar lange grense.³⁴⁰

Aller viktigst for *Den 17de Mai* var at deres prinsipielle forsvarprogram skulle kunne ruste soldatene og ”norske menn” til å verge landets lange grense, også i fredstid. For å kunne sikre dette måtte soldatene leve opp til et sett med militære idealer som kunne kobles direkte til nasjonalistiske ideer og militante holdninger. Gjennom folkevæpningsprogrammet kunne Norge ruste opp en solid, norsk hær, både i fysisk og moralsk forstand. Slik ble dette uttrykt i en redaksjonell tekst i 1907:

Fær me etterkvart hæren skipa etter vaare eigne vilkaar, og med oppøving heilt ifraa skulen av (som no i Sverige), og med førarar som er norske i hug som i tale³⁴¹ – daa vært det ikkje lengi fyrr kvar mann held det for ein ære og ein rett å være fullfør verjer for heim og heimefolk.³⁴²

En realisering av folkevæpningslinja betydde at ”folk vil faa tru til hæren, og verte glade i hæren.[...] Da vil Norig vera so trygt som land kann være i ei villmanns-tid.”³⁴³ Men aller viktigst var det at folket måtte oppøves til å få en sterk og sunn forsvarvilje og forsvarsmoral. Viktigheten av dette kunne ikke understrekes tydelig nok: ”Først og fremst ein fast vilje i sjølve folket til aa setja alt inn paa aa verja landet naar faaren melder seg. Dernest ein god upptamd evne i hæren til aa nytte ut alle forsvarmidlar.”³⁴⁴

Den 17de Mais forsvarsprogram samsvarte med deres politiske grunnsyn. I juni 1907 skrev Steinsvik en tekst om Venstre og forsvaret, hvor det kan oppfattes som om det var Venstres linje å fullføre ”Sverdrups linje.”³⁴⁵ Politiske idealer som demokrati, liberalisme og folkelighet ble koblet direkte til folkevæpningslinja i teksten.³⁴⁶ Ideologien var selvoppfyllende i det den symboliserte en av norskdomsbevegelsen ytterste målsetninger. Det var gjennom staten, demokratiet og forsvaret nasjonen skulle bygges. Utdanningssystemet, særlig folkeskolen, ble en viktig brikke i deres ideologiske forsvarspuslespill.

³⁴⁰ *Den 17de Mai* 30.05.1908, ”Den nye hærskipnaden”.

³⁴¹ Agitasjon for å lære nynorsk på underoffiserskolen kan avdekkes i hele perioden. Fra et nasjonalismeteorisk perspektiv er det interessant at språk og forsvar knyttes sammen på denne måten. Se for eksempel *Den 17de Mai* 04.07.1907, ”Underoffiserskulen og Nynorsk”. *Den 17de Mai* 13.07.1907, ”Skyttarene og norsken”. Se videre i Hoel, *Mål og Modernisering*, kapittel 5 og 8 som har diskutert denne koblingen.

³⁴² *Den 17de Mai* 27.04.1907, ”Ein norsk hær”.

³⁴³ *Den 17de Mai* 27.04.1907, ”Ein norsk hær”.

³⁴⁴ *Den 17de Mai* 15.01.1910, ”Forsvaret”.

³⁴⁵ *Den 17de Mai* 11.06.1907, ”Vinstre og forsvaret”.

³⁴⁶ Sentrale stortingspolitikere som Johan Castberg støttet også denne linjen. I en tekst skrevet om Castberg fremkom det hvordan han støttet folket i våpen tanken og Sverdrups tanker. For at forsvaret skal gjøre sin nytte må nasjonalfølelsen hos den vernepliktige ungdommen styrkes påpekte Castberg. Her var maalstriden viktig, som ledd i det ”nationale attreisningsarbeidet” i følge Castberg. (*Den 17de Mai* 08.09.1908, ”Castberg”).

5.1.2 Utdanningssystemet – idrett, skyteøving og moralsk oppseding

Et sentralt idéelement i *Den 17de Mais* folkevæpningsideologi var troen på utdanningssystemets funksjon for det norske forsvaret. Det fantes flere måter utdanningssystemet skulle bidra til å skape og dyrke frem gode, nasjonalsinnede soldater og borgere. Redaksjonsmiljøet argumenterte for sterkere innslag av eksersis, gymnastikk og skyteøving i skolen. Det var folkeskolen argumentasjonen ble innrettet mot.

Dette kan si noe om sivilistenes verdisyn som en del av et folkelig og demokratisk miljø. Sivilistene var en del av en opprørsbevegelse som på den ene siden fant sin plass i norskdomseliten men som samtidig ønsket å ”bygge” nasjonen nedenfra og opp, blant annet gjennom folkeskolen.³⁴⁷ I nasjonalismeforskningen er det bred enighet om at skolen er den viktigste institusjonen for utbredelsen av nasjonale ideer og forestillinger, og for å skape en nasjonal identitet.³⁴⁸ I denne undersøkelsen kan skolen betraktes som et forum for spredning av en nasjonalmilitær identitet. For sivilistene i redaksjonsmiljøet dreide dette seg først og fremst om en folkevæpningsidentitet.

Synet på utdanningssystemet som en viktig del av folkevæpningsideologien kommer blant annet til uttrykk i tekster som tar for seg idrettens vesentlige virkning for norske gutter og soldaters fysiske og moralske styrke. En del tekster i *Den 17de Mai* drøftet idrettens virkning for nasjonal og militær oppfostring i og utenfor skolen.³⁴⁹ Ofte ble det argumentert for mer idrett i og utenfor skolen. Idretten gjaldt alt fra klassisk linjegymnastikk i skolesalen til krigsøving på ski for menn og gutter fra Det frivillige skyttervesenet.³⁵⁰

Ofte ble sportsgrener som falt ”naturlig” for Norge trukket frem. Spesielt gjaldt dette vintersportsaktivitetene. Slik ble sportslig utfoldelse også forbundet med nasjonal identitet, noe som ikke var uvanlig på denne tiden.³⁵¹ Fra 1890-årene befestet skisporten seg som Norges nasjonalidrett.³⁵² Det spesielle med idretten er at den får sin plass i utdanningen av forsvaret, som en styrkende og oppbyggende moralsk faktor for soldatene. I tillegg ble idretten knyttet til maskulinitet og til mandige aktiviteter som for eksempel jakt. I en tekst om ”Veidellov og forsvar” fra 1907 ble det argumentert for at friere jakttilgang for norsk ungdom

³⁴⁷ For mer om nasjonsbygging ”nedenfra” jf. kapittel 2.1.2 og 7.2.

³⁴⁸ Dag Thorkildsen, ”En nasjonal og moderne utdanning.” I *Jakten på det norske*, redigert av Øystein Sørensen (Oslo: Gyldendal Akademiske, 2001), 265.

³⁴⁹ *Den 17de Mai* 13.01.1906, ”Idrotten og vaar nasjonale vokster”. Her argumenteres det blant annet for at: ”[...]me som vil fremme eit rikt, sterkt liv paa nasjonal grunn, me skulda arbeide meir for idrotten.”

³⁵⁰ Jf. f.eks. *Den 17de Mai* 28.02.1907, ”Krigsøving på Ski”.

³⁵¹ Flere samfunnsdebattanter argumenterte for skiløpingen spesielt og idrett generelt som styrkende for nordmenns nasjonale identitet. For eksempel Fridtjof Nansen og Henrik Angell. Jfr. Matti, Goksøyr, ”Idretten og det norske - aktivitet som identitet”. I *Jakten på det norske*, redigert av Øystein Sørensen (Oslo: Gyldendal Akademiske, 2001), 165.

³⁵² Goksøyr, ”Idretten og det norske: aktivitet som identitet”, 170.

på høsten ville føre til "[...]ein meir livsglad ungdom, eit friskare og sterkare folk og at unggutane vilde verta dugande hærmenn."³⁵³

Det viktige med idrett i alle sine former var at den bygget vidare på nordmannens naturlige anlegg for fysisk styrke, samtidig som den fordret en sunn livsstil og slik også påvirket "gutane" til å forkaste umoralske aktiviteter som eksempelvis brennevinsdriking. Den kroppslige styrken ble forbundet med en sunn og sterk moral og en fedrelandshug som var essensiell for å kunne ønske å forsvare Norge på best mulig måte. Steinsvik henviste blant annet til tyske "studerande" som hadde "mykje med gymnastik og fekting" så de ikke skulle bli "veike".³⁵⁴

En annen av avisens skribenter uttrykte følgende ønsker for "ein sterk ungdom". "Kvar bygd maa ha si badstove og ungdomen maa like fraa skuledagane lærast upp i all slags idrott og vaapenbruk."³⁵⁵ Årsaken til at idretten var så viktig var blant annet fordi dette var en måte å styrke folket på i fredstid til den dagen da krigen ville komme.³⁵⁶ Gjennom mer idrett i skolen ville guttene til enhver tid være beredt til å rykke ut i krig hvis landet ble angrepet. Det beste for Norge ville selvsagt være om ikke "alle dessji lagi[...]skyttarlagi som finnes i nesten kvar bygd[...].take opp idrottssaken saman med skyttersaki soleis at kvart skyttarlag også var eit idrettslag."³⁵⁷

Ved siden av mer idrett og gymnastikk i skolen var det en grunnleggende idé for *Den 17de Mai* at ungdommen fikk skytetrening i skolen.³⁵⁸ Jo flere skudd dess jo bedre, fra svært ung alder. Det var viktig at denne skyteøvingen startet tidlig slik at guttene rakk å bli gode skyttere til de nådde vernepliktig alder. Steinsvik fremhevet hvordan dette hang sammen ved å vise til et eksempel fra en folkeskolelærer. Eldre ungdom var det vanskelig å lære opp til god bruk av "byrsja". "Anleis (er det) med skulegutane. Dei er lettnæme, viljuge, lydige so det gjeng som ein leik med aa faa dei til aa gjera alt som det skal gjerast".³⁵⁹

³⁵³ *Den 17de Mai* 15.06.1907, "Veidellov og Forsvar".

³⁵⁴ *Den 17de Mai* 30.07.1908, "Tru det ville vera so ille". Denne teksten var delvis ment som en støtte til deler av Lowzows hærordningsforlag som innebar at studenter burde få hærtrening på universitetet jf. kapittel 5.1.4 Også Sophus Christensen interessert i tysk ungdom. Jf. del 5.2.3 og kapittel 6.2.

³⁵⁵ *Den 17de Mai* 13.01.1906, "Ein sterk ungdom".

³⁵⁶ *Den 17de Mai* 13.03.1906, "Idrotten og voor nasjonale vokster".

³⁵⁷ *Den 17de Mai* 13.03.1906. "Idrotten og voor nasjonale vokster". I teksten foreslås det å lage ein øvingsbok i gymnastikk for å fremme idretten blant ungdom. Denne kunne "kaptein Angell" være skikket til å lage. For mer om Henrik Angell jf. kapittel 5.2.2.

³⁵⁸ Jf. f.eks. *Den 17de Mai*, 21.08.1906, "Skyteøving i Skulen". 04.05.1907, "Sjoting i skulane". 13.03.1909, "Skyttarskipnaden. 03.08.1909, "Skyteøving i folkeskulen". 11.12.09, "Skyting i skulen". Dette er tekster som eksplisitt drøftet skyteøving i skolen. Det fantes også mange tekster som drøftet temaet i samband med større forsvarspolitiske spørsmål.

³⁵⁹ *Den 17de Mai* 03.08.1909, "Skyteøving i folkeskulen".

Skyteøvelsene skulle være tvungne og hver og en gutt burde få skyte med så mange skarpe skudd som mulig under øvelsene.³⁶⁰ Øvelsene skulle selvsagt finne sted i skolens kjernetid. Årsaken til disse strenge kravene ligger slik jeg oppfatter det i folkevæpningsideologiens natur. For at flest mulig ”vanlige” folk skulle kunne fungere under en forsvarskrig måtte de ha god militærtrening. Slik trening ville samtidig gi nordmenn nok forsvarsmoral til å forsvare sin nyvunnede selvstendighet.

Steinsvik rapporterte om hvilke konkrete positive konsekvenser skyteøvelsene i skolen allerede hadde fått de steder hvor denne hadde blitt innført. I følge Steinsvik hadde en lærer svært gode erfaringer med slike øvelser hos sine unge elever. Elevene hadde lært seg å håndtere bøssa raskt og smidig.³⁶¹ Praksisen ville øke ”gutanes” naturlige arbeidshug, og kunne bidra til nasjonsbygging i konkret og praktisk forstand. Ideene oppfordret til å bygge opp den norske hærmannen med utgangspunkt i sin ”naturlige” arv, noe som i høy grad kan tilknyttes nasjonal identitet.

Det fantes altså særskilt mange fysiske og psykiske goder ved idrett og skyteøvelser i folkeskolen. I en tekst fra desember 1909 ble det hevdet at den gjeveste julegaven norske skolegutter kunne få var skyteøving i skolen.³⁶² Særlig gjaldt dette fordi miljøet betraktet folkevæpningens idealer for oppmuntrende for ”gutanes” og soldatenes ”hug” i fredstid. Slik ble idrett og skyteøving noe mer enn dannelselse av nasjonal identitet, det ble en fundamental faktor for moralsk oppsedning i forsvaret, og i en bredere forstand et nasjonsbevarende element i Norge.

5.1.3 Det frivillige skyttervesenet – et styrkende ledd for den regulære hær?

Tvunget øving i skytterlag var også en nødvendighet for å kunne realisere folkevæpningsideologien. Det frivillige skyttervesenet hadde utspring i perioden før den mest intense frigjøringsnasjonalismens inntog i Norge i 1894. Det utviklet seg parallelt med Norges nasjonale frigjøring. Skyttervesenet bestod av en tilslutning av frivillige væpningsentusiaster som mottok bred resonans fra sivilistene i redaksjonsmiljøet for sine ideer om forsvaret. Ulike skytterlag fikk sin tilmålte spalteplass i avisen da de hadde holdt styremøte eller skytterstevne.³⁶³ Dekningen av slike saker var ikke overveldende, men heller ikke avtagende.

³⁶⁰ *Den 17de Mai* 08.01.1907, ”Kor mange skarpe skott”.

³⁶¹ *Den 17de Mai* 03.08.1909, ”Skyteøving i folkeskolen”.

³⁶² *Den 17de Mai*, 11.12.1909, ”Skyting i skulen”.

³⁶³ Jf. f.eks. *Den 17de Mai*, 23.06.1906, ”Landsskyttarstemna”. 25.06.1907, ”Landsskyttarstemna”. 30.06.1908, ”Landsskyttarstemna”. 06.04.1909, ”Skyttartinget”. 18.01.1910, ”Landsskyttarstyret”. 13.07.1911, ”Skjotedagen”.

Rasmus Steinsvik var selv aktiv skytterlagsmann i Christiania krets skytterlag og mange av tekstene i avisen om skytterlagsvirksomheten var skrevet av han.³⁶⁴ Sentrale ledere i Det frivillige skyttervesenet fikk også spalteplass. ”Skytterlagsgeneralen” Ola Five ble holdt under *Den 17de Mai* vinger. Five ble betraktet og beskrevet som det frivillige skyttervesenets store leder, som alltid hadde frontet skytterlagsgleden.³⁶⁵

Redaksjonsmiljøet argumenterte stadig for hvorfor Det frivillige skyttervesenet burde få mer økonomisk støtte.³⁶⁶ Under hærordningsdebatten i 1908-10 var den økonomiske prioriteringen av skyttervesenet en av redaksjonsmiljøets kjepphester.³⁶⁷ Som kontrast ble Sverige flere ganger fremhevet når det gjaldt den økonomiske satsingen på skytterlagene.³⁶⁸ Skytterbevegelsen i andre europeiske land fungerte også som foregangsland med sin skytterlagsorganisasjon. Sveits og Montenegro ble fremhevet som spesielt gilde forbilder.³⁶⁹

Viktigheten av den frivillige skytterlagsbevegelsen hang sammen med *Den 17de Mai* oppfatning av at bevegelsens samarbeid med de tradisjonelle grenene av hæren utgjorde en betraktelig styrke og folkeliggjøring av forsvaret. Avisredaksjonen forteller eksempelvis om skytterlag som får være med på øvelser sammen med profesjonelle grener av hæren og om hvor sunt dette var.³⁷⁰ I februar 1907 deltok 40 mann fra Det frivillige skyttervesenet på ”krigsøvingar paa ski” sammen med garden, kadettene og feltartilleriet. Skribenten understreket hvordan det var utenfor tvil at ”slike smaa flokkar av flinke skyttarar med gode førarar i ein verkeleg krig vilde kunne verta til stort gagn for forsvaret.”³⁷¹

Det ser ut til at skytterlagsbevegelsen ble betraktet som forsvarets nødvendige forlengende, sivile arm. I en tekst fra april 1907 ble det fremhevet hvordan landsskytterstyret argumenterte for at de årene vernepliktige soldater ikke var inne i hærtjenesten kunne de øve seg i skytterlagene.³⁷² Slik tilla de skytterlagsbevegelsen en viktig funksjon i forsvaret av Norge. Utenlandske forbilder ble også benyttet for å argumentere for skyttervesenets funksjon

³⁶⁴ Av de 62 tekstene Dalhaug lister opp som direkte omhandlende skytterskipnaden mellom 1906-13 har Steinsvik undertegnet på 17 av dem. I tillegg kan flere av de redaksjonelle tekstene ha tilkommet under hans penn. 17 av tekstene er signert av offiserer eller som ”ukjent”, resten er redaksjonelle tekster. I tillegg finnes et antall notiser og småtekster som omhandler skytterbevegelsen som ikke er registrert i databasen.

³⁶⁵ *Den 17de Mai* 27.06.1907, ”O. Five”. *Den 17de Mai* 03.10.1908, ”O.Five. Formann i skyttarkontoret”.

³⁶⁶ *Den 17de Mai* 02.03.1907, ”Skyttarskipnaden”.

³⁶⁷ Jf. *Den 17de Mai* 16.09.1909, ”Verneplikt. Kroppsøving i Folkeskulen”: utgjorde et referat fra odelstinget som hadde vedtatt en bolk av den nye vernepliktsloven. Blant annet ble kroppsøving i folkeskolen og skyteøvinger i skytterlag vedtatt noe redaksjonen sier seg fornøyd med. For mer info om utfallet av hærordningsdebatten og den nye vernepliktsloven jf. Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 49.

³⁶⁸ Jf. f.eks. *Den 17de Mai* 06.01.1906, ”I Sverige”.

³⁶⁹ Jf. f.eks. *Den 17de Mai* 07.11.1907, ”Landsforsvaret i Sveits”. *Den 17de Mai* 14.02.1909, ”Sveits. Samarbeid millom hæren og skyttarlag”.

³⁷⁰ *Den 17de Mai* 05.02.1907, ”Hærbudgetet”. Der argumenteres det for at skytterlagene skal tillates å være med på feltøvelser med den profesjonelle hæren.

³⁷¹ *Den 17de Mai* 28.02.1907, ”Krigsøving på ski”.

³⁷² *Den 17de Mai* 10.01.1907, ”Landsskyttarstemnet”.

som et styrkende ledd for den profesjonelle hæren. I 1909 ble det fine samarbeidet mellom hæren og skytterlagene i Sveits satt i et positivt lys. Samarbeidet hadde positive konsekvenser for landet i sin helhet, konstaterte skribenten.³⁷³

Samtidig fremkommer en bemerkelsesverdig moderasjon illustrert gjennom Rasmus Steinsviks syn på Det frivillige skyttervesenets funksjon. I en drøfting om forholdet mellom folkehær og soldathær konstaterte Steinsvik at folkehæren kunne betraktes som en ”ufleksibel klump” i krigstid.³⁷⁴ I en slik kontekst måtte man først og fremst ty til soldathæren, som var fleksibel og sterk. Samtidig understreket Steinsvik at soldathæren og folkehæren kunne samarbeide i krigstid og påpekte hvor viktig skyteøving i skolen, tvunget øving i skytterlag og eksersis på moen og i skolene var for å bygge opp sterke soldater.

De frivillige skytterlagene kunne tolkes som symbolske bærere av de rene, demokratiske og naturlige verdiene folkevæpningsideologien fremmet. Ikke minst spilte den naturlige, moralske styrken man oppnådde ved frivillig entusiasme og tilslutning rundt forsvaret en viktig rolle. Profesjonelle, potensielt illojale militære styrker kunne aldri oppnå en slik forsvarsmoral i følge *Den 17de Mai*. Dermed måtte soldathæren oppøve sine moralske og nasjonale ferdigheter gjennom folkevæpningsideologien. Som gjort rede for i kapittel fire ble de profesjonelle hærsystemer betraktet som maskinelle, uten sjel og uten moral blant sivilistene i redaksjonsmiljøet.³⁷⁵

På den andre siden kan også tankegangen snus. Arbeiderbevegelsen i Norge gikk fra å støtte folkevæpningsideologien til å forkaste alt forsvar i perioden etter 1905. Dette var en av hovedårsakene til *Den 17de Mais* polariserte forhold til norske sosialister.³⁷⁶ En av årsakene til sosialistenes radikale oppgjør med folkevæpningen kan ha vært fordi de fremste forefektene av ideologien, altså kretsen rundt *Den 17de Mai*, hadde nærmet seg det tradisjonelle forsvaret for mye for arbeiderbevegelsens smak. Slik jeg ser det kan Steinsviks erkjennelse av at det var soldathæren som var best egnet til krigføring fremfor folkehæren stå som symbol på endring i miljøets holdninger til forsvaret som ikke hadde vært tilstede i folkevæpningsideologien på et tidligere tidspunkt.³⁷⁷

Samtidig var og forble tanker om lokal forankring og identitet viktig i miljøet. Dette kunne en ikke finne i den ”profesjonelle” hæren i følge miljøets argumentasjon. For å gi ungdommen den rette ”dug” til å verge landet måtte de både få gymnastikk og skyteøving i

³⁷³ *Den 17de Mai* 02.02.1909, ”Samarbeid millom hæren og skyttarlagi”.

³⁷⁴ *Den 17de Mai* 26.02.1907, ”Kan me verja landet vaart? Folkehær eller soldathær”.

³⁷⁵ Jf. kapittel 4.2.

³⁷⁶ Jf. kapittel 4.3 om norske sosialisters polariserte forhold til bevegelsen.

³⁷⁷ Mine funn støtter Hoels undersøkelse av norskdomsbevegelsen idet han har påpekt hvordan miljøet nærmer seg det tradisjonelle forsvaret i høyere grad frem mot første verdenskrig. Jf. Hoel, *Mål og Modernisering*, 316.

skolen, og en sterk tilknytning til lokale skytterlag.³⁷⁸ En slags naturlig tilegnet sunn moral og en godt motivert forsvarsmoral. Grunnen til at skytterlagene ble betraktet som ”rene”, med naturlig styrke, var blant annet fordi de ble forbundet med det å være ”heilnorsk”, både i politisk og kulturell forstand.³⁷⁹

Denne oppfatningen ble forsterket av en ideologisk tankegang som fremelsket en svært nasjonalistisk ”folkevæpningsromantikk”³⁸⁰ som kan knyttes til samtidens politiske og kulturelle nasjonalisme. Ikke minst fremkom dette i diktet som innledet kapittelet og som det finnes flere liknende av i avisen. Her ble den norske, ”sorgløse” mannen oppfordret til å gi sønnen sin en borse allerede fra 12 års alder. Dette ville medføre ære i den forstand at en slik tilslutning ville gjøre at sønnen, og Norge i mer generell forstand, bar ”siger” i sin barm. Slik ville de begge gjøre ære på heimen som forfedrene hadde frelst og vunnet.

Samtidig lå trusselen synlig dersom programmet ikke ble gjennomført. Sønnens bruksrett og praktiske ferdigheter med ”byrsja” var helt essensiell for å sikre nasjonens overlevelse.³⁸¹ Kun slik ville den ”fredsæle” mannen sikre at Norge ble nevnt som hans eget. Kun slik ville han få leve videre i ”fedrene-heimen”. Norges overlevelse som nasjon knyttes direkte og spesifikt til *Den 17de Mais* forsvarsprogram.

Et dikt trykket i avisen i 1909 kan stå som uttrykk for redaksjonens sammenkobling mellom folkevæpningsromantikk og militant, politisk nasjonalisme. Første vers av diktet avsluttes med setningen ”for fyrst gjennom striden so finner me fred, og fremst under fana me alle går med, so taktfaste fotsteg skal dynja.”³⁸² Dette sitatet underbygges i vers tre med følgende utsagn ”me aukar vaart land med kvart aakerbrot, og sidan me verjar med skarpaste skot den jordi som ut me har vida.” Her forbindes strid og krig med nasjonens evne til å oppnå fred og militære idealer som taktfast marsj under en samlende fane sammenstilles med ”bonden” som utstyrt med ”skarpe skot” lokalt ”verjar” jorden, og globalt ”verjar” landet ”vi” har fått/eventuelt tatt.³⁸³

Senere i dette kapitlet redegjøres det for hvordan sivilistene i avisredaksjonen delte flere slike ideer med et sett offiserer. Særlig underoffiserene var til direkte nytte som

³⁷⁸ Jf. *Den 17de Mai*, 10.01.1907, ”Skyteøving i skulane”

³⁷⁹ Jf. *Den 17de Mai* 19.03.1907, ”Skyttarskipnaden”.

³⁸⁰ Folkevæpningsromantikken kan settes i sammenheng med det Hobson og Kristiansen beskriver som en bredere romantisk, kulturnasjonalistisk strømning hvor militaristiske, romantiske forestillinger om heltedåd, offervilje og krigens rensende funksjoner stod høyt (Hobson og Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 30).

³⁸¹ En glorifisering av det norske geværet kan spores i *Den 17de Mai*. I 1909 hevdet en skribent at den norske skyttarskipnaden ønsket å lage den beste rifla i verden. Dette var Krag-Jørgensen geværet. Jf. *Den 17de Mai* 19.10.1909, ”Krag-Jørgensen Rifla”.

³⁸² *Den 17de Mai* 27.07.1909, ”Verjesong”.

³⁸³ Hvordan dette i et bredere perspektiv kan knyttes til miljøets tanker om betingelser for fred jf. kapittel 7.4.

videreførere av de militære idealer folkevæpningsideologien målbar. Like viktig for redaksjonsmiljøet var nemlig debatten om hvem som hadde kunnskap om, og vilje nok til å lede folkevæpnernes utdanningsinstitusjoner. Lærer-underoffiser tanken tok en real plass i *Den 17de Mai* ideologiske tankegang.

5.1.4 Folkevæpningsforsvarets utdanningsgrunnlag – lærere som underoffiserer

For å sikre at norske ”gutar” og i en bredere forstand hele det norske folk fikk riktig militær oppfostring i skolen og i skytterlagene, ønsket ikke redaksjonsmiljøet i avisen bare at lærerne i folkeskolen skulle inneha lærerkompetanse, men helst også en militær utdanning og posisjon. Det mest nærliggende var at lærerne også kunne utdanne seg som underoffiserer. Slik kunne de lede både skytetreningen i skolene og skytterlagene. ”For at eit slik system skal vera gjennomførbart kan vel lærere verta underoffiserar?” spør Rasmus Steinsvik.

Noen meningsyrere i avisen ønsket å kutte i lærerutdanningen til fordel for offisersutdanningen, andre ønsket å slå lærer- og offiserskolen sammen. Andre igjen argumenterte for at mennene først burde ta hele lærerutdanningen og så utdanne seg til offiserer.³⁸⁴ Steinsvik selv innså at det ville være vanskelig å slå de to institusjonene, begge med lange tradisjoner, sammen. I stedet påpekte han at man heller kunne gå skolene etter hverandre. Hvis begge skolene ble litt kortere, ville ikke læretiden bli for lang.³⁸⁵ Troen på utdanningssystemets egnethet til å gjennomføre et nasjonalt forsvarssystem utgjorde en sterk tanke i miljøet og ble viet en rekke avisspalter.³⁸⁶

Ikke minst fremkom denne mentaliteten i redaksjonsmiljøets kraftige støtte til Haakon Lowzow i hærordningsdebatten i 1908, slik vi så i kapittel tre.³⁸⁷ Særlig møtte Lowzows forlag *Den 17de Mairs* ideologiske kjerne i sitt forslag om å slå sammen underoffiserskolen med lærerskolen i 1908. Denne støtten kan tolkes som et direkte utslag av *Den 17de Mairs* ønske om å sette sitt forsvarsprogram ut i praksis. *Den 17de Mai* oppfattet det som at Lowzow ønsket å kutte i krigsskoleutgiftene ved å fjerne året de vernepliktige offiserene gikk der, og i stedet pålegge universitet og andre høyskoler å benytte en time til militær utdanning hver dag i ungdommens første studieår.³⁸⁸ Når de så kom i vernepliktig alder skulle de få all opplæring på moen. For å spare inn på kostnadene ved å holde underoffiserer ville Lowzow slå sammen

³⁸⁴ Jf. *Den 17de Mai* 18.01.1906, ”Underoffiser og lærar”.

³⁸⁵ *Den 17de Mai* 13.08.1908, ”Lærer og underoffiser”.

³⁸⁶ For eksempel: *Den 17de Mai* 13.01.1906, ”Underoffiser og lærar”. 18.07.1908, ”Lærer og underoffiser”. 13.08.1908, ”Lærer og underoffiser”. 20.04.1909, ”Lærer-underoffiser”.

³⁸⁷ Jf. kapittel 2.1.4. For mer om Lowzows syn på folkehæren jf. H.D. Lowzow. *Fædrelandet, hæren og soldaten*. (Kristiania: Norges Forsvarsforening, 1911).

³⁸⁸ *Den 17de Mai* 02.07.1908, ”Hærskipnaden”.

underoffiserskolene og læreskolene. Slik kunne samme mann være lærer i folkeskolen og underoffiser i infanteriet. I en leder fra 1908 betegnet Steinsvik forsvarsminister Lowzows forslag som en av hans ”aller gildaste tankar.”³⁸⁹

Universitetet, som hadde fått en direkte forespørsel om hvorvidt de kunne ønske å innføre skytetrening mellom forelesningene, avsto pent og pyntelig Lowzows forslag noen måneder etter. *Den 17de Mai* derimot, og deler av den nasjonalistiske ungdomsbevegelsen, slukte Lowzows forslag rått. Offiseren og forsvarsministeren argumenterte i stor grad for mange av de samme idealene sivilistene i avisredaksjonen målbar i sitt folkevæpningsprogram. Hva skyldtes den sterke troen på et utdanningssystem hvor læreren og offiseren arbeidet i samme rolle for å utdanne Norges nye nasjonale hær?

Rent praktisk argumenterte redaksjonsmiljøet for at kvaliteten på idrettstreningen, gymnastikken og våpenøvelsene i skolen kun ville være god nok om læreren også var underoffiser. Samtidig ville offiserens disiplin komme læreren i sin rolle som underviser til gode. Ikke minst ville dette gagne elevene som ville få de beste lærere i skyteøving, idrett og gymnastikk. Omvendt ville også offiseren kunne dra nytte av sine egenskaper som lærer ute på moen og i militære øvelser i forsvaret. Læreren fra folkeskolen ville kunne lære forsvaret å bli et norsk, folkelig forsvar med riktig mål og den riktige liberal-demokratiske innstilling.³⁹⁰ Slik *Den 17de Mai* så det, var dette en vinn-vinn situasjon. ”Ei ordning som her nemt ville verte for lyfting og styrking både for hæren og folkeskulen. Og dermed for heile folket”.³⁹¹

Konseptet om at læreren og underoffiseren skulle virkeliggjøres i en og samme skikkelse kan betraktes som den ultimate folkeliggjøringen. Gjennom den idealistiske tanken om et demokratisk, liberalt forsvar i Norge. Gjennom dyrking av militære idealer i undervisningen skulle den ”vanlige” mann og bonde finne sin plass i forsvaret av Norges selvstendighet. Gjennom lokal forankring og tilhørighet skulle offiseren finne sin motivasjon, sin offerhug og sin heilnorske identitet.

Et slikt utdanningsvesen sikret en oppfostring av norske soldater som ville føre til nasjonsbygging nedenfra, fra bunnen av den norske folkesjela, der hvor det genuint norske fantes. Hos den norske bonden, hos de norske bygdeungdommene, som endelig ville få rom og plass til å trenge gjennom et konservativt og elitistisk forsvarsvesen og finne sin riktige plass som nasjonens beskytter, som lærer og offiser.

³⁸⁹ *Den 17de Mai* 30.07.1908, ”Tru om det ville vere saa ille”.

³⁹⁰ Jf. *Den 17de Mai* 16.06.1908, ”Underoffiserar”. Her bindes en slik ordning sammen med en forestilling om en demokratiseringsprosess i den norske hæren. Underoffiseren og læreren ble forbundet med et folkeliggjørende og demokratisk element i hæren. For en videre drøfting av demokratisering av forsvaret jf. kapittel 6.2

³⁹¹ *Den 17de Mai* 13.08.1908, ”Lærar og underoffiser”.

Den 17de Mai hadde en spesiell relasjon til nettopp offiserens funksjon i sin folkevæpningsideologi. Mine funn indikerer hvordan det kan oppfattes som at *Den 17de Mai* forbinder et nasjonalt forsvar med idealtypen av en folkelig offiser. Allerede tidlig i 1906 argumenterte *Den 17de Mai* for hvor viktig det var at offiserene kjente sitt folk og at de som var i samme brigade i hæren også var ”sambygdingar”.³⁹² I et eksempel fra Japan³⁹³ forbandt Rasmus Steinsvik den nasjonale hær direkte og konkret til en folkelig, demokratisk anlagt offiser, som en slags ideatype.

I Japan ”tok de seg saman i 1898 og gjorde hæren sin i beste meining til ein nasjonal hær.”³⁹⁴ Der gikk offiserene foran, bokstavelig talt. ”Dei vart sende ut millom folket. Livde saman med folket; lærde folket, det breide lag å kjenna. Lerde deira levemåte og tenkjemåte og maata øvingane derefter”.³⁹⁵ Idealtypen i norsk form var for *Den 17de Mai* å finne blant venstreoffiserene som hadde kjempet side om side med sivilistene i redaksjonsmiljøet mot Sverige og for frigjøring i 1905 og som delte mange av miljøets militære og nasjonale idealer.

5.2 Offiserene, nasjonen og folkevæpningslinja

Denne oppgavedelen skal ta for seg tre militære aktører som kan betraktes som viktige premissleverandører for de sivile redaksjonsmedlemmenes oppfatninger i forsvarssaker. Sivilistene så ut til å betrakte samme knippe offiserer som godt egnet til å videreføre en spesiell, nasjonalistisk oppfatning av den norske folkehæren i Norge med alle dens fysiske og moralske goder. Denne oppfatningen kan samtidig sies å ha medført mer eller mindre støtte til, og engasjement for militaristiske holdninger slik det vil fremkomme i kapittel 6.

Offiserene på sin side delte mange av de samme nasjonalistiske elementene som sivilistene i sin oppfatning av behov for forsvar i Norge. Dette må ses i sammenheng med offiserenes krigshistorikerbakgrunn som vi skal komme tilbake til i kapitlets siste del. I denne delen skal vi undersøke hva slags holdninger offiserene hadde til det norske folkevæpningsforsvaret i perioden. Hvordan ble de fremstilt av avisredaksjonen? Var offiserene, definert som sivilistenes helter, i full forstand folkevæpningsmenn?

³⁹² *Den 17de Mai* 26.04.1906, ”Den nye hærskipnaden”.

³⁹³ *Den 17de Mai* tydde ofte til utenlandske eksempler for å understreke sine ideer om folkevæpning. For eksempel 13.01.1906: om den engelske hærskipnaden. 04.09.1906: om den Japanske krigskunst. 08.01.1907 og 07.11.1907 om landsforsvaret i Sveits. Nesten ingen land i verden hadde kommet lenger med skyttersaken enn Sveits ble det påstått i denne teksten. Litt av årsaken til dette var at de Sveitsiske soldatene skjøt mange skudd på den korte øvingstiden de tross alt hadde - et gyllent eksempel til etterfølgelse.

³⁹⁴ *Den 17de Mai* 31.03.1906, ”Hærstellet. Nye planar”.

³⁹⁵ *Den 17de Mai* 31.03.1906, ”Hærstellet. Nye planar”.

5.2.1 Georg Stang – hadde godvilja og offerhugen skyttersaki ber vitnemaal um

Med Norge si fana oppyver deg rein, med rifla i handa og viljen din bein³⁹⁶

Slik ble Georg Stang beskrevet etter sin bråe død, høsten 1907. Klarere folkevæpningsromantikk eller heroisk nasjonalisme kan en vanskelig se for seg. I kapittel to ble det empiriske grunnlaget først og fremst forbundet med Georg Stangs engasjement for det faste forsvaret og i en videre forstand med hans kraftige trusselbildeoppfatning av Sverige. Stang ble i høy grad også forbundet med *Den 17de Mais* folkevæpningsideologi. Det er først og fremst i denne konteksten offiseren oppnådde full støtte og heltestatus i miljøet.³⁹⁷ Det var i folkevæpningsspørsmålene hans rolle som premissleverandør var på sitt mest markante. Det ser ut til at sivilistene i miljøet betraktet Stang som sitt forsvarsprogramms ytterste forkjemper, som den som på politiske og militært vis skulle sette miljøets program, deres ideologiske overbevisning, ut i praksis.

Redaksjonsmiljøet oppfattet det som at Sverdrups forsvarslinje skulle fullføres, blant annet gjennom, og ved hjelp av Georg Stang.³⁹⁸ Han ble betraktet som den ultimate, nasjonalsinnede venstreoffiser, som idealtypen på en folkelig offiser - i besittelse av relevant militærfaglig kunnskap, politisk pondus og med ”hig” etter de riktige ”mål”. *Den 17de Mais* oppfatning av Georg Stangs vilje finner vi i en serie tekster som kan betraktes som *Den 17de Mais* biografiske utsnitt over Stangs mange bragder som offiser og forsvarspolitiker.

I denne serien, kalt for ”Oberst Georg Stang 1-5” ble Stang beskrevet som en offiser som forstod hva slags verdi det norske forsvar ville ha av ”den godvilje, den forsvarshug og offerhug som skytterlagi og skyttersaki ber vitnemaal um.”³⁹⁹ Videre påpekes det hvordan Stang så ”med andre og norskare øgne på alle ting, enn nokon forsvaraad nokon gong har gjort.”⁴⁰⁰ Stangs forsøk på å integrere skyttersaken med hæren i Norge ble betraktet som

³⁹⁶ Sitat hentet fra dikt om Georg Stang skrevet av Per Sivle (1857-1904). Trykket i *Den 17de Mai* 26.10.1907. Eirik Helleve beskriver han også som ”nasjonal stridsdiktar”. Jf. Eirik Helleve, *Per Sivle*. Norsk biografisk leksikon. http://snl.no/nbl_biografi/Per_Sivle/utdypning (10.08.2010).

³⁹⁷ På tross av at Stang dør høsten 1907 glemmes han på ingen måte i avisen. I månedene etter hans død blir han gjenstand for en omfattende hyllest i avisen. Deretter dukker det jevnt og trutt opp tekster som tar opp hans tanker. Jf. f.eks. *Den 17de Mai* 11.04.1908, ”Stang”. 22.10.1908, ”Johan Sverdrup”. 18.02.1909, ”Georg Stang Monument”. For å forstå hvilken grad av heltestatus Georg Stang hadde i miljøet kan vi gå til Det frivillige skyttervesenets premieringssystemer. Opp i vår egen tid har ”Stangskyting” og påfølgende ”Stangmedalje” vært en del av skyttervesenet. Det kan si litt om hvor stor innvirkning Stang hadde i miljøet. Jf. Per Jorsett, *Skyttersaken i 100 år: Bind 2*, 2. utg. (Oslo: Det frivillige skyttervesenet: 1993), 23-24.

³⁹⁸ *Den 17de Mai* 11.06.1907, ”Vinstre og forsvaret”. Dette hang sammen med en slags historisk overbevisning om at nasjonens forsvarsprogram skulle videreføres og ble videreført av Norges mest nasjonalsinnede offiserer. Jf. kapittel 5.3.

³⁹⁹ *Den 17de Mai* 17.09.1907, ”Oberst Georg Stang I”.

⁴⁰⁰ *Den 17de Mai* 17.09.1907, ”Oberst Georg Stang I”.

ekstra viktig. Stangs Stortingsforslag ”forfatninger om fremming av skyteferdighet i og utenfor armeen samt organisasjon av frivillige avdelinger og eit lovforslag for befal og mannskap om skyteplikt utanfor øvingane” fremheves.⁴⁰¹ At Stang selv oppfattet ”landsforsvaret” som viktig får en inntrykk av ved å gå tilbake til hans valgkamptale fra 1906.

Der er nødvendig å ha et sterkt forsvar, og et forsvar som nationen har tro på og fuld tiltit til. For at vi med vaare kortvarige øvelser skal få brugbare soldater, maa ungdomen allerede på skolen oppøves i idræt og vaabenbruk. Skydefærdigheten, der spiller en slik framtrædende rolle i naatidens krigsførsel, maa utvikles paa skolen og gjennom de frivillige skytterlag. Befalet bør i større grad end nu bo i sine distrikter, leve sammen med, og komme i nærmere forhold til dem, som de skal lede i krig.⁴⁰²

Stang nevner de viktigste elementene i *Den 17de Mais* folkevæpningsprogram. I praktisk og fysisk forstand kunne folkevæpningen føre til brukbare soldater i den regulære hæren, selv med kort øvingstid. Samme syn på viktigheten av militære lederes nærhet til folket ble uttrykt i Stangs argumentasjon om befalets rolle. Dette sammenfaller med *Den 17de Mais* argumentasjon rundt lærere som underoffiserer. På den andre siden var det faste forsvaret og den profesjonelle hæren betraktelig viktigere for Stang enn det var for de sivile i redaksjonsmiljøet.

Det viktigste for Stang i et folkevæpningsperspektiv var de moralske og ideologiske godene ideologien ville være med på å skape gjennom et forsvar som ”Norge” hadde tro på og tiltit til. Gjennom et slikt forsvar ville Stangs ytterste ønsker for Norges forsvar oppfylles gjennom at statsmyndighetene til enhver tid ”hevdet Norges ære og suverenitet og fullt ut selvstendighet, og at vi alle hver i vår kreds, gjør vordt bedste for at bibringe de unge følelsen av disse værdiers store betydning, og af forpligtelsen til, om saa måtte kræves, at bringe ofre, store ofre for at bevare dem.”⁴⁰³

Slike tanker opptok elementer av heroisk og militant nasjonalisme. Ideen om behovet for ære og om behovet for å kunne ofre seg selv for sin nasjons frihet, oppfylt gjennom den folkelige, nasjonalsinnede norske offiseren og læreren. Samme mentalitet fikk offiser Henrik Angell fritt spillerom for i avisen.

⁴⁰¹ *Den 17de Mai* 17.09.1907, ”Oberst Georg Stang I”.

⁴⁰² *Den 17de Mai* 12.07.1906, ”Georg Stang”.

⁴⁰³ *Den 17de Mai* 12.07.1906, ”Georg Stang”.

5.2.2 Henrik Angell – heller krig med ære enn fred uten?

I 1909 fikk Henrik Angell, i kjent *17de Maisk* stil, et eget dikt trykket i avisen. Her ble Angell beskrevet som:

Rak i ryggen, ung i hugen, stod han der den staute mann. Ljos og fager, sterk og trugen, kinni glødde, augo brann.[...]Sterke kjempa, du hev vunne mangt eit slag som stridsmann gjæv. Mangt eit straa aat deg hev runne – Sign deg Gud for alt ditt stræv!⁴⁰⁴

Videre konstateres det hvordan dikteren selv føler seg sterk, trygg og rakrygget i selskap av Henrik Angells vakre ord og varme nærvær. Angell oppnådde mye spalteplass med sine gode tanker om norsk mål, fedrelandskjærighet og det redaksjonen tolket som en støtte til folkevæpningstankene i perioden mellom 1906-12.

Henrik Angell hadde et minst like anstrengt forholdt til Sverige som Georg Stang og resten av redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mai*.⁴⁰⁵ I likhet med Rasmus Steinsvik synes Angell at Karlstadavtalen i 1905 var et stort nederlag og en skam. Historiker Roy Andersen beskriver Angell som fullt beredt på å ofre sitt liv for sitt land i kamp mot Sverige høsten 1905 og skuffelsen var stor da krigen ikke kom: ”mitt folk er veigt, ludringsstemlet staar på dets pande.”⁴⁰⁶ Samtidig var det nok ikke først og fremst Angells krigerske holdning mot Sverige som fengslet sivilistene i *Den 17de Mai*. Det var noe annet ved Henrik Angell som fenget redaksjonen. I følge Ole Dalhaugs database finnes det over 70 tekster av og om Angell i *Den 17de Mai* mellom 1900-1913.⁴⁰⁷ Hva gjorde ham så populær i miljøet? Var kaptein Angell folkevæpningsmann?

Først og fremst var Henrik Angell målmann, ettersom han på tampen av 1880-tallet fant tilbake til sitt gamle mål, både skriftlig og muntlig. Samtidig var han aktiv i Norges Ungdomslag og han ble kjent som en populær stevnetaler etter århundreskiftet.⁴⁰⁸ I 1908-1909 fungerte han som foredragsholder for det nasjonalsinnede Nordmannsforbundet i USA.⁴⁰⁹ Angells patriotiske foredragsvirksomhet i Amerika og Norge ble ofte referert til i avisspaltene. I referatene ble han fremstilt som en sympatisk og klok mann, med et vakkert

⁴⁰⁴ *Den 17de Mai* 14.09.1909, ”Kaptein Angell”.

⁴⁰⁵ Angell var et godt eksempel på dyrkelsen av norsk heroisme med sin ”grenseromantikk” fra 1905. *Fortellinger fra grensevakten*, utgitt i 1906, er sentral i så måte. Allerede på forsiden får vi et godt inntrykk av Angells nasjonale og militante holdninger. På denne er det avbildet en kvinne som holder sin sønn frem mot en parade av marsjerende, norske soldater. Angell beskrev kvinnen inne i boken som en som var fulle av offervilje. Hun ”føler (seg) glad og stolt over at ha to kjække gutter at gi fedrelandet” Henrik Angell. *Fortellinger fra grænsevakten 1905*. Kristiania: H. Aschehoug & Co, 1905. Jf. også Roy Andersen, *Henrik Angell. En nordmann på tvers*. (Oslo: Forum-Ascheoug, 2000), 162.

⁴⁰⁶ Andersen, *Henrik Angell*, 166.

⁴⁰⁷ Samtidig har jeg avdekket flere tekster av og om Angell som ikke er regnet med i databasen, noe som sannsynliggjør at antall bidrag av og om Angell er enda større.

⁴⁰⁸ Hoel har påpekt hvordan Angell var ”ein av seks ferdatalarar som Norigs ungdomslag sentralt sende ut” (Hoel, *Mål og Modernisering*, 298).

⁴⁰⁹ Andersen, *Henrik Angell*, 168.

mål som skapte fedrelandshug og mot hos ungdommen med sine oppbyggende taler om forsvaret.⁴¹⁰ Talene som refereres til i avisen ser ofte ut til å bygge på Angells skrifter og utgivelser fra samtiden, for eksempel *Grensevakten fra 1905*, *Fra Montenegro paa ski* og *Sagaen fraa Østerdølane*.⁴¹¹

Angells posisjon som målmann gjorde ham naturlig nok populær i redaksjonsmiljøet. Men det var i hans skrifter *Den 17de Mai* fant det nødvendige innholdet for å kunne klassifisere Angell som en ”helblods” venstreoffiser og folkevæpningsmann. Særlig ble Angells beretninger om Montenegrinernes selvstendighetskamp, ikke minst i boken *Gjennem Montenegro paa ski* (1895), brukt av Rasmus Steinsvik som et belegg for Angells støtte til deres forsvarprogram.⁴¹² Både Montenegro og Sveits henvises ofte til av Steinsvik som eksemplariske folkevæpningsstater. Samtidig ser det ut til at Henrik Angell var mindre personlig interessert i folkevæpningslinja enn for eksempel Georg Stang, selv om *Den 17de Mai* valgte å tolke det som at Angell støttet denne linjen.

Der redaksjonsmiljøet fant flere likheter i sin folkevæpningsideologi med Georg Stang holdninger til forsvaret og det nasjonale, var det kun fragmenter av deres forsvarsprogram som hang sammen med Angells ønsker. Først og fremst ble Angell dyrket for sine moralske og åndelige kategorier. Dikterpresten Anders Hovde (1860-1943) beskrev Henrik Angell slik i 1911: ”Vaar oberst han gjer oss sin heilhug, han: Um ransmannen kjem og vil herja, me vaagar vaart liv for vaart fedraland, me veit, det me magtar aa verja!”⁴¹³

I likhet med Stang ble Angell betraktet som en militær autoritet som kunne gi folket og hæren den styrken de trengte for å ofre livet for sitt fedreland. Dette hang sammen med Angells rolle som krigshistoriker og den kraftige agitasjonen for norsk fedrelandskjærlighet, heroisme og offervilje dette medførte. Angell kan betraktes som en fremtredende aktør for oppmerksomheten rundt norsk krigerkultur og krigsdyrkelse i sin samtid.⁴¹⁴ Hans hovedargumentasjon stod i stil til den Karlstadstormerne hadde utvist i 1905. Nå da Norges forsvar var revet ned, kunne nasjonen kun stole på sitt eget folk. På grunn av dette måtte folket vokse seg sterke, i både fysisk og moralsk forstand. Det oppfattes som ”typisk norsk” å

⁴¹⁰ Jf. f.eks. *Den 17de Mai* 24.01.1907, ”Kaptein Angell” eller 10.03.1906, ”Henrik Angell” eller 16.02.1907, ”Kaptein Angell” eller 18.02.1908, ”Henrik Angell.”

⁴¹¹ Angell har blant annet gitt ut: *Gjennem Montenegro paa Ski* i 1895. *Et stærkt folk. Montenegrinske fortællinger* i 1902. *Fortællinger fra grænsevagten 1905* i 1906 og *Norsk skiløuparsoga. Øystredølarne* i 1908.

⁴¹² Her etter Hoel, *Mål og Modernisering*, 298.

⁴¹³ *Den 17de Mai* 22.08.1911, ”Soldatsong til oberst Angell”. Anders Hovden var en kjent prest, salmedikter og folketaler, blant annet for den frilynte ungdomsbevegelsen. Hovden fikk flere nasjonalistiske dikt på trykk i *Den 17de Mai* (Hallgeir Elstad. *Anders Hovden*. Norsk biografisk leksikon, [http://snl.no/nbl_biografi/Anders Hovden/utdypning](http://snl.no/nbl_biografi/Anders_Hovden/utdypning) (10.08.2010).

⁴¹⁴ Ole-Martin Brunborg, ”På sporet av en norsk krigerkultur. Norske militære holdninger til krig og bruk av militærmakt ved begynnelsen av to århundrer”. (Masteroppgave: Forsvarets stabsskole, 2008), 30.

være en god soldat og kriger. I *Norges Krigshistorie* fremhevet Angell at ”enhver fribaaren mann var kriger. Saaledes havde det været fra umindelige tider.”⁴¹⁵

I følge Angell fantes det flere måter norske gutter og menn kunne opprettholde og skape en slik mentalitet på. Mange av dem sammenfalt med *Den 17de Mais* samtidige, praktiske og åndelige folkevæpningsprogram. I Norges Krigshistorie skapte Angell denne ”idealtypen for norske ”gutar”:

Fra gutten var nævestor, ble han oppøvet til kriger. Ved alskens idræt blev han gjort rask og smidig, djerv og haardfør, koldblodig og raadsnar. Vaabenferdigheten var kun en del av hans idrætsopdragelse.⁴¹⁶

Som montenegrinerne måtte nordmennene vokse seg sterke gjennom idrett.⁴¹⁷ For i Montenegro hadde Angell kun sett edru, sterke ”gutar” som forsvarte sin rett. Angell talte ofte om dette ”fattige landet, med det sterke folket, og deira ærefulle saga” i *Den 17de Mai*.⁴¹⁸ Og det var ofte det mannlige og maskuliniteten som ble fremhevet i Angells saga om Montenegro. For ikke å forglemme deres ypperlige skikunnskaper, en kvalitet og egenskap som Angell satte svært høyt. Krigsøving på ski i hjemlandet var noe Angell ofte tok til ordet for. Kapteinens sportslige engasjement ble fulgt opp og vant stor resonans av sivilistene i avisen.⁴¹⁹

Samtidig forbandt Angell mandig, sportslig frafall med militært, krigersk forfall.⁴²⁰ Mangel på en slik krigerånd kunne få alvorlige konsekvenser for nasjonen. For at soldatene skulle kunne betegnes som nasjonalsinnede og heroiske måtte de handle. Denne handlingen innebar offer. Den innebar offer i den grad at soldaten måtte være villig til å ofre sitt liv for sitt lands frihet og ære. Blodofferet kunne betraktes som den ultimate formen for fedrelandskjærlighet for Henrik Angell.⁴²¹ Sivilistene i *Den 17de Mai* så med fascinasjon og glede på fedrelandskjærligheten fordi den kunne betraktes som en årsak til, og som et produkt av folkevæpningslinjen. Den kunne benyttes til å ale lojale og sterke nasjonsforsvarere.

Angells fedrelandskjærlighet hadde nok et noe annet mål idet den hang sammen med nasjonskjemperens villighet til å gå til krig for å oppnå fred. Dette ble tilknyttet et tydelig

⁴¹⁵ Jf. Brunborg, ”På sporet av en norsk krigerkultur”, 30. Og Henrik Angell, *Norges krigshistorie*. (Kristiania: Grøndahl & Sønns Forlag, 1906), 5.

⁴¹⁶ Angell, Henrik, *Norges krigshistorie*, 10.

⁴¹⁷ *Den 17de Mai* 16.02.1907, ”Kaptein Angell”.

⁴¹⁸ Jf. f.eks. *Den 17de Mai* 18.02.1908, ”Fraa Odalen. H. Angell”.

⁴¹⁹ I en tekst fra *Den 17de Mai* 13.03.1906 ble det foreslått at Henrik Angell burde utarbeide en øvingsbok for gymnastikkøvelser på landsmål. Dette ville gi livsglede, livskraft og livshug for ”Noregs gutar” i følge skribent.

⁴²⁰ Jf. Brunborg, ”På sporet av norsk krigerkultur”, 30-32. og Angell, *Norges krigshistorie*, 10. Her forklares et slikt åndelig forfall av Angell på denne måten: (Etter 1319 og unionsinngåelser) ”forfalt med hæren ogsaa folkets krigerske aand og mandom, og haand i haand hermed fulgte økonomisk nedgang, armod og usseldom.”

⁴²¹ Torstein Stiegler Seim, ”Reise som bekræftelse. En analyse av Henrik Angells reiseskildringer fra Balkan”. (Masteroppgave: Universitetet i Oslo, 2007), 47.

militaristisk standpunkt om krigens verdi i seg selv. Slik tankegang gjenkjennes i Angells beretning om den ærefulle soldat Nylander fra Sverige, som ble trykket i *Den 17de Mai* i 1907. I følge Angell viste soldat Nylander villighet til blodoffer.⁴²² Nylander oppnådde sin ærefulle status nettopp i det han var villig til å ofre sitt liv for sitt lands frihet, men det var kun gjennom krig at en slik ”frihet” kunne oppnås. Med krigen kom æren, og med æren kom freden. Uten krig var ingenting, kun unnfallenhet og skam, mye skam. Redaksjonsmiljøet i *Den 17de Mai* var imidlertid også villige til å gå til krig ved behov som vist i kapittel tre. Men denne krigen var utelukkende defensiv, i motsetning til hos Angell som ser ut til å vise stor villighet til å utløse en *preventkrig* for å bevare nasjonens ære.

Hvorvidt Angell også var for offensiv og ekspansiv krigføring er vanskelig å avgjøre ut fra denne undersøkelsen. Enkelte tekster kan imidlertid indikere noe om hans vilje til å gå i angrepskrig for å opprettholde nasjonens ære. Talen Angell holdt på landsstevnet til Norigs ungdomslag på Voss i 1908 fremstår som et soleklart eksempel på dette.⁴²³ Foran mange tusen nordmenn tok han til orde for at alt land som gikk tapt under dansketida, igjen burde samles under norske flagg. Med sine syn på krigens gode egenskaper nærmet Angell seg Sophus Christensen, en av de mest uttalte militaristene i Norge.

5.2.3 Sophus Christensen – kan eldhug og fedrelandskjærleik gjeva oss sigeren?

Oberstløytnant Sophus Christensen var ikke noen uttalt folkevæpningsmann. Han ble tvert om regnet som en kritiker av mange elementer av militstanken. Dette fremkom blant annet i Christensens skrift i *Den 17de Mai* i 1911.⁴²⁴ Her uttalte oberstløytnanten rett ut at en folkehær slett ikke ville, kun gjennom eldhug og fedrelandskjærlighet, gi oss seieren hvis Norge kom i krig. Da måtte det et profesjonelt forsvar til, en hær i profesjonell, tysk, prøyssisk forstand. ”Eldhug og fedrelandskjærleik har ingenting å si uten velutdannede og rustede soldater og offiserer med lang øvingstid,”⁴²⁵ mente Christensen.

Dette kan plassere Christensen i en mer uttalt høyrenasjonalistisk tradisjon enn Stang og Angell. Til en viss grad kunne Christensen betraktes som en representant for mer konservative og høyrenasjonale, militaristiske forsvarsideal som eksempelvis fantes i prøyssisk militarisme.⁴²⁶ Mens *Den 17de Mai* agiterte for at folkehær og folkevæpning var en essensiell del av et norsk, nasjonalt forsvar talte Christensen denne midt i mot. Snarere

⁴²² *Den 17de Mai* 24.08.1907, ”John William Nylander. Av Kaptein H. Angell (i ”Ekko”).”

⁴²³ Andersen, *Henrik Angell*, 132. Hoel, *Mål og Modernisering*, 347.

⁴²⁴ *Den 17de Mai* 08.07.1911, ”Landsforsvaret - Med offervilje skal me reise det”.

⁴²⁵ *Den 17de Mai* 08.07.1911, ”Landsforsvaret - Med offervilje skal me reise det”.

⁴²⁶ Mer om Christensens forhold til militarisme jf. kapittel 6.2.

distanserte Christensen seg fra mange av sivilistenes nasjonale og militærepolitiske idealer. Allikevel oppnådde Christensen en viss resonans i *Den 17de Mai*, og det var tydelig at Christensen også satte pris på *Den 17de Mai*. Det var først og fremst i oppfatningene rundt det nasjonale og de militære idealers viktige funksjon i nasjonsbyggingen Christensen fant sammen med sivilister og mindre ytterliggående offiserer som Angell og Stang. Da var deler av folkevæpningsideologien interessant, også for Christensen.

I teksten fra 1911 beskrev Christensen *avisen* slik: ”For fyrste gong i eit norsk blad (har eg funne) ei nationalkjensle med same klang som den eg hev funne hjaa engelskmenn og franskmenn og andre store folk – ei hugheil nationalkjensle med vilje bak.”⁴²⁷ Det var altså de samme nasjonale, ideologiske kvalitetene som *Den 17de Mai* delte med de andre venstreoffiserene som Christensen satte pris på ved deres forsvarssyn, i det minste til en viss grad. Det var troen på nasjonale kategorier som skulle styrke den norske soldat, hær og nasjon, ikke nødvendigvis det fysiske innholdet *Den 17de Mai* ønsket å fylle hæren med. I likhet med Angell satte Christensen en rekke åndelige og moralske kategorier som heroisme, offervilje og fedrelandskjærighet meget høyt.⁴²⁸

Edvard Os har vektlagt Sophus Christensens rolle som ”norskmålsmann og trottig medarbeider i den nyno. pressa i forsvarsspørsmål, serl. i ”Den 17de Mai” i Steinsviks tid”, i sin beskrivelse av offiseren i *Norsk Allkunnebok*.⁴²⁹ I et portrett av Sophus Christensen skrevet av Rasmus Steinsvikt beskrev han hva *Den 17de Mai* syntes om deler av Christensens forsvarssyn i samband med at han valgte å trekke seg fra alle offisielle verv i forsvaret. *Den 17de Mai* beskrev Christensens arbeid for forsvaret slik: ”[...]han saa kva mod og dugleik var verd (under et slag). Visst er det at ingen har teke hærøvingane med større alvor enn Sophus Christensen. Han hev lagt all sin varme vilje i arbeidet, liksom han hev synt, kor viktig det er for eit folk, aa halde forsvaret i orden. Eit stort tap for hæren vert det at han no gjeng i fraa.”⁴³⁰

En av årsakene til *Den 17de Mais* varme tanker for Christensens forsvarsstrategi finnes i den slående likheten mellom Christensen syn på folkeskolens rolle i styrkingen av

⁴²⁷ *Den 17de Mai* 08.07.1911, ”Landsforsvaret - Med offervilje skal me reise det”.

⁴²⁸ At Christensens syn her sammenfalt med det Angell mente kan man for eksempel se på hans anmeldelser av Angells *Norsk skilauparsoga* i *Den 17de Mai* 22.12.1908, ”Kaptein H. Angell: Norsk skilauparsoga”.

⁴²⁹ Hoel, *Mål og Modernisering*, 187. Hoel på sin side har påpekt at Christensen kun hadde 9 artikler på trykk signert som S.C. mellom 1908 og 1913. Dette utelukker imidlertid ikke at flere anonyme artikler kan ha vært Christensens. Samtidig er det viktig å ikke benytte Ole Dalhaugs database som sannhetsleverandør i alle tilfeller ettersom den utelukker 20% av materialet i avisen.

⁴³⁰ *Den 17de Mai* 06.06.1908, ”Sophus Christensen”.

forsvaret med Steinsviks syn på det samme.⁴³¹ Likheten i deres argumentasjon kan indikere at Christensen har vært en sentral premissleverandør for Steinsviks tanker og syn på utdanningsvesenets viktige rolle for forsvaret og nasjonen.⁴³² Christensens selvoppfatning indikerer på samme tid at han tolket det som at hans egne militære idealer også ble forfektet av de som støttet folkevæpningstanken. Det han imidlertid kritiserte ved folkevæpnerne var det han betraktet som en stor kløft mellom ideal og virkelighet. ”En militsarme kan ikke leve noget Poesiens Liv. De matrielle Hindringer er for store, Rivningerne for mange, Modsædningerne mellem Ideal og Virkelighed for store.”⁴³³

Ståle Ulriksen har påpekt hvordan Sophus Christensen skulle være foraktfullt innstilt til romantiseringen av folkeforsvaret.⁴³⁴ Basert på funnene i denne undersøkelsen mener jeg at det er riktig å antyde at dette ikke stemmer. Tvert om var Christensen svært positivt innstilt til de moralske, militære idealene som fantes i folkevæpningsideologien. I *Legemsøvelser for Folkeskulen*, som var ment som en lærebok i eksersis og skytterøving for lærere, laget Christensen et grundig program for legemsøvelser og skytterøving for elever i folkeskolen og han oppfordret sågar lærerne til å skaffe seg ”testimonium som lærere i Salonskyding og optage dette Fag sammen med Legemsøvelser.”⁴³⁵

Ved siden av våpenøving og skytterlag var Christensen meget opptatt av ulike former for sport og lek som en måte å innøve disiplin, mot, manndom, kamplyst og ikke minst som en forberedelse til armeen. Dette kunne for eksempel være snakk om fotball eller at ”guttene gjennom ulike former for Legemsøvelser ved endt skolegang skulle kunne løbe sammen paa to sluttede Geledder, staa stille under Ret, gjøre Vendinger og Halvvendinger, staa paa Stedet og under March gjøre dette korrekt.”⁴³⁶

I sin bok fra 1911 henviser Christensen sine lesere til heftet om ”Legemsøvelser i Folkeskulen” som en måte leserne kunne forstå betydningen fotballkamper, lek og skyteøvelser kunne ha for krigerånden, riktignok om disse aktivitetene ble praktisert som en

⁴³¹ Christensens innlegg om skyteøving i folkeskolen i *Den 17de Mai* var særlig markante i forbindelse med en stortingsdebatt i 1905. I januar 1905 fremmet skytterlagsgeneral Ola Five et stortingsforslag om å danne skytterlag av gutter tilknyttet det Frivillige skyttervesenet ved folkeskoler, mellomskoler og gymnas. Forsvarsdepartementet var positive til ideen men Stortinget gikk imot (Hoel, *Mål og Modernisering*, 189). Dette var allikevel synspunkter som både sivile og militære aktører i miljøet hadde forfektet over en lang tid. For mer om likhetene mellom Steinsvik og Christensen i dette spørsmålet jf. kapittel 6.2.

⁴³² Christensens sympatier for målbevegelsen var sterk nok til at han testamenterte 3000 kr til Det norske Samlaget. (Bjarte Birkeland, m.fl. (red.). *Det Norske Samlaget 1868-1968*. (Oslo: Det Norske Samlaget, 1968), 307.)

⁴³³ Christensen, *Norges krigspolitiske stilling 1911-1915*, 89.

⁴³⁴ Ulriksen, *Den norske forsvarstradisjonen*, 117.

⁴³⁵ Sophus Christensen, *Legemsøvelser i folkeskolen og blandt Ungdommen paa Landet*. (Kristiania: S. & Jul Sørensens Bogtrykkeri, 1900), 46.

⁴³⁶ Christensen, *Legemsøvelser*, 46.

folkesport og med utgangspunkt i riktig ”pedagogikk”.⁴³⁷ Pedagogikken kan settes i forbindelse med den norske krigshistorikermentaliteten forfektet av Angell, i det en slik identifiserer nordmenn som bærere av en gammel krigerkultur. En måte å utløse nordmennenes iboende krigerkultur var gjennom idrett, eksersis og skyteøving i skolen. Christensen ønsket å indoktrinere både soldater og sivile, inkludert kvinner og barn, med den reneste form for fedrelandskjærlighet, nemlig ”militærånden” som betydde kjærlighet til hæren og flåten og ”krigeraand” som gjorde at den norske ungdom lystig og lydig ville møte fienden og kjempe og ofre seg for fedrelandet.⁴³⁸

I likhet med de andre aktørene i dette kapitlet målbar Christensen en sterk oppfatning av fedrelandskjærlighetens betydning for det norske forsvaret. I motsetning til de andre aktørene ser det imidlertid ut til at mens disse i større eller mindre grad forbandt fedrelandskjærlighet til hele eller deler av den norske folkehæren som tradisjonsbærer satt Christensen hæren over nasjonen. Det var hærmennenes vilje og evne til å ofre seg for sitt fedreland som utgjorde ultimat fedrelandskjærlighet i hans øyne. Slik ble armeens vilje og evne til å løpe lystig i krig en ultimat og kompromissløs form for nasjonsbygging for Christensen, overordnet et nasjonalt perspektiv, med globale og offensive idealer i fokus. ”Fedrelandskjærligheten forskriver os at ville gjøre alt, hva der kan styrke Armeen” slik Christensen uttalte det i *Nationen og Armeen*.⁴³⁹

5.3 Folkevæpning som nasjonsbygging

Det spesielle forholdet militære og sivile aktører i *Den 17de Mai*s redaksjonsmiljø hadde til den norske hæren generelt og til norsk folkevæpning spesielt hang sammen med en nasjonalmilitær oppfatning av Norges krigshistorie. Denne historieforståelsen utviklet seg parallelt med en allmenn nasjonalhistorisk historieoppfatning i Norge på 1800-tallet.⁴⁴⁰ Der Arne Garborg fant en kontinuitet av norsk identitet i språket, og der Ernst Sars (1835–1917) fant det samme i bondestanden, fant enkelte sivile og militære aktører i *Den 17de Mai* deler av den norske identiteten i hæren. Som Henrik Angel påpekte i 1906, var ”vår hær norsk, ikke dansk; den bar vort merke frem, holdt vort gamle gode navn og dermed ogsaa vor nasjonalaand oppe[...]. Hæren ble vort nationale samlingsmerke.”⁴⁴¹

⁴³⁷ Christensen, *Norges krigspolitiske stilling 1911-1915*, 140.

⁴³⁸ Sørensen, *Norsk idehistorie III*, 410-411.

⁴³⁹ Sophus Christensen, *Nationen og armeen*. (Kristiania: S. & Jul Sørensens Bogtrykkeri, 1900), 45.

⁴⁴⁰ For mer om denne tradisjonen jf. Hobson, Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie*, 23. Og kapittel 2.1.2.

⁴⁴¹ Angell, *Norges Krigshistorie*, 27.

Denne oppfatningen delte han i høy grad med sivilistene i *Den 17de Mai*, selv om de nok hadde en ulik forestilling av akkurat hva denne hæren burde inneholde. Tilhengerne av en nasjonalmilitær identitet betraktet krigshistorien som en markant bidragsyter til gjenoppdagelsen av Norges ærerike fortid og tradisjoner. På samme måte som historien generelt ble krigshistorien skrevet i en tradisjon som aktivt søkte å bygge opp en norsk identitet. I denne tradisjonen ble den norske hær ikke skapt i 1628 eller 1641, den ble ”gjenfødt”. Hæren kobles videre til folket, eller nasjonen, og til nasjonalstaten med en tilnærmet historisk determinisme.⁴⁴²

Krigshistorien omfattet en forestilling om, *den andre*, en fiende som fordret at den norske hæren forble og utviklet seg til det aller ”norskeste”.⁴⁴³ I møtet med flere indre og ytre trusselvurderinger ble det oppfattet som at de norske offiserene aldri hadde vært et instrument for ren maktutøvelse i Norge, men snarere nasjonens representant.⁴⁴⁴ Fra denne oppfatningen tilfløt en voldsom, nasjonalromantisk oppfatning av den norske hæren. Denne hadde resonans langt ut over redaksjonsmiljøet i *Den 17de Mai*. Ikke minst fant en slik oppfatning bifall i offiserenes bindinger til Norges Forsvarsforening.⁴⁴⁵

I en tekst som ble trykket i *Den 17de Mai* juni 1909 pekte kretsleder i Forsvarsforeningen, Axel Drolsum (1846-1927), på en sentral oppfatning han kan sies å ha delt med både sivile og militære i *Den 17de Mai*.⁴⁴⁶ Drolsum ga sin støtte til den Sverdrup-Hjortske hærordning som for all del ikke måtte rives ned uten videre. Den var skapt av hele folket. Hansen bygde videre på den i 1900, Stang i 1901, Lowzow i 1908 og den departementale komité i 1909. Gjennom sin kraftige argumentasjon for militshæren bygget Drolsum videre på en nasjonal arv som utgjorde et viktig grunnlag for folkevæpningsideologien.

De fleste europeiske land i samtiden benyttet sentrale ideelementer i en slik argumentasjon, ikke minst det brede vernepliktsprogrammet militshæren kunne stå som forespeiler av. Slik kunne man skape og vedlikeholde nasjonalfølelse og mobilisere til forsvar

⁴⁴² Ulriksen, *Den norske forsvarstradisjonen*, 31-32.

⁴⁴³ Dette er det samme som Sørensen har fremhevet som en del av Karlstadopposisjonens virkelighetsoppfatning i 1905. (Sørensen, ”De som heller ville ha krig i 1905”, 491).

⁴⁴⁴ Hobson, Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie*, 23.

⁴⁴⁵ Jf. 3.1.4, om Lowzow og Forsvarsforeningen. Et utmerket eksempel på denne tradisjonen er for eksempel: Lowzow, *Fedrelandet, hæren og soldaten*, 1911.

⁴⁴⁶ *Den 17de Mai* 15.06.1909, ”Hærskipnaden”. Dette var opprinnelig en tale Drolsum holdt for bondeungdomslaget i 1908. Den refereres til i sin helhet i *Den 17de Mai* i juli 1908. Axel Drolsum var overbibliotekar på Universitetsbiblioteket og satte markante spor i sitt verv med flere kjente publikasjoner. Han var med på å stifte Norges Forsvarsforening og var kretsleder i foreningen mellom 1906-14 for Kristiania. På Forsvarsforeningens 25-årsdag 1911 ble han tildelt Kongens fortjenstmedalje i gull. (Olaf Torp, *Axel Drolsum*. Norsk Biografisk Leksikon, http://snl.no/nbl_biografi/Axel_Drolsum/utdypning. 11.11.2010)

av nasjonalstaten mot *den andre*.⁴⁴⁷ Som vist i kapitlets første del ser det ut som om de sivile folkevæpnerne bedrev systematisk ideologiimport fra internasjonale ”folkevæpningsstater.” Dette stemmer godt overens med deres nære forhold til den nasjonalmilitære identiteten. Særlig ble Montenegro, Sveits og Japan fremhevet som gode forbilder. Alle satt de militshæren og lokal tilknytning i forsvaret i fokus.

I offiser Carl Oscar Munthes(1861–1952) lærebok i krigshistorie fra 1914 fremkom det hva slags oppfatning av hæren som hadde størst tilslag i Norge på denne tiden. ”Vor hær var et folkets hær, tidligere og i en dypere mening end i de fleste andre hære. [...]Fra folket tilfløt denne hæren umaalte, ja ubevisste kræfter [...]. Vor hær var aldrig nogen stat i staten.”⁴⁴⁸ At sivilistene i *Den 17de Mai* delte en slik oppfatning kan bekreftes gjentatte ganger i deres oppfatning av hva militarisme skulle innebære.⁴⁴⁹ Det var nettopp de som ut fra sivilistenes synspunkt argumenterte for at hæren skulle være en ”stat i staten” ved å ønske et udemokratisk, lukket og lite folkelig, profesjonelt hærvesen, som ble definert som miljøets meningsmotstandere i forsvarssaker. De samme aktørene ble beskyldt for å være ”ekte” militarister. ”Folket i våpen” utgjorde motvekten til en slik ”stat i staten”, og ble betraktet som en suveren form for nasjonsbygging for den sivile grenen av miljøet.

Samtidig bidro den nasjonalmilitære krigshistorien til å gi folkevæpningsideologien legitimitet. På sett og vis ble den skrevne krigshistorien folkevæpningsforkjempernes drivkraft. Det var særlig i møtet med kampen mot fienden, Sverige, dette aktualiseres. Felles for flere av de sivile og militære aktørene beskrevet i dette kapitlet var at de vurderte den militære trusselen fra Sverige som høyst aktuell i årene frem mot første verdenskrig, slik dette fremkom i kapittel tre. Den nasjonalmilitære krigshistorien tilsa at krigen med Sverige ville komme. Historien ville gjenta seg i uoverskuelig fremtid og det samme ville Sveriges aggressivitet ovenfor Norge. Historien ville gjenta seg, slik den gjorde i 1814 og i 1808. Slik den hadde gjort i alle kriger mellom Sverige og Norge de siste 400 årene.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ Ole Martin Brunborg er inne på dette i sin masteroppgave ”På sporet av en norsk krigerkultur”, 26, 29-30. Brunborg henviser til *Soldatens bok* som slik jeg ser det også kan stå som uttrykk for den nasjonalmilitære tradisjonen i Norge. Jf. Forsvarsdepartementet, *Soldatens bok*. (Kristiania: Grøndahl & Søn, 1911).

⁴⁴⁸ Her etter Hobson, Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie*, 23. Jf. Carl Oscar Munthe, *Den norske hær indtil 1814*. Generalmajor Carl Oscar Munthe var norsk offiser og krigshistoriker.

⁴⁴⁹ Jf. kapittel 4 og kapittel 6.

⁴⁵⁰ Jf. Sørensen, ”De som heller ville ha krig i 1905”, 491-492. Sørensen påpeker at motstanderne av Karlstadforliket på svensk side mente likeledes at Norge og kunne finne på å bli offensiv og at man derfor måtte gå til krig nå (preventiv krig). Oppfatningen av *den andre* i Norge og Sverige var altså at *den andre* hadde ansvaret – var aggressiv, upålitelig og konspiratorisk. Jf. kapittel 3.1 og kapittel 4.1. Ståle Ulriksen har videre påpekt hvordan de norske krigshistorikerne hadde en svært selektiv måte å skrive om norsk militærhistorie i samband med Sverige. Det skrives sjeldent om det militære samarbeidet med Sverige i følge Ulriksen. Fokuset lå stort sett på konflikten og krigene (Ulriksen, *Den norske forsvarstradisjonen*, 34).

Krigen med Sverige ville komme snart i kraft av de offensive svenskene ble kategorisert som en del av samme krigs- og adelstradisjon som andre Europeiske land også håndhevet. Da ble Sveriges hær kategorisert som det motsatte av det den norske hæren stod for. Som representanter for et konservativt og undertrykkende hærvesen med offensive motiver.⁴⁵¹ En slik tese ble belagt med tallrike krigshistoriske eksempler fra fortid og nåtid og med ønsker for en annen og gildere fremtid. Ikke minst gjaldt dette for flere av Angells verker. I *Fortellinger fra grensevakten* dedikerte Angell sin bok ”Til alle dem, som holdt grænsevakt i 1905, for alle dem, som næste gang skal holde samme vagt”.⁴⁵²

Hvordan sivilistene i redaksjonsmiljøet ble påvirket av en slik tradisjon ble åpenbart i kapittel tre og fire. I denne konteksten er det imidlertid også interessant å betrakte hvordan de kategoriserte svensken som ”type” i en del tekster i avisen. Svensken ble tolket som konservativ og lite folkelig. Dessuten var dette vanligvis en type en ikke kunne stole på, som dyttet norske tømmerfløtere av sine tømmerstokker i møtet med naboen og som brakk norske skistaver i sitt sinne og sin bitterhet ovenfor de frie, stolte og ikke minst folkelige nordmann.⁴⁵³ At de var bitre har fremkommet tidligere - men at de også ble oppfattet som lite folkelige og stort sett konservative finnes det flere indikasjoner på i avisen. ”Storsvensken” er eksempelvis et mye anvendt uttrykk.⁴⁵⁴

En slik forståelse kan kobles direkte til den nasjonalmilitære tradisjonen hvor en vektla at det norske forsvaret ikke hadde samme krigs- og adelstradisjoner som Sverige og andre konservative militærmakter i Europa. Det ble oppfattet som at Norges vei utgjorde en særegen, nasjonalmilitær ”sonderweg” som linket forsvaret direkte til demokratisk liberalisme og som ikke hadde ekspansive eller offensive motiver.⁴⁵⁵ Sverige ble i følge en slik mentalitet motparten til den norske ”sonderweg”, den konservative og undertrykkende krigsmakten med onde motiver og hensikter. Samtidig ble Sverige, slik empirien har vist, linket til konservative og ”unasjonale” miljøer i Norge.

⁴⁵¹ Dette ble også utbygget i del 4.1 om ”Sverige som snill nabo?”.

⁴⁵² Henrik Angell. *Fortellinger fra grænsevakten 1905*. (Kristiania: H. Aschehoug & Co, 1905).

⁴⁵³ Jf. for eksempel *Den 17de Mai* 04.01.1906, ”Miskjend”. Teksten inneholder en fortelling om nordmannen Anders tid som tømmerfløyter i Dalarna. Han var så uheldig å ramle i elven fordi en svenske ved navn Eirik ikke klarte å kontrollere tømmerstokkene. I fortellingen spekuleres det på om ”Eirik gjorde dette med vilje avvdi han var ondsjuk paa denne ”norrbaggen” med dei staal-graa augo, som hadde slik ei brei bringe og var so lett paa foten, uredde og raadsnar, at inkje vaagestykke tykttest vera for stort for han.”

⁴⁵⁴ *Den 17de Mai* 02.06.1906, ”Sverige, Herremakt og Folkemakt”. Her ble det påpekt at det svenske folk hadde en tung tid i vente om de skulle få selvstyre i landet, lik alle andre land i Europa. Og at Norge måtte takke Gud og gode menn for at de kom unna dette ”herreveldet” såpass forskånet. De onde svenskene ble beskrevet som ”storsvensken”. Denne kategorien ble ofte satt opp mot mer ”folkelige” og undertrykte svensker.

⁴⁵⁵ Hobson, Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie*, 22-24. Det tyske ordet ”sonderweg” stammer fra en tysk militærteori som anser at de tysktalende landene, eller landet Tyskland, har fulgt en særegen vei fra aristokrati til demokrati, forskjellig fra de andre europeiske landene.

Mot dette oppfattet nasjonalmilitære historikere det norske forsvaret som et forsvar som hadde vært en nasjonsbevarende kraft. I alle år Norge føyet seg under ydmykhet og undertrykkelse i union med Danmark og Sverige hadde den norske, nasjonale hæren båret Norges ekte forsvarsidentitet i seg. Det var en viktig oppgave å ”grave” frem igjen den ekte militærånden og krigerånden i norske soldater og i det norske folk – her spilte de moralske aspektene ved folkevæpningsideologien en helt sentral rolle. Samtidig hadde det norske forsvaret en viktig nasjonsbyggende funksjon og krigshistorikerne var i et slikt perspektiv ikke bare fornøyd med det norske forsvaret.

Det fantes destruktive elementer som ikke støttet et norsk forsvar og som heller ikke var ”ekte” nordmenn. For det var ikke kun krigshistorikernes og folkevæpnernes oppgave å verne nasjonen fra åpenbare ytre fiender som Sverige. Vel så viktig var det og verne landet i fredstid mot ”indre fiender” slik disse ble fremstilt i kapittel fire. I møtet med slike fiender videreutviklet krigshistorikerne og folkevæpnerne den kraftige forestillingen om behovet for et spesifikt forsvarsideologisk program.

Oppsummering

Forsvarsideologien redaksjonsmiljøet i *Den 17de Mai* var påvirket av utgjorde en vedvarende tendens i kretsens holdningsunivers og var vesentlig for hele tankegangen rundt den norske nasjonens velvære og utvikling. Folkevæpningsideologien var den sentrale kjernen i dette forsvarsprogrammet. Samtidig førte forsvarsideologien miljøet forfektet til et uvanlig meningsfellesskap med en rekke venstreorienterte offiserer som i større eller mindre grad delte militære idealer med den sivile grenen av miljøet.

De sivile i miljøet argumenterte for hvordan folkevæpningslinja skulle gjennomføres gjennom utdanningsvesenet og skytterlagsbevegelsen. Den ultimate fedrelandsformidler fantes i en samkjøring mellom læreren og underoffiseren som i en og samme skikkelse kunne undervise om folkevæpningsidealene til det norske folk. Dette ville føre til god ressursanvendelse i forsvaret og ikke minst ville det ale et toppmotivert og lojalt forsvar der norske soldater hadde en sterk og sunn forsvarsmoral, også i fredstid. I folkevæpningsideologiens natur lå et ønske om at flest mulig ”vanlige” folk skulle kunne fungere godt som soldater og være toppmotiverte under en forsvarskrig.

De militære hovedaktørene i undersøkelsen delte mange av de moralske idealene folkevæpningsforsvaret forfektet som felles ønsker i undervisning og oppdragelse. Flere av de praktiske elementene i folkevæpningen ble betraktet anerkjennende ved at det kunne føre til brukbare soldater i den regulære hæren. Stang og Christensen ser imidlertid ut til å være mer opptatt av de profesjonelle grenene av hæren. Som antydnet nærmet også Steinsvik seg slike holdninger i det han betraktet folkehæren som ”en ufleksibel klump i krigstid”. De sivile og militære skiller lag i synes på fedrelandskjærligheten. En folkevæpner var villig til å gå i krig for å oppnå fred, hvis og når han ble angrepet. Å krige for krigens styrkende elementers skyld var imidlertid utelukket for folkevæpneren. ”Blodoffer” ble ikke hedret slik som hos Angell og Christensen. Folkevæpneren satt heller ikke hæren over nasjonen, slik Christensen gjorde.

Derimot delte sivile og militære det til felles at de var en del av, eller kraftig inspirert av en nasjonalmilitær krigshistorikertradisjon. I denne ble den norske hæren betraktet som et sentralt identitetsbærende og nasjonsbyggende element. Den norske folkehæren skulle skape og vedlikeholde nasjonalfølelsen og mobilisere til forsvar av nasjonalstaten mot *den andre*. I denne konteksten ble skytset først og fremst rettet mot Sverige som ble pålagt en stygg, konspiratorisk, høyrenasjonalistisk og revansjelysten forsvarsmentalitet, meget fjern fra den *sonderweg* den norske hæren hadde tråkket i kamp etter kamp for sin frihet i undertrykkende unioner. Den nasjonalmilitære trusselvurdering ble folkevæpningens drivkraft.

6

TOPPMÅL AV MILITARISME?

Militaristiske holdninger i *Den 17de Mai* forsvarsideolog

I 1908 beskrev Rasmus Steinsvik hvordan deler av miljøets folkevæpningsideologi ble betraktet som ”toppmaal av militarisme: det er aa føra militarismen inn i folkeskulen.”⁴⁵⁶

Blant sivilistene i *Den 17de mai* var det imidlertid ingen, så vidt jeg har avdekket, som oppfattet folkevæpning som militarisme.⁴⁵⁷ De norske militærhistorikerne Hobson og Kristiansen har på sin side avvist at Folket i våpen-tradisjonen kan fungere som en katalysator for militarisme i Norge.⁴⁵⁸

Dette kapitlet inneholder en drøfting av om redaksjonsmiljøets forsvarsideologiske holdninger kan betraktes som militarisme i en norsk kontekst mellom 1906 og 1912. I første del drøfter jeg ulike definisjoner av militarisme, og de kriteriene som må ligge til grunn for at en tankeretning skal kunne betegnes som militarisme problematiseres. I en slik drøfting blir en utvidet bruk av sosiologisk militarismeteorier viktig. I del to benytter jeg to av hovedaktørene i oppgaven for å vise hvordan deres forsvarsideologiske holdninger kan knyttes tett opp til grader av- og former for militarisme på norsk.

6.1 Militarisme på norsk – mot et mer åpent begrep?

Militarismeteoriker Volker Berghahn har i sin bok, *Militarism. The History of an International Debate*, valgt å reservere seg mot sammenlikning med Alfred Vagts, *History of militarism*, fordi hans bok i motsetning til Vagts “is not intended to provide fresh empirical material in support of any of these definitions [of militarism].”⁴⁵⁹ Berghahns presisering kan bidra til å illustrere hvordan ulike formål med utforskningen av militarismebegrepet kan føre til

⁴⁵⁶ *Den 17de Mai* 01.08.1908, ”Eit anna framtidsmaal”. Steinsvik argumenterte imidlertid for at slike tiltak ville ”faa den gode aand fraa folkeskolen inn på moen.”

⁴⁵⁷ Tvert om betraktet Steinsvik og hans sivile meningsfeller militarisme som et skjellsord, utelukkende forbundet med negative, konservative og undertrykkende krefter. Samtidig ble folkevæpnerne beskyldt for å være militarister av sine sosialistiske meningsmotstandere jf. kapittel 4.4.

⁴⁵⁸ Jf. kapittel 2.2.1

⁴⁵⁹ I sin helhet beskriver Berghahn målsetningen med verket slik: “[...] this book is not intended to provide fresh empirical material in support of any of these definitions. It is therefore not to be compared with the History of militarism written by Alfred Vagts. The aim of this volume is rather to examine the debate surrounding the concept of militarism since it made its first appearance in the nineteenth century. It is concerned with other authors arguments – many of them who presented their evidence from a critical and anti-militarist, though not necessary anti-military position. This study is also concerned with the genesis and development of militarism as an analytical tool in relation to the discussion about the evolution of modern society” (Berghahn, *Militarism. The History of an International Debate*, 3). Se gjerne kapittel 2.2.2 for mer om Vagts og Berghahn.

ulike måter å definere begrepet på. I lys av denne erkjennelsen - kan det være hensiktsmessig å definere militarisme på en annen måte som kan være fruktbar i en holdningsanalyse av norsk militarisme enn den universelle begrepsdefinisjonen Vagts kan stå som forespeiler av?

Som illustrert innledningsvis har Vagts et maktperspektiv i sitt militarismebegrep. Vagts kan stå som eksempel på en forsker som har bidratt til å videreføre synet på militarisme som noe utelukkende negativt i den akademiske debatten.⁴⁶⁰ I lys av Alfred Vagts bakgrunn som tysk-jødisk flyktning fra Tysklands naziregime på 1940-tallet og i lys av samtiden *History of militarism* ble skrevet i er det forståelig hvorfor hans analyse endte med en definisjon av militarisme som utelukkende forbandt fenomenet med undertrykkende, negative og ekstreme maktstrukturer.⁴⁶¹

I Norge har flere militærhistorikere fra ulike forskningsfronter tatt utgangspunkt i Vagts skille mellom sivile-militære relasjoner i sin analyse av militarisme.⁴⁶² Hvis en velger å legge Rolf Hobson og Tom Kristiansens tolkning av militarisme ut fra Vagts militarismebegrep til grunn kan ikke de sivile redaksjonsmedlemmenes forsvarsprogram slik det ble presentert i kapittel fem tolkes som en form for militarisme. *Den 17de Mai* forsvarsideologi kan ikke tolkes som en støtte til en militarisme forstått som en eller annen form for udemokratisk militærstyre eller en offensiv bruk av militærmakt mot andre land.⁴⁶³ Da vil Hobson og Kristiansen få rett i sin slutning om at folkevæpningsideologien ikke kan fungere som en katalysator for militarisme i Norge.

Spørsmålet er om dette skygger over andre, metodiske anvendelse av begrepet som kan være hensiktsmessig i forskningsøyemed, hvor militarisme ikke kun kan forstås som direkte militær intervensjon i det sivile samfunnet, men også som et *ønske* om å militarisere nasjonen som en beskyttelse mot ytre eller indre trusler. Med en slik tilnærming vil militaristiske holdninger, ideer og tanker kunne spores uten å legge vekt på reell, militær innflytelse. Roy Andersen har framhevet at slike former for militarisme gjorde seg gjeldende i Europa på 1800-tallet. Dette kunne avdekkes i forsvarsbudsjetter og gjennom militære

⁴⁶⁰ Se gjerne på definisjonen av militarisme som en sykdom i kapittel 2.2.2. I et utvidet perspektiv er det interessant slik Hoel har gjort å trekke linjer tilbake til nasjonalismeforskningen i Norge på 1900-tallet. De siste årtiene har det lyktes forskere å utvikle et mindre negativt ladet nasjonalismebegrep, bedre egnet til analyse av slike fenomen. Kan det samme la seg gjøre med militarismebegrepet, spør han seg? (Hoel, *Mål og Modernisering*, 206).

⁴⁶¹ Hobson, Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie*, 10.

⁴⁶² For en redegjørelse av Hobson og Kristiansens syn på folkevæpning og militarisme jf. kapittel 2.2.1. Maktforholdet mellom sivile og militære aktører i samfunnet blir essensielt i denne begrepsdefinisjonen.

⁴⁶³ Hoel har avvist at norskdomsrørsla forfektet militarisme ”i den tydinga at ein ville gå til eller truga med åtakskrig, og ingen tala heller om at det norske sivile demokratiet burde erstattast med eit militærstyre”(Hoel, *Mål og Modernisering*, 203-4).

reformer i tillegg til å bli synliggjort i militære idealer gjennom oppdragelse og undervisning.⁴⁶⁴

For å kunne forklare hvordan en bredere anvendelse av militarismebegrepet kan være egnet, eksemplifiseres konsekvensen av en lukket forståelse av militarisme som fenomen gjennom norsk forsvarsdebatt. Mot etablerte militærhistorikere som Rolf Hobson og Roald Berg står historiker Nils Ivar Agøy. I en større debatt rundt Forsvaret og offiserenes rolle i tiden før 1905 står Agøy på motsatt side av disse da han i større eller mindre grad hevder at det brede lag av offiserer i Norge frem til 1905 bestod av kongeløjale og konservative unionsvenner som ble betraktet som bremseklosser i den politiske kampen for folkestyre og mot kongestyret.⁴⁶⁵ Et slikt perspektiv fører til at Agøy har hevdet at frykten var stor for at offiserene ville anvendes i et antidemokratisk og antiparlamentarisk kupp frem mot 1905.⁴⁶⁶

En slik frykt kan settes i sammenheng med Vagts militarismebegrep der en forutsetter at en av de viktigste komponentene i begrepet bestod av at militæret ønsket å ta kontroll over det sivile samfunnet.⁴⁶⁷ Agøy konkluderer blant annet med at ”de norske offiserene valgte fedrelandskjærligheten fremfor Storting og Grunnlov. Dette kan betegne dem som apolitiske.”⁴⁶⁸ I et militarismeteorisk perspektiv var det da en reell mulighet for at offiserene kunne utviklet seg til redskaper i kongens hånd og dermed potensielt sett kunne undra seg konstitusjonell kontroll. Da ville de norske offiserene kunne tolkes som innehavere av reaksjonære, irrasjonelle og militaristiske motiver og derav stå som et symbol på

⁴⁶⁴ Andersen, *Opprustning og unionsstrid*, 8.

⁴⁶⁵ Jf. *HIFO* nytt. *Meldingsblad for den norske historiske forening*, nr. 1, 2 og 3 (2002). *Tidsskrift for samfunnsforskning* årgang 43, nr. 4 (2002) og *Tidsskrift for samfunnsforskning* årgang 44, nr. 2 (2003). Debatten var en del av en bredere, svært polemisk debatt i norsk forsvarshistorie som i høy grad også kan karakteriseres som en debatt hvor frontene har svært ulike metodiske innfallsvinkler for sin forskning, noe som naturlig nok gir utslag i resultatene. Først og fremst handlet debatten om forsvarets identitet og i hvilken grad nasjonalisme, unionisme og militære edsbånd preget offiserskorpset på denne tiden. Slik jeg ser det kan debatten imidlertid også analysere ut fra et militarismeteorisk perspektiv.

⁴⁶⁶ I følge Berg mener Agøy at det var stor frykt for at offiserene ikke ville støtte den politiske løsrivelsesprosessen i 1905. Når de allikevel gjorde dette er Agøys hovedforklaring at de brøt sin ed mot kongen. Berg forklarer imidlertid edsbruddet ved at offiserene hadde blitt like mye norske i løpet av 1800-tallet som sine sivile embetsmenn og at de åpenbart var påvirket av 1800-tallets voldsomme nasjonalisme i Europa. Berg mener at Agøys fastholdelse av offiserenes edsbrudd kan tilskrive dette utsagnet i Agøys bok: ”Forsvarer man prinsipielt offiserenes handlemåte, forsvarer man samtidig at militære selv kan velge hvilken politisk herre de vil tjene. Etter min mening byr 1900-tallets historie på alt for mange eksempler på at slik militær frihet ikke er ønskelig” (Agøy, *For konge og fedreland?*, 295). Berg, ”Lojalitet eller animositet i 1905” i *HIFOnytt* 1-02, 19.

⁴⁶⁷ Samtidig vil jeg understreke at Agøy ikke selv benytter Vagts i sin analyse i boken *Offiserene og 1905*. Han påpeker imidlertid at: ”Forskerne på Sivile-militære relasjoner har vært opptatt av hvorledes man kan sikre politisk kontroll med militærapparatet – en problemstilling som er klart relevant for en undersøkelse av norske offiserer under unionsstriden” (Agøy, *For konge og fedreland*, 21).

⁴⁶⁸ Agøy, *For konge og fedreland*, 293-294. Agøy belegger en slik konklusjon blant annet ved å henvise til Sophus Christensen og hvordan det var sterke tradisjoner i Norge for at militære var ”herre i eget hus”. ”Korpsets normer tilsa at i et land med tilnærmet alminnelig verneplikt tilhørte hær og flåte hele landet, ingen gruppe eller parti, og skulle følgelig stå hevet over den dagspolitiske striden” (Agøy, Nils Ivar, *For konge og fedreland*, 41). Agøy henviser videre til Christensen i *Norges Krigspolitiske Stilling*, 118, 131, 146, 150.

konservatisme og tilbakeskuethet i stedet for fremskritt og modernisering, slik som Hobson, Berg og Kristiansen i høy grad beskrev de norske offiserene.⁴⁶⁹

Det begge forskningsfrontene imidlertid har til felles er at det ser ut til at de i høy grad legger et "Vagtsk" maktperspektiv til grunn for sine analyser. Dette resulterer i at Agøy i høy grad bruker sine ressurser på å bevise at det fantes militære i Norge på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet som ønsket å erstatte det norske sivile demokratiet med et militærstyre og som blant annet satte irrasjonelle og militaristiske idealer opp som føringer for ønsket om å forbli alliert med Sverige. At slike krefter fantes ser jeg ingen grunn til å betvile, påstanden om at de dominerte kan det imidlertid settes spørsmålsteget ved.⁴⁷⁰

Polemikken i norsk forsvarshistorie kan bidra til å illustrere hvordan analysen av sivile-militære maktrelasjoner kan reduseres til en strid hvor det viktigste blir å finne ut av "sannheten" i norsk forsvarshistorie. I en slik kontekst kan det være riktig å antyde at dette kan resultere i at militarismebegrepet blir lukket i dikotomien mellom sivil og militær maktbruk og at det ikke fanger opp nyanser av fenomenet. Militarisme reduseres da til et *enten/eller-begrep* hvor kjernen i tolkningen går ut på om man enten betrakter offiserene og forsvaret som reaksjonært, unasjonalistisk og med irrasjonelle motiv, eller som framtidsrettet, nasjonalsinnet, moderne og med rasjonelle målsetninger.

Det finnes flere problematiske punkter ved et lukket militarismebegrep. I en norsk kontekst har Oddmund Hoel fremhevet hvordan en kan sette spørsmålsteget ved Hobson og Kristiansens vektlegging av Vagts i sin definisjon av militarisme. Et slikt begrep blir så konstituerende for de to at militarisme i deres bok *Militærmakt, krig og historie* blir definert som "et samlebegrep for alt som avviker fra en rasjonell norm for militær maktbruk og sivilmilitære relasjoner i et moderne samfunn."⁴⁷¹ I denne forbindelsen fremstår et viktig spørsmål. Hvem er det egentlig som har makt til å definere hva som kan betegnes som

⁴⁶⁹ Et av Bergs hovedpunkter i debatten i følge Agøy har vært at de militærunionelle offiserene systematisk tapte terreng i Norge mens de "nasjonalmilitære" søkte støtte hos den "liberal-agrarer opposisjonen". De lange linjene i offiserskorpsets holdninger til Stortinget var tilpasning, ikke konflikt i følge Berg (Agøy, *Skal Mars tvinge Clio?* I HIFOnytt 1-02, 22).

Jf. kapittel 2.1.2 og 5.3 for mer om de nasjonalmilitære. Samt en videre drøfting i avslutningen.

⁴⁷⁰ En historiker som går mye lenger i å hevde offiserenes militante og konspiratoriske identitet i perioden er Lars Borgersrud i sin bok *Konspirasjon og kapitulasjon*. På mange vis kan han betraktes som en viderefører av det venstrenasjonalistiske, forsvarsvennlige prosjektet initiert av Johan Sverdrup på 1880-tallet i det han selv definerte Sverige som en "utenlandsk erobreremakt" i sine nye perspektiver på forsvarshistorien rundt 1905. (Lars Borgersrud, *Konspirasjon og kapitulasjon. Nytt lys på forsvarshistorien fra 1814-1949*. Oslo: Forlaget Oktober AS, 2000, 11). Agøy kritiserer Borgersrud for å ha et ukritisk forhold til nasjonalismen og Venstres relasjon til denne i sin innledende del i *For konge og fedreland* (Agøy, *For konge og fedreland?*, 20).

⁴⁷¹ Hobson, Kristiansen. *Militærmakt, Krig og Historie*, 8. Samtidig påpeker de at bak en slik definisjon ligger det et aktivt valg. (Hobson, Kristiansen. *Militærmakt, Krig og Historie*, 11).

rasjonell og irrasjonell bruk av militærmakt? Finnes det noen ”mal” for rasjonalitet i en slik kontekst?⁴⁷²

Videre har det lukkede militarismebegrepet blitt forstått som et ovenfra-begrep. Da forutsettes det en form for militarisme som kan prege styresett og politikk og som mobiliseres av en elite gjennom høyrepopulistisk militaristisk agitasjon.⁴⁷³ Dette er passende så lenge begrepet anvendes til analyse av forsvarseliter, eksempelvis høyerestående offiserer. Men vil en slik bruk vise seg like hensiktsmessig når en skal analysere militaristiske tendenser i det sivile folkevæpningsmiljøet?

Som illustrert tidligere i oppgaven bestod sivilistene av en opposisjonell nedenfra-bevegelse. I likhet med Oddmund Hoel mener jeg derfor at en må ta høyde for at militarismebegrepet kan forstås som en form for opposisjonell militarisme (’venstre-militarisme’) i grupper og miljøer som utfordrer statsmakten og det rådende hegemoniet.⁴⁷⁴ I et slikt perspektiv mener jeg det vil kunne være riktig å anta at det kan oppstå en rekke *fellestrekk og/eller ulikheter* i sivile og militæres militaristiske agitasjon, som fremkommer lite tydelig i et lukket militarismebegrep.

Alfred Vagts lukkede militarismebegrep har blitt usatt for kritikk de senere årene. Blant annet har det blitt påpekt hvordan det kan være vanskelig å identifisere hvilke aktører og handlinger en kan legge inn i Vagts uttrykk ”the military way” og hva som på den andre siden er ”the militaristic way”. I *The Encyclopedia of War & Ethics* blir det for eksempel påpekt hvordan det kan være vanskelig å begripe hva som på den ene siden er legitim militærmakt og hva som kan oppfattes som overdrevent militaristisk.⁴⁷⁵ Vagt skarpe dikotomi kan gjøre det vanskelig å se hvordan samfunn som praktiserer ”the military way” samtidig kan utvikle holdninger og ideer som kan betegnes som militaristiske.

Militaristiske holdninger og verdier innenfor en demokratisk ramme er et stikkord i denne sammenhengen. Ulike sosiologiske teorier har analysert militarisme med dette som et utgangspunkt de seneste årene.⁴⁷⁶ Dette medfører en utvidet forståelse av hva militarisme som begrep kan innebære. Da kan andre motsetningsforhold enn maktforholdet mellom sivile og

⁴⁷² Hoel har fremhevet hvordan rasjonalitet er et begrep med skiftende innhold i tid og rom og at det byr på problemer å anvende det som et sentralt kriterium for å identifisere militarisme. Hvem sin rasjonalitet legger en så til grunn, spør han seg (Hoel, *Mål og Modernisering*, 206).

⁴⁷³ Jf. kapittel 2.2.1 og 2.2.

⁴⁷⁴ Hoel, *Mål og Modernisering*, 206.

⁴⁷⁵ William C Gay, *An Encyclopedia of War and Ethics*, redigert av Donald A. Wells (red.), 296. Gay fremhever videre at: ”Vagts key distinction can mask ways in which societies that practice the ‘military way’ can still be militarist in a manner that exceeds merely being warist”.

⁴⁷⁶ Jf. kapittel 2.2.2

militære, og hvorvidt dette var rasjonelt eller ikke, inkluderes i en analyse.⁴⁷⁷ Ikke minst vil det være enklere å betrakte militaristiske trekk i holdninger som eksisterer innenfor rammene av et fredelig demokrati.

Sosiolog Brian Fogarty har i sitt militarismeteoriske utgangspunkt fremkommet til hvordan ”hverdagsmilitarismen” kunne gjenkjennes i en rekke samfunnssektorer i USAs kaldkrigssamfunn, som økonomi, media, underholdningsindustrien og i sportsaktiviteter.⁴⁷⁸ Aller sterkest fant imidlertid Fogarty militariseringen i utdanningssystemet. Fogartys beskrivelse av militarisme kan være en fruktbar teori å anvende i en analyse for å belyse enkelte, militaristiske trekk og ideer i *Den 17de Mai* forsvarsideologi, slik jeg ser det.

Oddmund Hoel har kritisert et slikt utgangspunkt i det han mener at Fogartys teori anvendt i norsk militarismeanalyse fordrer ”en historisering av militarismebegrepet.” Som belegg for dette forklarer han hvordan det er problematisk å benytte et ”teoretisk perspektiv som primært er utvikla som ein kritikk av den globale økonomiske, politiske og militære dominansen i dagens USA, til Norge kring 1900”.⁴⁷⁹ Hoel har rett i at det er meget viktig å være klar over i hvilken historisk kontekst de militaristiske tendensene en avdekker ble til i. Det spilte også en viktig rolle hvordan det rådende synet på militærvesenet og krig var mye mer positivt i Norge rundt 1900 enn i dagens USA.⁴⁸⁰

Man kan likevel argumentere for at det er lite hensiktsmessig å hevde at en teori som ikke har oppstått i samme tid som fenomenet teorien benyttes på dermed ikke er et legitimt analyseverktøy.⁴⁸¹ Det er en allment utbredt strategi hos historikere og andre samfunnsvitere å benytte teorier, som oppstod både før, under og etter hendelsen som undersøkes i analyser av empirisk materiale. Dessuten er det en slående likhet mellom Fogartys tanker om samfunnsmilitarisering og den argumentasjonen som har blitt avdekket i *Den 17de Mai*.⁴⁸² Dette i seg selv skulle være nok til å legitimere bruken av Fogarty i analysen.

⁴⁷⁷ Sørensen har vært inne på dette i sin forskning på militaristiske strømninger rundt 1905. Han har blant annet uttalt at det er interessant å betrakte hvordan militante nasjonalister i Norge kunne defineres blant venstrenasjonalistiske, demokratisk anlagte aktører, det var disse som ville ha krig i 1905 - ikke de samme høyrenasjonale bevegelsene som agiterte slik i Europa. Hvorfor var det slik, spør han seg? Dette drøftes videre i de konkluderende bemerkningene i kapittel 7 (Sørensen, ”De som heller ville ha krig”, 497).

⁴⁷⁸ Fogarty ble presentert i kapittel 2.2.2. Idretten og utdanningsinstitusjonens sentrale plass i folkevæpningsideologien ble vi godt kjent med i kapittel 5.

⁴⁷⁹ Hoel, *Mål og Modernisering*, 208.

⁴⁸⁰ Sterkt framhevet av Hobson og Kristiansen i *Norsk forsvarshistorie 3*, 159. Forsvarsopprustning og rustningsnasjonalisme likeså utbredt, slik også Hobson og Kristiansen har påpekt dette.

⁴⁸¹ Dette føyer seg inn en større metodologisk debatt om forholdet mellom empiri og teori i historiefaget. Se for eksempel Peter Burke, *History and social theory*. (Cambridge: Polity Press, 2003) I en norsk kontekst har blant annet Knut Kjeldstadli vært interessert i dette. En kan spørre seg i så måte: hvordan oppstår teorier?

⁴⁸² Jf. kapittel 5 og kapittel 6.2.

Fogartys teori baserer seg samtidig på en forutsetning om at motivasjonen for militariseringen var en bredt fundamentert trusselbildeoppfatning av en fiende som når som helst kunne angripe. I 1960-tallets USA var dette Russland. I 1900-tallets Norge var dette, for de omtalte folkevæpnere, utvilsomt Sverige. Trusselbildemotivatorer er allment anerkjent i militarismeteorien. Klart definerte fiender er viktig i en kontekst hvor samfunnsmilitarisering blir en anvendelig teoretisk innfallsvinkel. Fogarty peker nettopp på ytre og indre trusselbildemotivatorer som viktig for militaristisk tankegang.⁴⁸³

Innenfor den sosiologisk-historiske forskningstradisjonen er det ikke bare Brian Fogarty som har vært inne på viktigheten av samfunnsmilitarisme. Daniele Conversi har argumentert for hvordan det kunne finnes elementer av både politisk og kulturell nasjonalisme i en slik form for militarisme hvor deler av folkevæpningstanken utgjorde det mest sentrale egalitære elementet. I sitt teoretiske utgangspunkt argumenterer Conversi for at det kunne eksistere former for homogeniserende nasjonalisme og militarisme i ”ikke-militaristiske”, desentraliserte og fredlige samfunn.⁴⁸⁴

Conversi eksemplifiserer med Frankrike på begynnelsen av 1900-tallet, der forsvarets påvirkning var særlig kraftig i skolesystemet som ble organisert etter militære prinsipper. I samfunn som kan betraktes som militaristiske i fredstid blir fokuset på det egalitære, slik de jakobinske folkevæpnerne i Frankrike forfektet, sentralt. “Once assumed that citizens are equal in peace times, ‘equality in sacrifice’ is also demanded in war times”.⁴⁸⁵ Da blir ikke bare den kulturelle nasjonalismen, hvor statsborgerskap har blitt definert under strikte, statiske kriterier viktig. Heller kan en oppfatte en link mellom ”the language of egalitarianism, the practice of cultural homogenization and the experience of militarism”.⁴⁸⁶ Da åpnes det for at militarisme som fenomen kan eksistere i samfunn uten militante maktstrukturer og at en slik militarisme kan innehold større eller mindre grader av politisk og kulturell nasjonalisme.

Norske militærhistorikere er ikke uenige i at ønsket om folkevæpning i Norge i perioden kan forstås som en form for samfunnsmilitarisering. Både Hobson og Brunborg har påpekt hvordan en slik forståelse på ulike måter kan oppfattes som en styrke i et demokratisk samfunn ettersom dette er en militarisering av samfunnet som er underlagt politisk kontroll.⁴⁸⁷

⁴⁸³ Fogarty, *War, peace and the social order*, 81-84.

⁴⁸⁴ Conversi, “We are all equals!”, 3. Hoel har også fremhevet Conversis utgangspunkt. Jf. Hoel, *Mål og Modernisering*, 207.

⁴⁸⁵ Conversi, “We are all equals!”, 3.

⁴⁸⁶ Conversi, “We are all equals!”, 3.

⁴⁸⁷ Jf. eksempelvis Hobsons synspunkter på den Europeiske vernepliktshæren i Rolf Hobson, *Krig og strategisk tenking i Europa 1500-1945: Samfunnsendring-statssystem-militær teori*. (Oslo: Cappelen Akademiske Forlag, 2005), kapittel 4 og 5. Se også: Brunborg, *På sporet av en norsk krigerkultur*, 41-42.

En slik samfunnsmilitariseringen kan gagne sivile og militære ved at engasjementet for forsvaret blomstrer, og ved at forsvarsbevilgningene potensielt sett kan øke.⁴⁸⁸

Samtidig ser det ut til at Hobson og Kristiansen skiller skarpt mellom samfunnsmilitarisering som et sosiologisk fenomen og militarisme som et realhistorisk fenomen. Dette ser blant annet til å henge sammen med at militærhistorikerne betrakter militarismen som et kulturnasjonalistisk og irrasjonelt fenomen. Slik jeg ser det kan dette føre til at man overser et viktig poeng. Ikke nødvendigvis fordi en betrakter dette som strengt adskilte samfunnsfenomener der militarisme må føre til radikale konsekvenser for staten og styresettet for at en slik definisjon skal være berettiget. Men fordi man kan overse likhetstrekk de mest sentrale folkevæpnerne i Norge faktisk hadde med ekstreme nasjonalistiske militarister, slik som Sophus Christensen. Videre kan dette bidra til å nedtone hvor viktig samfunnsmilitariseringen kan ha vært i nasjonsbyggingsprosessene i Norge.

På den andre siden kan man kritisere Fogarty, Conversi og hele forskningsskolen som har tatt utgangspunkt i militarisering gjennom utdanningsvesenet for å ha en utydelig og vag grense for hva som kan karakteriseres som militarisme. Hoel har kritisert skolen for å forfekte et militarismebegrep som er så uklart at alt fra ”kroppssøving i skulen” til ”Hitler-diktaturet” kan kalles for militarisme.”⁴⁸⁹ Det er viktig å være klar over at begrepet er vidt og er avhengig av en tolkningskontekst. Med utgangspunkt i funnene i denne oppgaven mener jeg imidlertid at det er riktig å antyde at det fantes såpass mange likhetstrekk mellom de sivile og militæres forsvarsideologiske holdninger i miljøet rundt *Den 17de Mai* at det vil være berettiget å påstå at begge grupperingene var påvirket av ulike idealtyper av militarisme som delvis konvergerer og går inn i hverandre.

I en slik kontekst kan samfunnsmilitariseringen fungere som et fruktbart verktøy så lenge den kan plasseres på en ende av en militarismeskala sammen med typiske, radikale og venstrenasjonalistiske folkevæpningsforkjempere. Etter min mening var de venstrenasjonalistiske folkevæpnerne også påvirket av høyrenasjonalistiske idealer hvor prøyssiske, militante ideer ble en viktig del av hele tankegangen rundt militarisering av utdanningssystemet.

⁴⁸⁸ Det er interessant hvordan Ole Martin Brunborg ser ut til å fjerne seg noe fra Hobsons test om at folkevæpning ikke kunne fungere som katalysator for militarisme i det han i sin masteroppgave fremhever at: ”Totalt sett medførte nasjonalismen en økt fokus på Forsvaret og en militarisering av samfunnet. I Norge ble riktignok den nasjonalistiske militarismen ufarliggjort ved at man satset på et militsforsvar med sterk politisk styring”(Brunborg, *På sporet av en norsk krigerkultur*, 41).

⁴⁸⁹ Hoel, *Mål og Modernisering*, 209.

6.2 Steinsvik og Christensen – lik strategi, ulike mål?

I denne delen tas det utgangspunkt i et mer åpent militarismebegrep som bidrar til å flytte fokuset fra sivile-militære maktrelasjoner i militarismeanalysen til likheter og forskjeller i sivile og militæres militaristiske ideer. I oppgavens kontekst er det naturlig å ta utgangspunkt i en militær og en sivil aktør fra miljøet rundt *Den 17de Mai*. Både hos Sophus Christensen og Rasmus Steinsvik fantes det flere ankepunkter i synet på folkevæpning og i synet på militæret som nasjonsbyggere som viste dragningen de to hadde mot hverandre. De andre sivile og militære aktørene i redaksjonsmiljøet kan i større eller mindre grad plasseres nærmere eller fjernere fra de to militarismevariantene i sin forsvarsideologiske tankegang.

I lys av militarismediskusjonen ovenfor mener jeg at det er rom for å plassere *Den 17de Majs* redaktør Rasmus Steinsvik nærmest en form for militarisme hvor folkehær, demokrati og liberalisme ble viktige verdier sammen med en venstrenasjonalistisk profil hvor forsvaret først og fremst skulle brukes defensivt. Som medlem i norskdomsrørsla ser man hvordan Steinsvik tilhørte en sosialradikal, demokratisk anlagt strømning med sterke venstrenasjonalistiske ideer. For Steinsvik utgjorde folkevæpningsforsvaret en viktig motvekt til et profesjonelt og antinorsk forsvar og i denne forlengelsen kan det også stå som et nasjonalsymbol i kampen mot Sverige. Hvordan dette hang sammen med Steinsvik og de siviles opplutning rundt en nasjonalmilitær krigshistorikertradisjon ble belyst i kapittel fem.

Velger man å følge Vagts skille mellom rasjonelle, militære funksjoner og irrasjonelle, militante funksjoner er det vanskelig å se hvordan Steinsviks ønske om en demokratisk folkehær, som kan ses som en form for rasjonell politisk og militær målsetning, kan utgjøre en form for militarisme. Allikevel kan man argumentere for at Steinsviks ønsker kan kobles til militante funksjoner både fordi han forbinder folkehæren med en romantisk form for frigjøringsnasjonalisme og slik nærmer seg flere høyrenasjonalistiske, militaristiske idealer. Og fordi han gjennom ønsket om en demokratisering av forsvaret, mest sannsynlig utilsiktet, ville utløst en militarisering av den sivile sfæren i samfunnet.

Historiker Ole Dalhaug har påpekt at folkeliggjøringen av forsvaret, som for eksempel kunne åpne for innslag av lærer- og bondesønner i offiserskorpset, førte til økende sosial mobilitet.⁴⁹⁰ Gjennom denne tilstrømningen kan man se en tendens til samfunnsmilitarisering, lik den presentert i sosiologisk militarismeteorier. Gjennom å demokratisere militærvesenet ble ikke denne institusjonen lenger en fjern eller profesjonell sfære sivile ikke har noe kontakt med, eller forhold til. Soldaten kunne tvert imot være en lærer eller en nabo. Denne

⁴⁹⁰ Dalhaug, *Rasmus Steinsvik*, 160.

mobiliteten var med andre ord en måte militære og sivile komponenter i samfunnet ble blandet sammen på og knyttet nærmere hverandre.⁴⁹¹ Dette kan ses på som en form for militarisme nedenfra, eller en ”venstremilitarisme”.

Som skissert i kapittel fem var det særlig kravene om skyteøving i folkeskolen og tvungne aktiviteter i skytterlag som skilte seg ut som fellespunkter mellom Christensen og Steinsvik forsvarsprogram.⁴⁹² Gjennom slik agitasjon uttrykte både Christensen og Steinsvik et ønske om å bringe ”den gode ånd inn på moen”. De praktiske løsningene folkevæpningsprogrammet tilbød skulle langt på vei hjelpe dem til å realisere de moralske og åndelige kategoriene de to ønsket å bringe inn i det norske forsvaret. Gjennom utdanningssystemet kunne en lett implementere samfunnskulturens ideer, verdier, tro og normer.⁴⁹³ Gjennom skyteøvelser i skolen kunne elevene lære å kjenne militære verdier som viktige verdier for det norske samfunn.⁴⁹⁴

På den andre siden fantes det sentrale ulikheter i de to aktørenes tanker rundt forsvaret som kan bidra til å illustrere hvordan Christensen lå nærmere en annen form for militarisme enn Steinsvik. I denne idealtypen bidro en høyrenasjonalistisk profil til et ønske om et overordnet, profesjonelt militærvesen dominert av konservative og aristokratiske idealer, hvor ethos og ære ble brukt til å mobilisere til offensiv krigføring. Som vist i kapittel fem var ikke Sophus Christensen noen folkevæpningsmann. I mange henseender lå han mye nærmere militære aktører i Norges Forsvarsforening der tradisjonelle idealer rundt forsvaret dominerte.⁴⁹⁵ Det var folkevæpnernes åndelige, moralske dimensjon Christensen følte en spesiell dragning til, ikke de politiske eller nasjonale målsetningene med den praktiske folkevæpningen.

Rasmus Steinsviks militaristiske holdninger var på den andre siden avhengig av generering av et sterkt fiendebilde. I Fogartys Amerika var det Russland trusselvurderingene var rettet mot, for Rasmus Steinsvik og store deler av sivile og militære rundt *Den 17de Mai* ble Sverige den mest sentrale trusselen. Steinsviks venstremilitarisme oppstod og vedvarte i et miljø med sterk krigsfrykt. For Christensen var imidlertid ikke samfunnsmilitariseringen først

⁴⁹¹ Brian Fogarty, *War, Peace and the Social order*, 83-84.

⁴⁹² Dalhaug, *Rasmus Steinsvik*, 161.

⁴⁹³ Fogarty, *War, Peace and the Social order*, 84-86.

⁴⁹⁴ Ved siden av våpenøving og skytterlag var både Steinsvik og Christensen meget opptatt av ulike former for sport og lek som en måte å innøve disiplin, mot, manndom, kamplyst på og som en forberedelse til armeen. Det er interessant hvordan Fogarty nevner sport som en annen form for militarisering, hvor disiplin og utvikling av konkurranseinstinkt kan tillegges militær verdi (Fogarty, *War, Peace and the Social order*, 83-84).

⁴⁹⁵ Jf. kapittel 3, del 3.2.4. Dette kan befestes ved å betrakte Christensen beundring for den prøyssiske armeens utholdenhet og viljestyrke, flere ganger nevnt i *Den 17de Mai*. Jf. kapittel 5.2.

og fremst et middel for å bygge opp en folkehær som kunne beskytte nasjonen med tanke på uttalte indre og ytre fiender, slik den kan betraktes som i Steinsviks ønsker.

Christensens samfunnsmilitarisering kunne heller betraktes som et ledd i et overordnet militaristisk nasjonsbyggingsprosjekt. Da ble deler av det praktiske folkevæpningsprogrammet et middel for å bygge opp en åndelig militaristisk dimensjon.⁴⁹⁶ For å gjennomføre et slikt nasjonsbyggingsprosjekt anvendte Christensen, i likhet med mange sivile og militære aktører i *Den 17de Mai*, ethos- og æresbegreper for moralsk oppbygging og motivasjon.

At Christensen lå nærmere konservative former for militarisme kan videre illustreres ved at han som yrkesmann hadde et tydelig ovenfra-perspektiv i sine militaristiske ønsker. Selv anvendte han folkevæpningsretorikk for å overbevise soldatene om hvor viktig nasjonalhug og fedrelandsmoral var for hæren. Samtidig ønsket Christensen seg et profesjonelt utbygget militærvesen, ikke en folkehær. Riktignok betraktet han folkehæren som et nyttig redskap for å vekke interesse for, og skaffe flere ressurser til forsvaret, men folkehæren kunne ikke virkeliggjøre et ”poesiens liv”. Christensen kritiserte folkevæpnerne for at skillet mellom ideal og virkelighet var for stort.

På den ene siden kan en slik oppfatning illustrere i hvilken grad Christensen identifiserte seg med de moralske idealene som ble fremelsket av Steinsvik og de sivile folkevæpnerne. På den andre siden var ikke dette nok for å virkeliggjøre idealene. Da trengtes den ekte, prøyssiske hæren, som hadde militær styrke nok til å gå i den helt nødvendige krigen med stolthet, mot og manndom.⁴⁹⁷ Samtidig antyder funn i kapittel fire og fem hvordan Steinsvik og flere av de andre sivilistene rundt *Den 17de Mai* kan ha nærmet seg mer tradisjonelle, militaristiske idealer i perioden for undersøkelsen.

I kapittel fem ble det beskrevet hvordan Steinsvik argumenterte for at folkehæren kun burde fungere som et supplement til den tradisjonelle hæren. En av forklaringene på det høye toleransenivået for et tradisjonelt hærssyn folkevæpnerne i utgangspunktet var skeptiske til kan ha vært at Steinsvik delte mange av de sentrale høyrenasjonalistiske ethos-begrepene i sin forsvarsretorikk med aktører som Christensen. For Steinsvik ble imidlertid de moralske, militære idealene i høy grad ble fylt med venstrenasjonalistisk innhold.

Både Christensen og Steinsviks ønsker om gjennommilitarisering bygget på en sterk fedrelandskjærlighet. Hva de to aktørene la i dette begrepet var imidlertid ulikt. Målet for

⁴⁹⁶ Jf. kapittel 5.2.3 om Sophus Christensens åndelige nasjonsbyggingsprosjekt.

⁴⁹⁷ Christensens nasjonsbyggingsprosjekt kan også tolkes som en direkte kritikk av det forsvaret som faktisk eksisterte i Norge i sin samtid. Det norske forsvaret manglet en ekte form for fedrelandskjærligheten, både fordi de var for lite opptatt av nasjonal ære og fordi de kunne betraktes som late og udisiplinerte.

forsvarspolitisk virksomhet var nasjonens beste. Hva som var nasjonens beste i forsvarssaker var blant annet avhengig av hva slags nasjonalistiske holdninger som preget deres forsvarsideologi. Dette fikk igjen konsekvenser for hvilken fedrelandskjærighet de oppfattet seg som bærere av, og i hvilken grad elementer av militarisme var inkludert i denne.

Christensens fedrelandskjærighet var tilknyttet hans overordnede, militaristiske nasjonsbyggingsprosjekt. Man var ikke innehaver av ekte fedrelandskjærighet uten en fullt utviklet ”militærånd” og ”krigerånd” slik denne ble fremstilt i kapittel fem. Oberstløytnantens dragning mot krigsforherligelse må ses i lys av sosialdarwinistiske ideer om man skal oppfatte hele aspektet av denne typen åndelige militarisme. Synet kan sammenliknes med Herbert Spencers teori om hvordan de mest suksessfulle samfunnene inneholder verdisystemer og sosiale institusjoner som oppmuntrer til aggressivitet og militarisme.⁴⁹⁸ Gjennom en evolusjonær forståelse av at de mest militante samfunn til slutt ville erobre mindre militante samfunn ble det lett å oppfatte opprustning og militarisme som livsviktig mål for et samfunn. Uten krigerånden og militærånden ville ikke Norge være en fullt utviklet nasjon, det var dette som var den ekte fedrelandskjærigheten for Sophus Christensen.

Steinsvik på sin side forbandt ikke fedrelandskjærigheten med ubetinget kjærighet til militærvesenet, men heller kjærighet til Norge og hat mot Sverige. En slik kjærighet skulle internaliseres i samfunnet gjennom folkevæpningsprogrammet, som blant annet omfavnet deler av de samme åndelige kategoriene som Christensen tilbad. Folkevæpningsideologien skulle sikre at nasjonen var rustet til å møte ulike sett av godt definerte og enkelt gjenkjennelige fiender. Samtidig er det rimelig å anta at både Steinsvik og Christensen i større eller mindre grad var preget av frigjøringsnasjonalismen som rådet i Norge rundt 1905 der noe av den militante agitasjonen kunne ses som en form for politisk propaganda.

På særlig ett sentralt punkt skilles de to aktørene i sine nasjonssyn - i forhold til vektleggingen av de politiske elementene i nasjonalismen. For Christensen kom hæren før nasjonen og viktige venstrenasjonalistiske idealer og frigjøringsymboler som demokrati og storting var mindre viktig.⁴⁹⁹ I 1913 skrev Christensen at det

”[...] ansvarsløse Samfund(...) med sit Virvar af Interesser, som ikke har ”været andet end et Samfund af ”Ramp ligeoverfor sin Arme”. Armeen er langt viktigere end Storthinget og Demokratiet til sammen”, ja, ”Demokratiet er (...) en naturlig Fiende av de gode Armeer.”⁵⁰⁰

Dragningen mot tradisjonell, konservativ militarisme fremkom neppe tydeligere enn i Christensens argumentasjon i en slik kontekst. I Steinsviks venstremilitarisme kan en

⁴⁹⁸ Berghahn, *Militarism*, 11-13.

⁴⁹⁹ Jf. kapittel 5, del 5.2.3

⁵⁰⁰ Christensen, *Norges Krigspolitiske stilling*, 153. Jf. også Agøy, *For konge og fedreland*, 41.

imidlertid observere en kraftfull og sentral vektlegging av demokratiske og politiske verdier og deres viktige rolle for den norske nasjonen. Militshæren var folkelig og demokratisk, bondsk og ”naturlig,” og derav bærer av en ekte norsk identitet.

Christensen la mindre vekt på den nasjonalmilitære tradisjonen som betraktet militshæren som bærer av en norsk identitet. På denne måten var han mindre opptatt av en nasjonalistisk identitet, og mer opptatt av en ”forsvarsidentitet” - samt hva denne kunne gjøre for nasjonen. Ettersom Christensen ikke var særskilt venstrenasjonalistisk orientert ble heller ikke Sverige som *den andre* spesielt viktig i hans forsvarsideologi. På den andre siden var han i aller høyeste grad opptatt av muligheten for å krige med Sverige eller andre fiender som kunne gi nasjonen ære, som et ledd i sitt eget nasjonsbyggingsprosjekt.

For Steinsvik var den nasjonale identiteten det viktigste motivet for hans militaristiske holdninger og agitasjon gjennom folkevæpningsforsvaret. Gjennom den nasjonalmilitære tradisjonen trodde flere sivile og militære aktører i *Den 17de Mai* at krigen ville komme, men de ønsket imidlertid ikke krig for krigens skyld. Slike ideer forutsatte en virkelighetsoppfatning der *den andre*, altså Sverige, var offensiv og farlig og når som helst kunne angripe. Og det forutsatte at det kun fantes en ”ekte” norsk hær som kunne knekke denne fienden – altså folkehæren. Steinsvik hadde på sin side ingen uttalte ønsker om å krige med Sverige for krigens skyld.

Både Sophus Christensen og Rasmus Steinsvik ønsket å bygge opp et forsvar som kunne forsvare nasjonens ære og selvstendighet gjennom et sterkt hærvesen – selv om målet med dette hærvesenet var nokså ulikt. Slik jeg ser det motiverte Steinsviks nasjonale identitet til hans folkevæpningsideologi hvor det har blitt avdekket kraftige venstremilitaristiske tendenser. Christensens hærsyn og mer utpregede høyremilitarisme motiverte på sin side til hans ønsker for norsk nasjonsbygging.

Særegent for norsk militarisme i denne undersøkelsen var at verken den mer venstrenasjonalistiske eller mer høyrenasjonalistiske varianten hadde ekspansive eller offensive mål. De norske gradene av militarisme kan betraktes som utelukkende defensive. Verken ønsket om folkehær eller fedrelandskjærlighet i form av krigerånd eller militærånd rettet seg mot et ønske om å angripe Sverige for å erobre tapte landområder. I stedet var det ”livsviktig” å gjennommilitarisere samfunnet enten som et ledd i et bredere, militaristisk nasjonsbyggingsprosjekt eller slik at man rask og effektivt kunne mobilisere et helnorskt og lojalt forsvar til den dagen da Sverige kunne, og ville angripe.

Oppsummering

Analysen i kapittel seks har vist hvordan *Den 17de Mais* forsvarsideologi i større eller mindre grad rommet elementer av en høyrenasjonalistisk og en venstremilitaristisk form for militarisme. Analysen baserer seg i høy grad på hvordan man velger å forstå, definere og analysere begrepet militarisme.

Velger en å anvende Alfred Vagts lukkede dikotomi mellom sivile-militære maktrelasjoner er ikke folkevæpning fruktbar som en katalysator for militarisme. Innenfor norsk forsvarshistorie blir konsekvensene av et lukket militarismebegrep illustrert gjennom militærhistorikernes analyse av norske offiserer på slutten av 1800-tallet. I denne debatten fremstår militarisme som et samlebegrep for alt som avviker fra en rasjonell norm for militær maktbruk. Føringene for militarismebegrepet fremstår da ut fra disse kriteriene: Aktøren blir militaristisk kun når han/hun har, eller ønsker reel militær innflytelse og makt. Og når disse ønskene kan betegnes som irrasjonell, militær virksomhet. Et slikt begrep er dårlig egnet til å fange opp nyanser av militaristiske holdninger.

Ulike sosiologiske teorier har imidlertid tatt høyde for at militarisme kan eksistere i fredlige, demokratiske samfunn og at fenomenet kan romme både venstrenasjonalistiske og høyrenasjonalistiske ideer. Slike teorier er godt egnet for analyse av militarisme innenfor en nedenfra-bevegelse som innehar kraftige samfunnsmilitariserende tendenser. I Daniele Conversis militarismeanalyse oppstår det en link mellom “the language of egalitarianism, the practice of cultural homogenization and the experience of militarism”. Denne forståelsen åpner slik jeg ser det for et mer åpent militarismebegrep som bidrar til å flytte fokuset vekk fra sivile-militære maktrelasjoner i militarismeanalysen til likheter og forskjeller i sivile og militæres militaristiske ideer. Slike ideer kan også inneha sterke nasjonsbyggende elementer.

Sammenlikningen mellom Christensen og Steinsviks holdninger til folkevæpning og militærtrening i skolen har vist hvordan begges holdninger kan knyttes til to ulike former for militarisme som delvis konvergerer og går inn i hverandre. Steinsvik var kraftigere preget av en form for militarisme hvor folkehær, demokrati og liberalisme ble viktige verdier sammen med en venstrenasjonalistisk profil hvor forsvaret først og fremst brukes defensivt.

Christensen var kraftigere preget av en militarisme med en høyrenasjonalistisk profil, med et ønske om et overordnet, profesjonelt militærvesen dominert av konservative og aristokratiske idealer, hvor ethos og ære ble brukt til å mobilisere til offensiv krigføring. Særegent for norsk militarisme i perioden var at den fremstår som utelukkende defensiv. Analysen har vist at folkevæpningsideologien kan fungere godt som en katalysator for militarisme.

7.1 Redaksjonsmiljøets holdninger til forsvaret og det nasjonale

Det har blitt poengtert hvordan de militærunionelle offiserene i Norge systematisk tapte terreng frem mot 1905 mens de nasjonalmilitære søkte støtte hos den ”liberal-agrare opposisjonen”.⁵⁰¹ Basert på holdningsanalysen i denne oppgaven mener jeg at dette kan fremheves som et sentralt og vedvarende fenomen også i perioden etter 1905. Undersøkelsen har vist at sivile og militære aktører i redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mai* i høy grad fant sammen i felles syn på forsvaret og det nasjonale i perioden mellom 1906–1912.

Slike meningsfellesskap kom til uttrykk i miljøets aktuelle trusselbildeoppfatninger og i deres prinsipielle ønsker for forsvaret. Forestillingen om ”den svenske trusselen” var et sentralt fenomen i deres virkelighetsoppfatning. Denne bidro til å motivere til miljøets forsvarsideologiske tankegang. Samtidig kan svensketrusselen sies og ha vært situasjonsbetinget og den oppstod, vedvarte og ble dempet ut fra vurderingen av den aktuelle forsvarspolitiske situasjonen i Norge. Miljøets prinsipielle forsvarsideologi utgjorde imidlertid en vedvarende tendens i deres holdningsunivers. Den var tett tilknyttet oppfatningen av forsvarets sentrale rolle i norsk nasjonsbygging.

Forsvarsprogrammet var knyttet til en nasjonsforståelse med sterke venstrenasjonalistiske disposisjoner, en arv forsvarsideologien hadde med seg fra 1880-tallets nasjonale oppvåkning i kampen mot et konservativt, ”unasjonalt” forsvar og for en fri, norsk stat. I denne nasjonsforståelsen ble troen på Sverige som *den andre* viktig. Basert på historisk lærdom og gjennom et polarisert forhold til den svenske og norske høyresiden ble deres virkelighetsoppfatning formet i tro på en slik trussel.

De empiriske funnene i oppgaven har vist hvordan redaksjonsmiljøet betraktet Sverige som en revansjistisk, offensiv og opprustningsvillig militærmakt de første årene etter 1905. Gjennom deres deterministiske historieoppfatning oppfattet aktørene i miljøet det som at det ville være- og var essensielt å ruste seg defensivt mot Sverige i perioden, fordi krigen med dem ville komme, før eller siden.

⁵⁰¹ Roald Berg har fremhevet at den militær-agrar-liberale kompleks er en lagsiktig tendens i norsk forsvarshistorie og norsk politisk historie (Berg, *Norsk forsvarshistorie* 3, 310). Jf. kapittel 6.1.

Frykten for Sverige ble knyttet til den nasjonalmilitære krigshistorikertradisjonen som de militære aktørene i undersøkelsen i høy grad var en del av. Hatet ble næret av den nasjonalmilitære tanken om at svenskene ikke hadde fulgt den norske *sonderweg* i militære spørsmål, men at de heller kunne betraktes som representative for en konservativ og undertrykkende høyrenasjonalistisk mentalitet. Ser man det videre ut fra et militarismeteorisk perspektiv ble Sverige forbundet med et udemokratisk militærvesen som ønsket en "ekte" form for militarisme som både var dominerende og ekspansiv i sin form. Samtidig ble Sverige linket til konservative og "unasjonale" miljøer i Norge.

Det norske forsvaret på sin side, først og fremst den norske militshæren, ble fremhevet som en faktor som hadde betydelige nasjonsbevarende og nasjonsbyggende egenskaper. Det var gjennom folkevæpningsideologien "den svenske trusselen" skulle møtes følger om en følger miljøets ønsker og argumentasjon. I alle år Norge hadde opplevd ydmykhet og undertrykkelse i unioner med Danmark og Sverige hadde den norske, nasjonale hæren båret Norges ekte forsvarsidentitet i seg. Det var en viktig oppgave for sivile og militære i *Den 17de Mai* å grave frem igjen den ekte "militæranden" og "krigerånden" i det norske folk - i møtet med den svenske fienden.

De nasjonalmilitære krigshistorikerne og folkevæpnerne var i et slikt perspektiv ikke bare fornøyde så lenge det ble oppfattet som at de "norskeste" delene av forsvaret stod i fare for å bli erstattet av en moderne og "unasjonal" hærordning etter 1905. Dette kan være med på å forklare hvorfor hærordningsdebatten i Norge ble så intenst og var så viktig for store deler av miljøet rundt *Den 17de Mai*. Videre kan det forklare hvorfor trusselvurderingene av Sverige var på sitt kraftigste frem til hærordningsdebatten ble avgjort i 1909, da tendensen var at trusselvurderingene av Sverige flater ut.

Det ser ut til at trusselvurderingen av Sverige var avhengig av det norske territorialforsvarets skjebne og derfor i større eller mindre grad kunne betegnes som situasjonsbetinget. En slik tese kan videre belegges ved å se på forholdet de fleste aktørene innenfor miljøet hadde til sjøforsvaret i perioden. Sammenliknet med fokuset territorialforsvaret fikk ble sjøforsvaret nærmest bortglemt. Dette var på tross av tydelig definerte og prekære sjømilitære trusler, ikke minst i debattene rundt stormaktskonflikt og nøytralitetspolitikk.

En forklaring på misforholdet mellom reelle og prinsipielle ønsker for, og vurderinger av, det norske forsvaret etter 1905, har vært at norske offiserer betraktet sin støtte til nasjonalistiske trusselvurderinger og nasjonale hærordninger som et sentralt premiss for

forsvarets legitimitet i Norge.⁵⁰² Betyr dette at de nasjonalmilitæres tilknytning til folkevæpningsmiljøet og deres omfattende trusselvurderinger av Sverige de første årene etter 1905 kun var et ”vikarierende motiv” for å dra inn flere penger og mer godvilje til forsvaret?

Ett av flere motiv kan ha vært ønsket om flere innvilgninger til forsvaret fra de militæres side, og mer fokus på folkehæren fra de siviles side. Dette kan ha gjort at sivile og militære aktører i miljøet nærmet seg hverandre i ett felles prosjekt for å fremme det de oppfattet som sentrale elementer i sine forsvarsprosjekter. I denne prosessen var Sverige som trussel en viktig drivkraft. Basert på funnene i denne oppgaven mener jeg imidlertid at det finnes gode belegg for å hevde at miljøet var oppriktige i sin tro på Sverige som militær trussel. Ikke minst fordi de alle i større eller mindre grad ble preget av samtidens utpregede nasjonalistiske bølge. Som fremhevet tidligere var mange av de norske offiserene var oppriktige i sin tro på trusselen etter 1905. Bare verdenskrigens erfaringer kunne endre dette.⁵⁰³

Unntaket i oppgavens undersøkelse var den militante offiseren Sophus Christensen. For Christensen var ikke Sverige en spesielt prekær trussel etter 1905. Hans forsvarssyn var heller ikke i samme grad avhengig av *ytre omstendigheter* som motivasjon for opprustning eller krigføring. Christensen var mer globalt og internasjonalt orientert og han fremstår som mer realistisk i sine trusselvurdering i det han peker på behovet for beskyttelse fra de sjømilitære truslene i Norge. Som belyst var Christensen heller ikke særlig opptatt av folkehæren i praktisk forstand, men ønsket seg en liten, moderne og profesjonelt utbygget hær. I så måte nærmet Christensen seg mange av miljøets uløjale og ”unasjonale” meningsmotstandere til høyre og venstre for seg selv.

Fra et nasjonalismeteorisk perspektiv var det ikke bare folkevæpnerne og de nasjonalmilitæres oppgave og verne nasjonen mot åpenbare, ytre fiender. Vel så viktig var det å beskytte forsvaret og nasjonen mot ”indre fiender” i fredstid. Polemikken med *Den 17de Mais* meningsmotstandere bidro til å utdype miljøets holdninger til det nasjonale og forsvaret. Helge Danielsen har fremhevet hvordan nasjonalistene setter det nasjonale opp som øverste kriterium for nasjonens beste. Miljøets meningsmotstandere ble først og fremst kritisert for å ha andre nasjonssyn enn dem selv.

Mest iøynefallende med undersøkelsen i kapittel fire var hvordan de ”indre fienders” kritikkverdige standpunkter ble koblet til grader av eller former for militarisme. Tolkningen

⁵⁰² Berg, *Mobilisering og militære vurderinger i 1905*, 213.

Jf. kapittel 2.1.2 for nasjonalisme som vikarierende motiv.

⁵⁰³ Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 71. Jf. kapittel 3.1.5.

av innholdet i dette begrepet var avhengig av om det var aktører til høyre eller venstre for deres oppfatninger som skulle bedømmes. Offiser Jens Bratlie og hans støttespillere i Høyre stod langt oppe på miljøets svarteliste i sine antatte motiver for det norske forsvaret. Norske høyreoffiserer ble forbundet med den militærunionelle fraksjonen i forsvaret med tilknytning til ”det gamle regimet”, unionskongen og Sverige. I en slik kontekst ble Høyre beskyldt for å inneha en ”ekte” militaristisk mentalitet og intensjon. Høyres spekulative natur ble forsøkt utdypet blant annet ved å vise hvordan de bedrev et dobbeltspill ved at de utad kalte folkevæpnerne for militarister mens de innad skrek til offiserene at *Den 17de Mai* og de nasjonalmilitæres agenda kunne betraktes som *for* demokratisk.

Miljøets mest forhatte meningsmotstandere fantes imidlertid lengst ut til Venstre. Et slikt standpunkt fremstår som noe paradoksalt ettersom enkelte sosialiske aktører stod mye nærmere de radikale venstrenasjonalistene enn hele høyresiden kan sies å ha gjort. Ikke minst har det blitt skissert hvordan redaksjonsmiljøet hadde sterke bindinger til det sosialistiske, franske miljøet rundt *Jeaun Jaurès*. Årsaken til at de norske sosialistene allikevel ble uglesett og diskreditert i miljøet var først og fremst fordi de ble regnet som *forsvarsnihilister* – et skjellsord anvendt og tolket i miljøet som den type sosialister som både var mot *forsvarskrig* og *angrepskrig*. I skarp kontrast til mange sosialistiske bevegelser i Europa som regnet forsvarskrig gjennom den defensive militshæren som legitimt.

Øyvind Bjørnson har fremhevet hvordan sosialistenes skarpe antimilitarisme i Norge kunne forklares ved at de var preget av en marxistisk oppfatning av militarisme. Basert på deres kvasse polemikk med folkevæpningsforsvarerne finner jeg imidlertid grunn til å peke på at en slik antimilitarisme kan ha blitt forsterket ved at norske sosialister oppfattet den defensive militshæren som *for* tradisjonelt orientert. I 1890-årene hadde Det Norske Arbeiderparti aktivt oppfordret sine medlemmer til å melde seg inn i norske skytterlag.⁵⁰⁴ I 1906 beskyldte det samme partiet folkevæpnerne for å forfekte en ”kraftpatriotisme” med klare militaristiske trekk.

De sivile aktørene i folkevæpningsmiljøet nærmet seg tradisjonelle holdninger til forsvaret fordi de var påvirket av den norske krigshistorikertradisjonen. En slik tilnærming var vanskelig for norske sosialister å svelge. Tilnærmingen kan eksemplifiseres godt i Steinsviks argumentasjon for folkehæren som en ”ufleksibel klump” i krigstid og i det Steinsvik roser høyreoffiserene fra Forsvarsforeningen som innehavere av en solid og god forsvarsmoral.⁵⁰⁵

⁵⁰⁴ Bjørnson, *Arbeiderbevegelsens historie* 2, 222-330.

⁵⁰⁵ Dette samsvarer med bemerkninger om at norskdomsbevegelsen i høyere grad nærmet seg det tradisjonelle forsvaret frem mot første verdenskrig (Hoel, *Mål og Modernisering*, 316).

7.2 Forsvarets rolle i norsk nasjonsbygging

Den sivile folkevæpnerens tilnærming til nasjonalmilitære offiserer forutsatte at redaksjonsmiljøets prinsipielle forsvarsideologi i større eller mindre grad var preget av både konservative og radikale holdninger til forsvaret som kan knyttes til aktørenes nasjonsoppfatning og holdninger til militarisme. I begge tilfeller ble militærvesenet regnet som godt egnet for spredning av nasjonal identitet. Den svenske historikeren Evert Vedung har fremhevet at avhengig av ytre omstendigheter kan både radikalismen og konservatismen opptre i ”en nationalistisk, sterkt forsvarsvänligt og konfliktrinriktad gestalt.”⁵⁰⁶

Vedungs teori passer godt inn i beskrivelsen av redaksjonsmiljøets forsvarsideologi i perioden etter 1905. Miljøets prinsipielle forsvarsideologi rommet flere likheter mellom de sivile og militære aktørene som oppstod i en kontekst lik den Vedung skildrer. De militære aktørene i undersøkelsen kan ha nærmet seg de sivile og radikale folkevæpnerne i den grad de faktisk gjorde fordi folkevæpningsideologien forfektet mange av de moralske godene som fra fagmilitært hold ble oppfattet som helt nødvendig for styrkingen av det norske forsvaret.

Ut fra et slikt premiss bedrev de nasjonalmilitære aktørene som har vært gjenstand for oppgavens analyse nasjonsbygging ”ovenfra.” En slik nasjonsbygging ble preget av mer konservative, kulturnasjonalistiske og høyrenasjonalistiske idealer, med æresfølelse og forsvarsmoral i fokus. Da ble mot, manndom, hug og krigslyst essensielt. For de militære innehadde folkevæpningsideologien flere sentrale nasjonsbevarende elementer i det de praktiske delene av denne bidro til å styrke soldatenes ”hug” i fredstid. Dette ville bidra til motiverte og sammensveisede soldater i krigstid.

Venstrenasjonalistiske og radikale ideer som demokrati og folkelighet knyttes hovedsakelig til sivilistenes folkevæpningsideologi. De idealtypiske folkevæpnere ble fra ung alder alet opp gjennom idrett, gymnastikk og skyteøvelser i folkeskolen til å bli bevisste fedrelandsforsvarere. Dette militariserende dannelsesarbeidet hadde flere viktige formål. Et slikt utdanningsvesen sikret en oppfostring av norske soldater som ville føre til nasjonsbygging ”nedenfra”. Slik ville den ”vanlige” mann og de norske bygdeungdommene endelig få rom til å trenge gjennom et konservativt og elitistisk forsvarsvesen og finne sin riktige plass som nasjonens beskytter, som lærer og underoffiser. I dette arbeidet ble de moraske dannelsesidealene folkevæpnerne importerte fra krigshistorikerne særs viktig.

På samme tid kan det mest essensielle skillet mellom konservative og radikale tanker om forsvaret illustreres gjennom Vedungs påpekelse om at tilnærmelsen mellom radikale og

⁵⁰⁶ Evert Vedung. *Unionsdebatten. En jämförelse mellan argumenteringen i Sverige og Norge*. (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1971), 412.

konserverve ideer var avhengig av *ytre omstendigheter*. I undersøkelsen mener jeg at en slik betingelse utgjør det mest vesentlige skillet mellom Rasmus Steinsviks og Sophus Christensens militante holdningsunivers. De radikales forsvarsprogram var kraftig påvirket av de aktuelle trusselvurderingene av Sverige og det polariserte forholdet til sine meningsmotstandere i forsvarspolitikken. Dette var med på å motivere til en videreføring av miljøets prinsipielle forsvarsideologi.

Christensens konserverve forsvarsprogram var på sin side ikke avhengig av slike aktuelle trusselvurderinger i samme grad som i de bredere delene av miljøet. Sophus Christensen satte i høy grad pris på de moralske godene folkevæpningsideologien var med på å fremelske hos norske soldater. Samtidig var ikke Christensen folkevæpningsmann. Han var heller ikke venstrenasjonalist. Dette ble understreket i beskrivelsen av hvordan hæren ble satt *over nasjonen* i Christensens militaristiske nasjonsbyggingsprosjekt. Til felles for resten av de nasjonalistiske sivile og militære aktørene i miljøet var imidlertid at de alle forfektet ulike former for politisk og kulturell nasjonalisme, som til en viss grad konvergente. Slike nasjonalismer betraktet nasjonen som kilde til all politisk, sosial og militær makt og satte lojaliteten til nasjonen over all annen lojalitet.⁵⁰⁷

Basert på analysen i kapittel seks mener jeg at det ligger gode grunner til for å kunne hevde at Hobson og Kristiansen i sin avvisning av folkevæpning som katalysator for militarisme ser ut til å forutsette en bruk av begrepet nasjonalisme som et eksklusivt kulturnasjonalistisk fenomen i sin beskrivelse av nasjonalmilitære og militaristiske aktører. Et slikt begrepsvalg passer godt inn med nasjonalismeteoriker Hutchinsons beskrivelse av kulturnasjonalisten som *type*. I et militarismeteorisk perspektiv blir da nasjonalisme som motivator for militarisme et utelukkende etnos-preget, kulturelt og ”romantisk” fenomen.

Min konklusjon forutsetter imidlertid at politisk nasjonalisme og kulturell nasjonalisme kan fungere sammen og at begge formene preget og avhengiggjorde militarismen. Den typiske militaristiske folkevæpner eller offiser innehadde mange av de trekkene som Hutchinson har beskrevet som særegne for den politiske nasjonalisten. En slik *type* kjempet for samlende politiske organisasjoner, for eksempel allmenn verneplikt.⁵⁰⁸

Samtidig var den politiske nasjonalismen motivert ut fra en kulturelt fundamentert identitet sterk nok til å utstyre nasjonen med statsambisjoner.⁵⁰⁹ Slike politiske ambisjoner kan ha bidratt til å forsterket militaristenes kulturnasjonalistiske ideer, ettersom den norske

⁵⁰⁷ Jf. kapittel 2.1.2. Fremhevet i Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 23. Samtidig var offiserene lojale overfor sin profesjon. Dette er sterkt fremhevet i Berg, *Norsk Forsvarshistorie* 2.

⁵⁰⁸ Jf. kapittel 2.1.2. Fremhevet i Hoel, *Mål og Modernisering*, 446.

⁵⁰⁹ Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 23.

staten nylig hadde blitt gjenvunnet og dermed hadde et sterkt behov for å forsvares defensivt - med tanke på faren for svensk revansjekrig. Dette var et gjensidig påvirkningsforhold.

Historiker Daniele Conversi har argumentert for å legge sterkere vekt på militærvesen og militærpolitikk i studiet av den homogeniseringsprosessen som står sentralt i nasjonsbyggingen. En av Conversis hovedforklaringer på de kraftige nasjonsbyggende elementene i franske jakobinernes militarisering av skolesystemet var denne:

”It is essential to note that the Jacobins did not invent either centralism or militarism, they simply inherited them from the preexisting cultural milieu and state structures: French absolutism was the main precursor of homogenizing state-building.”⁵¹⁰

At dette også kunne være gjeldende for norske folkevæpnerne i deres relasjon til militante offiserer er påvist i denne oppgaven. På samme tid var folkevæpnernes største styrke det *egalitære* perspektivet i deres forsvarsidologi, dette nøyte også de militære aktørene godt av i det de forfektet mange av de samme folkevæpningsidealene. Som Conversi har fremhevet kan opprørsbevegelser i høyere grad ha lyktes i å skape nasjonal identitet og oppslutning da de var avhengig av rekruttering og støtte i samfunnet.⁵¹¹

7.3 Folkevæpning som katalysator for militarisme

Innledningsvis stilte jeg spørsmålet om hvorvidt det er rimelig å kalle miljøets forsvarsideologiske holdninger for militaristiske. Undersøkelsen i denne oppgaven tilsier at dette er rimelig. Konklusjon forutsetter at folkevæpning *kan* fungere som katalysator for militarisme. Dette stemmer godt overens med de funn flere norske forskere har fremhevet de seneste årene.⁵¹² Det fantes en skytterlagsmilitarisme eller venstremilitarisme i miljøet rundt *Den 17de Mai*. En slik venstremilitarisme var tilstedeværende i perioden mellom 1906 og 1912 og den fantes fordi den var påvirket av større eller mindre grader av konservative og høyremilitaristiske holdninger.

En slik konklusjon forutsetter et annet viktig element – en mer åpen tolkning av begrepet militarisme.⁵¹³ Hvis en velger å åpne militarismebegrepet mener jeg at analysen av militarisme ikke blir lukket innenfor en dikotomi mellom sivile-militære maktrelasjoner, men

⁵¹⁰ Conversi, “We are all equals!”, 7.

⁵¹¹ Conversi, “We are all equals!”, 16.

⁵¹² Jf. kapittel 1.4 og kapittel 2.2.1.

⁵¹³ I Hobson og Kristiansens lukkede begrep uttalte disse rett ut at de tolker militarisme som ”et samlebegrep for alt som avviker fra en rasjonell norm for militær maktbruk og sivil-militære relasjoner i et moderne samfunn (Hobson, Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie*, 8.)

at man heller kan fokusere på likheter og forskjeller i aktørenes holdningsunivers. Det åpner for en analyse uten å vektlegge:

- a) Reell, militær innflytelse
- b) Et forhåndsbestemt maktperspektiv
- c) Normer for irrasjonell, militær virksomhet.

I stedet kan man vektlegge en analyse av *grader av militarisme* som tar høyde for å avdekke hvordan ekstreme og militaristiske holdninger kan forfektes av svært ulike samfunnsgrupper. I sin polaritet kan disse inneholde likhetstrekk en kanskje ville antatt ikke kunne eksistere. Slik militarisme kan oppstå innenfor fredelige, demokratiske rammer og ble ofte forfektet av nasjonalistiske og demokratiske frigjøringsbevegelser. Det har blitt påpekt at det er

[...]impossible to ignore the tradition of military liberalism in the American and French revolutions, in the Napoleonic armies, among some Prussian military reformers, among the military republicans of Spain in 1820, and among the Latin American followers and heirs of Bolívar.⁵¹⁴

Går det an å ignorere slike trekk i folkevæpningsmiljøet rundt *Den 17de Mai* etter 1905? Slik denne oppgaven har vist er svaret klart ”nei”.⁵¹⁵ I 1908 ble Rasmus Steinsvik kritisert for å inneha et ”toppmål av militarisme” i sin argumentasjon mot meningsmotstandere under hærordningsdebatten. Var dette kun politisk retorikk eller opplevde meningsmotstanderne det som at Steinsvik virkelig agiterte militaristisk? Hva med Steinsvik selv, var den høyremilitaristiske agitasjonen kun et middel for å oppnå bredere folkevæpningsmål, eller mente han faktisk det han argumenterte for?

Militarismebegrepet har kraftige negative assosiasjoner knyttet til seg. Dette gjaldt også i 1906, for store deler av miljøet rundt *Den 17de Mai*. Det gjør spørsmålene over intrikate, det er vanskelig å bedømme hvorvidt aktørene i analysen anvendte militarismebegrepet i retorisk syfte eller om dette var ”ektefølte” ideer.⁵¹⁶ Det en kan fastslå er imidlertid at aktører som levde i samfunnet holdningsanalysen er rettet mot opplevde større eller mindre grader av militarisme i sine meningsmotstanderes argumentasjon i forsvarssaker. Et slikt utgangspunkt fordrer en grundigere forskning på militarisme som fenomen i det norske førkrigssamfunnet. Særlig hadde en bredere historisering av begrepet militarisme i en norsk militærpolitisk sammenheng vært av interesse. Denne bør åpne for at militarisme som fenomen også kan eksistere innenfor rammene av en defensiv folkehær.

⁵¹⁴ Her etter Hoel, *Mål og Modernisering*, 209. Radway 1968, s. 304

⁵¹⁵ Som påvist var også folkevæpnerne kraftig inspirert av nettopp slike internasjonale frigjøringsbevegelser. Jf. f.eks. kapittel 5 hvor flere internasjonale inspirasjoner fremheves.

⁵¹⁶ Dette er i høy grad avhengig av hvem som anvendte begrepet, og hvilke motiver som lå til grunn for en slik anvendelse. For mer om militarisme som polemisk begrep jf. Berghahn, *Militarism*, 2.

7.4 Forsvarskrig og Angrepskrig

Var et av de meste særegne kjennetegnene ved norsk militarisme troen på den defensive forsvarskrig? Helge Danielsen har påpekt at et av kriteriene for at nasjoner skulle kunne bli stabile nasjonalstater var at de hadde en viss militær styrke. Hobsbawm omtaler dette som ”a proven capacity for conquest”. I denne sammenhengen er det mer nærliggende å snakke om forsvarsevne, eller kapasitet for å unngå å bli erobret.⁵¹⁷

I miljøet for denne undersøkelsen ble forsvarskrigen forbundet med forsvar mot den antatte svenske og offensive trusselen. At verken konservative eller radikale militarister i Norge nærmet seg ønskene om å ville gjenerobre eller gå til offensivt angrep på eksempelvis Sverige gjorde kanskje at de kunne nærmer seg hverandre i den grad som det har blitt påvist at de gjorde. Hadde Rasmus Steinsvik nærmet seg konservative militarister som Sophus Christensen i den grad undersøkelsen har vist hvis Christensen i større grad hadde agitert åpenlyst for et ønske om å gå til angrepskrig for å erobre og ta over andre land?

Det er lite sannsynlig. Steinsvik kunne nok svelge Angell og Christensens krigsønsker i moralsk oppbyggende syfte og til en viss grad identifisere seg med slike idealer som styrkende for den norske folkevæpneres fedrelandskjærlighet. Å virkeliggjøre en offensiv angrepskrig ser imidlertid ut til å være et ikke-eksisterende mål i miljøet. Det sørget blant annet miljøets nasjonalmilitære identitet for. Det var Sverige som var offensiv og farlig, ikke Norge.

I et slikt perspektiv er det stor sannsynlighet for at miljøet var påvirket av den europeiske *Doktrinen om preventkrig*.⁵¹⁸ Doktrinen, sett i sammenheng med de norske militaristenes utelukkende tro på defensiv krigføring kan kaste nytt lys over hvorfor det var ”flere demokratisk anlagte venstrenasjonalister som heller ville gå til krig med Sverige enn å anerkjenne et ydmykende kompromiss gjennom Karlstad-forhandlingene i 1905,” slik Øystein Sørensen har fremhevet dette.⁵¹⁹

Sivile og militære aktører trodde at krigen med Sverige ville komme i 1905, og som en følge av hendelsene i 1905 etter 1905. Men miljøet hadde ingen erobningsambisjoner. For at forsvaret skulle kunne gjøre sin nytte som fredsbevarende styrke måtte allikevel nasjonalfølelsen hos den vernepliktige ungdom styrkes, dette skulle i høy grad skje gjennom den defensive folkevæpningsideologien og den ”norske” hæren.

⁵¹⁷ Her etter Danielsen, *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind*, 157.

⁵¹⁸ Jf. f.eks. Hobson, Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie*, 14-15.

⁵¹⁹ Sørensen, ”De som heller ville ha krig i 1905”, 497.

7.5 Først gjennom striden så finner vi fred?

For fyrst gjennom striden so finner me fred,
og fremst under fana me alle gaar med,
so taktfaste fotsteg skal dynja.⁵²⁰

For det brede lag av sivile og militære aktører i redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mai* ble indre og ytre trusselbildeoppfatninger viktige for å mobilisere til offentlig fiendtlighet og sosial konsensus som en forberedelse til krig, også i fredstid.⁵²¹ Å være militært forberedt i fredstid var et sentralt trekk i både de sivile og militære aktørenes holdninger til forsvaret.

Fred for redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mai* hang i større eller mindre grad sammen med forestillinger om krigen. Enten som en del av et nasjonssyn der man oppfattet det som at krigen ville komme, eller gjennom et forsvarssyn der krigen ble helt nødvendig som et ledd i et bredere nasjonsbyggingsprosjekt. Innenfor en slik virkelighetsoppfatning var det rom for at ulike former for nasjonalistiske og militaristiske ønsker som fikk utvikle seg innenfor rammene av en prinsipiell folkevæpningsideologi som i utgangspunktet forfektet både fredelige og demokratiske verdier.

Allikevel er det interessant å tenke seg hva som hadde skjedd hvis *Den 17de Mais* nasjonalistiske og militaristiske agitasjon hadde fått større gjennomslagskraft i det norske samfunnet. For uansett motiver og mål viser historien at en krigsforherligende og militaristisk agitasjon ofte har endt i blodige kriger hvor nettopp æresbegreper og fedrelandskjærighet har fått mennesker til å begå og utstå de frykteligste handlinger og forhold. Første verdenskrig kan stå som et eksempel på dette. Derfor er det fristende å spørre seg om hva som hadde skjedd om Norge og Sverige faktisk hadde gått til krig med hverandre i 1905 og hva som hadde skjedd om Sverige hadde vært en mindre vennligsinnet nabo i etterkant. Ville den milits- og fedrelandskjærighetsbaserte militarismen fremdeles ha vært like defensiv? All historisk erfaring tilsier noe annet.⁵²²

Generelt var mange av holdningene til krig og militærmakt i Norge drastisk forskjellige i førkrigssamfunnet fra dem som har dominert i Vest-Europa etter første verdenskrig.⁵²³ Dette gjør en videre utforskning av militærpolitikk og holdninger til forsvaret og det nasjonale i redaksjonsmiljøet rundt *Den 17de Mai* etter 1912 ytterst interessant.

⁵²⁰ *Den 17de Mai* 27.07.1909, "Verjesong!".

⁵²¹ Jf. f. eks. Fogarty, *War, Peace and the Social Order*, 84. Se også kapittel 2.2.2 og 6.1.

⁵²² Sørensen har gitt et kontrafaktisk bidrag til hva som kunne ha skjedd om det ble krig mellom Sverige og Norge i 1905 i *Historien om det som ikke skjedde*, 121-135.

⁵²³ Hobson, Kristiansen, *Norsk forsvarshistorie* 3, 18.

KILDER OG LITTERATUR

Trykte Kilder

Den 17de Mai 1906-1912. Mikrofilm. Oslo: Nasjonalbiblioteket.

Den 17de Mai 1905-1910. Papirutgave. Oslo: Deichmanns Hovedbibliotek.

Angell, Henrik. *Fortællinger fra grænsevakten 1905.* Kristiania: H. Aschehoug & Co, 1905.

Angell, Henrik. *Norges krigshistorie.* Kristiania: Grøndahl & Sønns Forlag, 1906.

Christensen, Sophus. *Legemsøvelser i folkeskolen og blandt Ungdommen paa Landet.*
Kristiania: S. & Jul Sørensens Bogtrykkeri, 1900.

Christensen, Sophus. *Nationen og armeen.* Kristiania: S. & Jul Sørensens Bogtrykkeri, 1900.

Christensen, Sophus. *Norges Krigspolitiske Stilling og Dets Forsvarsevne 1911-1915.* 2. utg.
Christiania: Grøndahl & Sønns Bogtrykkeri, 1915.

Gjelsvik, Nikolaus. "Fred og forsvar". *Norske folkeskrifter*, nr. 34, Oslo: Norigs ungdomslag og Studentmaalaget, 1906.

Gjelsvik, Nikolaus. "Det fredlyste beltet mellom Norig og Sverik". *Norske folkeskrifter*, nr. 38,
Oslo: Norigs ungdomslag og Studentmaallaget, 1907.

Lowzow, H.D. *Grænsefortene.* Kristiania: Norges Forsvarsforening, 1905.

Lowzow, H.D. *Fædrelandet, hæren og soldaten.* Kristiania: Norges Forsvarsforening, 1911.

Hammer, S.C. *Georg Stang. Et blad af Norges Nyere Historie.* Kristiania og København:
Nordisk forlag, 1912.

Molin, Adrian. *Svenska Spörsmål och Kraft.* 2. opplag. Stockholm: Hugo Gebers Förlag,
1906.

Ragnvald Paulson. *Folkevæpning eller avvæpning: Et antimilitaristisk foredrag holdt på Det norske arbeiderpartis landsmøte i Kristiania 1906.* Kristiania: Arbeidernes Aktietrykkeri, 1907.

Stang, Georg. *Glommen-Linjen.* Kristiania: H. Aschehoug og Co, 1908.

Sylvander, Evert (Sigbrandt). *"Uppgjørelsen: "Skrildringer fra det kommande svensk-norske kriget,* Stockholm: Whil Silens Förlag, 1906.

Litteratur

- Abrahamson, Bengt. *Militärer, makt och politikk: En skarpsinnig analys av militärerna som grupp och deras roll i det nutida samhället*. Stockholm: Bokförlaget Prisma, 1972.
- Agøy, Nils Ivar. *For konge og fedreland? Offiserer, politikk, unionsstrid og nasjonalisme 1890-1905*. Norge: Den norske historiske forening - HIFO, 2001.
- Agøy, Nils Ivar. "Skal Mars tvinge Clio? Roald Berg og bind to av Norsk forsvarshistorie: en kritikk og en teori om hvordan det gikk galt". *HIFO nytt. Meldingsblad for den norske historiske forening*, nr. 1 (feb. 2002): 22-29.
- Andersen, Roy. *Opprustning og unionsstrid: forswarets betydning 1829-1905*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier (IFS), 1998.
- Andersen, Roy. *Henrik Angell. En nordmann på tvers*. Oslo: Forum-Ascheoug, 2000.
- Berg, Roald. *Norge på egenhånd 1905-1920. Norsk Utenrikspolitikk Historie, Bind 2*, Oslo: Universitetsforlaget, 1995.
- Berg, Roald. *Norsk Forsvarshistorie 2 1814-1905: Profesjon, Union, Nasjon*. Bergen: Eide Forlag, 2001.
- Berg, Roald. "Lojalitet eller animositet i 1905. Nils Ivar Agøy: For konge og fedreland? Offiserer, unionsstrid og nasjonalisme 1890-1905". *HIFO nytt. Meldingsblad for den norske historiske forening*, nr. 1 (feb. 2002): 16-22.
- Berg, Roald. "Krigsplaner og militærfaglige holdninger". *I 1905 – Nye perspektiver*, redigert av Øystein Sørensen og Torbjörn Nilsson, 205-225. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W.Nygaard), 2005.
- Berghahn, Volker R. *Militarism. The History of an International Debate 1861-1979*. Warwickshire: Berg Publishers, 1981.
- Bergstrøm, Margit. "Norig for nordmenn, no eller aldri. Den sentrale krinsen rundt Den 17de Mai og Studentmållet og deira kamp mot unionen i 1905". Masteroppgave: Universitetet i Oslo, 2005.
- Birkeland, Bjarte m.fl. (red.). *Det Norske Samlaget 1868-1968*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1968.
- Bjørgum, Jorun. *Martin Tranmæl og radikaliseringsen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918*. Doktoravhandling, Det historisk-filosofiske fakultet: Universitetsforlaget, 1998.
- Bjørnson, Øyvind. *Arbeiderbevegelsens historie i Norge 2: På klassekampens grunn*. Oslo: Tiden Norsk forlag, 1990.

- Brunborg, Ole-Martin. "På sporet av en norsk krigerkultur. Norske militære holdninger til krig og bruk av militærmakt ved begynnelsen av to århundrer". Masteroppgave: Forsvarets stabsskole, 2008.
- Borgersrud, Lars. *Konspirasjon og kapitulasjon. Nytt lys på forsvarshistorien fra 1814-1949*. Oslo: Forlaget Oktober AS, 2000.
- Conversi, Daniele. "We are all equals! Militarism, homogenization and egalitarianism in nationalist state-building (1789-1945)" *Ethnic and Racial Studies*, No. 1 (2008), 1-29.
- Dahl, Ottar, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. 2. utg. 8 opplag, Oslo: Universitetsforlaget, 2002.
- Dalhaug, Ole. *Rasmus Steinsvik og Den 17de Mai 1863-1913*. Ukjent utgiver, 1998.
- Danielsen, Helge. *Rakrygget og selvtillidsfuldt Fædrelandssind: Om holdninger til det nasjonale i Aftenpostens redaksjonsmiljø i siste del av unionstiden*. Oslo: Norges forskningsråd, 1997.
- Danielsen, Helge. "Nasjonalisme i Høyre før 1905?". I *Jakten På Det Norske: Perspektiver på utvikling av en nasjonal identitet på 1800-tallet*, redigert av Øystein Sørensen, 371-382. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2001.
- Edström, Håkan., Lunde, Nils Terje., Haaland, Matlary Janne (red.). *Krigerkultur i en fredsnasjon*. Oslo: Abstrakt Forlag, 2009.
- Fogarty, Brian E. *War, Peace and the Social Order*. Colorado and Oxford: Westview Press, 2000.
- Fuglum, Per. *En skute en skipper. Biografi om Gunnar Knudsen*. Oslo: Tapir forlag, 1989.
- Goksøyr, Matti. "Idretten og det norske - aktivitet som identitet" i *Jakten På Det Norske: Perspektiver på utvikling av en nasjonal identitet på 1800-tallet*, redigert av Øystein Sørensen, 158-173. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2001.
- Grepstad, Ottar, Nerbøvik, Jostein (red.). *Venstre hundre år*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1984.
- Hals, Harald. "Regjeringen Michelsen og Sverige 1905-1907". *Scandia. Tidsskrift för historisk forskning* Vol 71.nr 2, (2005): 216-236.
- Hoel, Løkensgard Oddmund. *Målreising og modernisering i Noreg 1885-1940*. Doktoravhandling ved NTNU: 2009.
- Hoel, Oddmund. *Mål og modernisering 1868-1940*. Norsk målreisning 2. Oslo: Samlaget, 2011.
- Hobsbawm, Erik., Terence Ranger. *The invention of the tradition*. Cambridge University Press, 1984.

- Hobson, Rolf., Kristiansen, Tom. *Militærmakt, krig og historie. En innføring i forskning fra Clausewitz til våre dager*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier (IFS), nr. 6, 1995.
- Hobson, Rolf., Kristiansen, Tom. *Norsk Forsvarshistorie Bind 3 1905-1940: Total krig, Nøytralitet og politisk splittelse*. Bergen: Eide Forlag, 2001.
- Hobson, Rolf., Kristiansen, Tom. "Det 'lille hamskiftet' i norsk militærhistorie. Den indre sikkerhetsberedskapen i mellomkrigstiden – og alle de andre temaene i norsk forsvarshistorie". *Tidsskrift for samfunnsforskning* årgang 44, nr. 2 (2003): 249-274.
- Hobson, Rolf. *Krig og strategisk tenking i Europa 1500-1945: Samfunnsendring-statssystem-militær teori*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag, 2005.
- Hutchinson, John. *Modern Nationalism*. London: Fontana Press, 1994.
- Hutchinson, John. "Re-Interpreting Cultural Nationalism". *Australian journal of politics and history*. nr.3 (1999): 392-409.
- Gellner, Ernst. *Nations and nationalism*. Oxford, Blackwell Publishing, 1983.
- Grepstad, Ottar., Jostein Nerbøvik (red.), *Venstre hundre år*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1984.
- Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den engang var: En innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Koht, Halvdan. *Freds-Tanken Norges-sogo: Norge i den samfolkelege rettsvoksteren*. Oslo: Det norske samlaget, 1906
- Jorsett, Per, *Skyttersaken i 100 år: Bind 2*. 2. utg. Oslo: Det frivillige skyttervesenet, 1993.
- Leira, Halvard, "Hele vort Folk er naturlige og fødte Fredsvenner: Norsk fredstenking fram til 1906". *Historisk tidsskrift*, nr 02 (2004), 154-180.
- Nerbøvik, Jostein. *Norsk Historie 1860-1914: Eit Bondesamfund i opprot*, Oslo: Det Norske Samlaget, 2004 (2.opplag).
- Nerbøvik, Jostein. "Nasjonalismen innanfor og til venstre for Venstre". I *Jakten På Det Norske: Perspektiver på utvikling av en nasjonal identitet på 1800-tallet*, redigert av Øystein Sørensen, 321-337. Oslo: Gyldendal Akademiske, 2001.
- Mathisen, Eva Marie. "Korleis vart forsvarsinteressa til norskdomsrørsla uttrykt i *Den 17de mai* i 1905?" HIS3090 oppgave: Universitet i Oslo, 2005.
- Mjeldheim, Leiv. *Den gylne mellomvegen: Tema frå Venstres historie 1905-1940*, Bergen: Vigmostad & Bjørke, 2006.
- Pharo, Helge. "Den norske fredstradisjonen – et forskningsprosjekt". *Historisk tidsskrift*, nr. 02 (2005), 239-255.

- Rønning, Mats. *Fredsfaar i gjentatt strid: Historien om den folkelige fredsbevegelse før 1914*. Masteroppgave: Universitetet i Oslo, 2005.
- Seip, Jens Arup. "Nasjonalisme som vikarierende motiv" I *Fra embetsmannsstat til ettpartistat og andre essays*. Oslo: Universitetsforlaget, 1963.
- Sejersted, Francis. *Sosialdemokratiets tidsalder: Norge og Sverige i det 20. århundret*. Oslo: Pax Forlag AS, 2005.
- Skjelsbaek, Kjell. "Militarism, its Dimensions and Corollaries: An Attempt at Conceptual Clarification". *Journal of Peace Research*, Vol. XVI, no. 3 (1979): 213-229.
- Smith, Anthony D. *The ethnic origins of Nations*. Oxford: Blackwell publishing, 1986.
- Smith, Anthony D. *National Identity*. London: Penguin Books of London, 1991.
- Steine, Bjørn Arne. "Forskning og formidling for fred 1900-1950". *Historisk tidsskrift*, nr. 2, (2005), 257-264.
- Stråth, Bo, *Union og demokrati. Dei sameinte rika Noreg-Sverige 1814-1905*, Oslo: Pax Forlag A/S, 2005.
- Sørensen, Øystein. *Bjørnstjernebjørnson og nasjonalismen*. Oslo: Cappelen, 1997.
- Sørensen, Øystein(red.). *Jakten på det norske: Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2001.
- Sørensen, Øystein. "De som heller ville ha krig i 1905" I *Militære perspektiver på unionen mellom Norge og Sverige 1814-1905*, redigert av P. L. Arstad, 483-505. Forsvarsmuseets skrifter. nr. 5 (2007).
- Sørensen, Øystein. *Norsk Idéhistorie Bind III. Kampen om Norges sjel*. Oslo: Aschehoug, 2001.
- Sørensen, Øystein, *Historien om det som ikke skjedde: Kontrafaktisk historie*. Oslo: Aschehoug, 2004.
- Sørensen, Øystein., Nilsson, Torbjörn (red.). *Norsk-Svenske relasjoner i 200 år*. Oslo: H. Aschehoug & Co, 2005.
- Thorkildsen, Dag, "En nasjonal og moderne utdanning". I *Jakten På Det Norske: Perspektiver på utvikling av en nasjonal identitet på 1800-tallet*, redigert av Øystein Sørensen, 265-284. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2001.
- Torstein Stiegler Seim, "Reise som bekreftelse. En analyse av Henrik Angells reiseskildringer fra Balkan". Masteroppgave: Universitetet i Oslo, 2007.

Ulriksen, Ståle. *Den norske forsvarstradisjonen: Militærmakt eller folkeforsvar*. Oslo: Pax Forlag AS, 2002.

Vagts, Alfred. *A history of militarism: Civilian and military*. New York: The Free Press, 1967.

Vedung, Evert. *Unionsdebatten. En jämförelse mellan argumenteringen i Sverige og Norge*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1971.

Østerud, Øyvind. *Hva er nasjonalisme?* Oslo: 1994.

Aaby, Gunhild Halvorsdatter. "Kampen om nasjonaldøgnet: 17. maifeiring i Kristiania 1906-1925". Hovedoppgave i historie: Universitetet i Oslo, høsten 2007.

Åselius, Gunnar. "Sverige – motvillig småstat i imperialismens tidsålder". I *Stormaktene, Sverige og Norge 1905-1907: Fra konsulatsak til integritetstraktat*, redigert av Sven G. Holtermark, Rolf Hobson og Tom Kristiansen, 22-48. Oslo: Cappellen akademiske forlag, 2006).

Tidsskrift

Australian journal of politics and history.

Ethnic and Racial Studies.

Historisk Tidsskrift.

HIFO nytt. Meldingsblad for den norske historiske forening.

Journal of Peace Research.

Scandia. Tidsskrift för historisk forskning.

Tidsskrift for samfunnsforskning.

Oppslagsverk og Nettsteder

An Encyclopedia of War and Ethics. London: Greenwood Press, 1996.

Dalhaug, Ole. *Database over Den 17de Mai 1894-1913*. Nynorsk kultursentrum: 24.10.2007.

Kunnskapsforlaget ANS, *Ordnett.no*, <http://www.ordnett.no/>.

Norgeslexi, *Pax Leksikon*, <http://www.norgeslexi.com/palex/paxleksikon.html>.

Nynorsk kultursentrum. *Ivar Aasen-tunet: historiske tekstar*, <http://www.aasentunet.no/default.asp?menu=296>.

Prosjekt 1905. *Norge, Sverige og Unionen, Temasider: Norsk og svensk nasjonalisme*, <http://www.nb.no/baser/1905/tema>.

Universitetsforlaget. *Norsk biografisk leksikon*, <http://snl.no/NBL>.